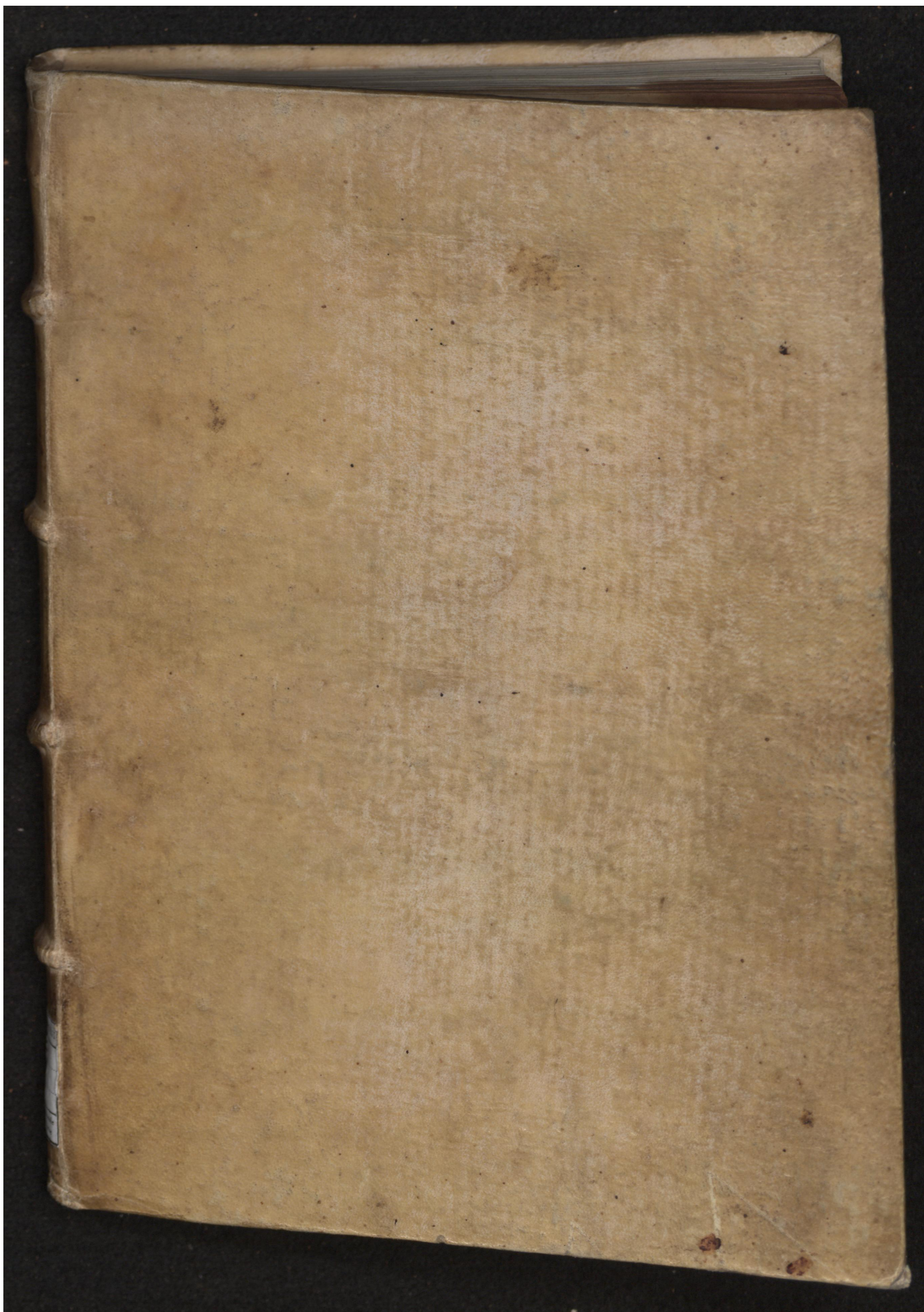
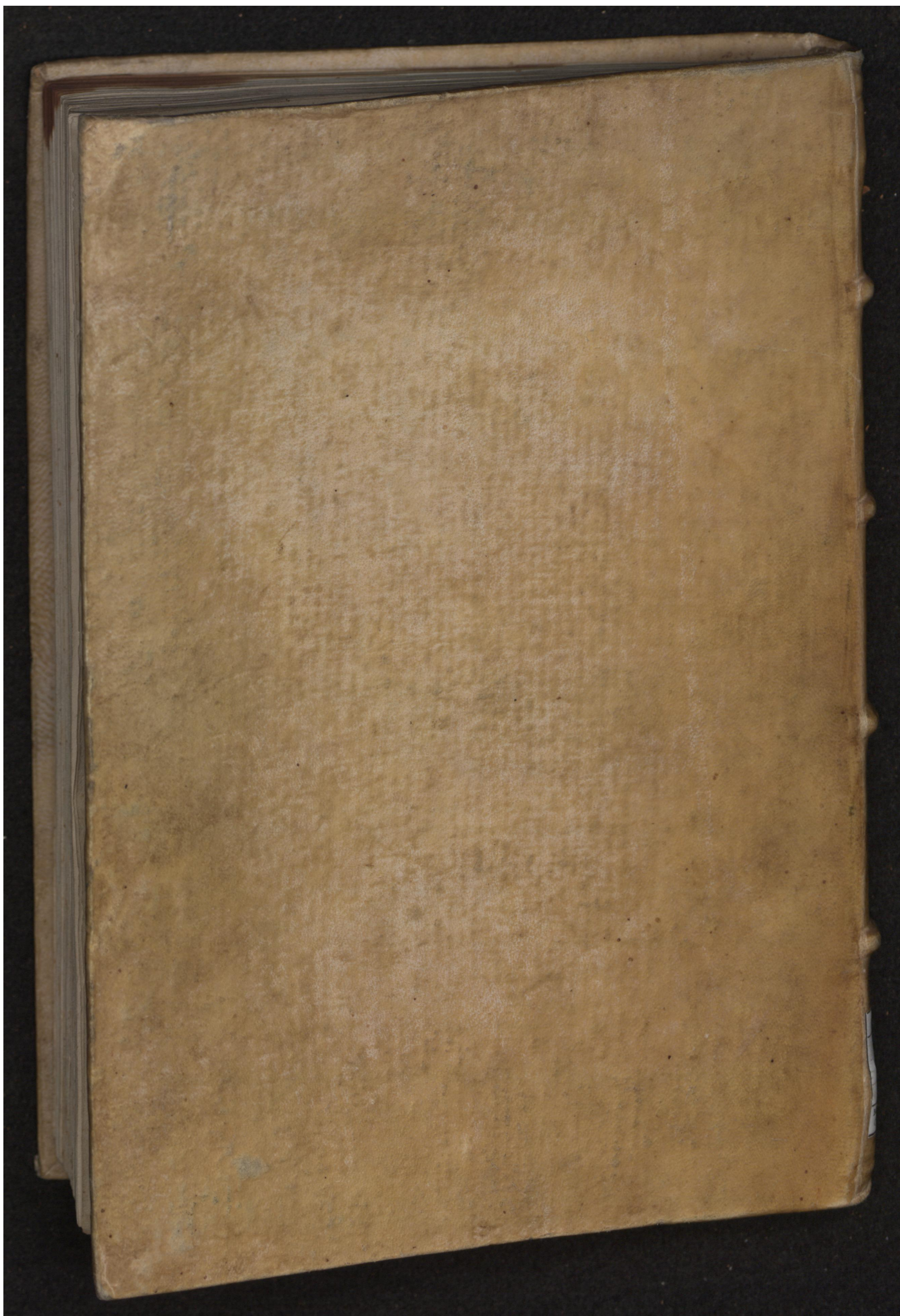

GUICCIARDINI
3
4
7
Biblioteca Nazionale
Centrale - Firenze

¶ Fratris Hieronymi de Ferraria
Triumphus Crucis
De ueritate Fidei.

❡Tabula Capitulorum: quæ in hoc uolumine continent᷑

.Libri primi Capita.

.Procœmium.

❡Capita secundi libri.

Procœmium de ordine procedendi.

ℂ Capita Tertii Libri.

¶ Libri quarti Capita.

Prooemium.

¶ FRATRIS HIERONYMI SAVONAROLAE FERRARIENSIS ORD. PRED. DE VERITATE FIDEI IN DOMINICAE CRVCIS TRIVMPHVM LIBER PRIMVS.

¶ PROOEMIVM.

GLORIOSVM CRVCIS TRIVMphum contra huius sæculi sapientes garrulosq; sophistas, arduum profecto ac supra uires, temporibus tamē nostris utile opus ac necessarium diuina ope fretus aggredior. Quanuis enim ex innumeris domini nostri Iesu christi operibus ac celebratis toto orbe miraculis, sacrisq; Theologorum monumentis fides omni ex parte adeo fundata & stabilita sit, ut de illa amplius indagari ne dum ambigere superfluum curiosumq; uideatur: pleriq; tamen hac tempestate mortales ita peccatorum sordibus uolutantur, ut ad ueritatis lucem caligantes cælestia pro ridiculo habeant, ac diuina miracula quasi deliramenta contemnāt. Nos itaq;, quos nimirum zelus domus Dei comedit, præterita ac pœne aboleta in memoriam reuocantes quasi somniculosos excitare conabimur. Licet autem fides ex causis principiisq; naturalibus demonstrari nō possit: ex manifestis tamen effectibus ualidissimas rationes adducemus: quas nemo sanæ mētis inficiari poterit: Non ꝙ fides his tantummodo innitatur: cum teste apostolo, donum illa sit dei, nō ex operibus ne quis glorietur: sed ut earum subsidio nutantes basibus solidatis consistant: increduli ad recipiendū supernaturale fidei lumen disponantur: fideles autem his instructi armis contra impios oppugnatores procedant, passimq; illorum insipientiam detegentes simplices ab eorum faucibus incautosq; eripiant. Neq; uero est cur hac de re fidei merito derogari quis putet, propterea ꝙ tritū illud sit, fidem non habere meritum, cui humana ratio præ

bet experimentũ. Ad eos enim hoc tantum refertur: qui non nisi rationibus coacti credere uolunt: Qui autem primũ diuino munere constantissime fidẽ amplexi se insuper atq3 alios in ea rationibus confirmare contendũt, hi sũt præcipue cõmẽdandi, Principe apostolorum Petro ita nos exhortante, Dominum autem christum sanctificate ĩ cordibus uestris parati semper ad satisfactione3 omni poscenti uos ratione3 de ea quę in uobis est, fide & spe. Quia ergo rationibus duntaxat disputare contendimus nullius auctoritati innitemur. Atq3 ita in toto opere progrediemur ac si nulli hominum q̃libet sapiẽti, sed soli rationi ex his, quę uidemus & experimur, credẽdum sit. Rationi enim naturali omnes assentiri coguntur. Quoniã uero cum sapientibus huius sæculi nobis modo agendum est, quos domestici & nudi sermonis lectio plerunq3 fastidit, consuetæ simplicitatis nostræ metam paululũ in huius operis stilo pro illorum satisfactione transgrediemur.

¶ LIBER [illegible] PRIMVS.

¶ De modo procedendi. Caput primum.

PORTET autem nos ad cognitionem inuisibilium per uisibilia deuenire: omnis enim nostra cognitio incipit a sensu: sensus uero ea solum, quæ extrinsecus sunt, accidentia cognoscit: Intellectus autem subtilitate sua rerum substantiaꝫ penetrat: Quarum consideratione ad cognitionem ĩmaterialium & inuisibilium rerum eleuatur: Dum enim substantiam & proprietates, ordinem, causas & motum rerum uisibilium speculat' per hæc ĩ substantiarum separatarum & Dei notioneꝫ quodaꝫ modo manuducitur & sublimatur: quẽadmodum etiam per accidentia & motus operationes ue hominis extrinsecas ad latentis animę interiorisqꝫ hominis ac inuisibilium sui met partium intelligentiam peruenit. Colligentes igitur philosophi præ oculis uniuersum, cœlos scilicet & ornatum eorum atqꝫ influxum, nec nõ elementorum proprietates, actiones mixtionesqꝫ eorum multimodas, compositarum rerum uarietates, motus & proprias passiones, mirabilem deniqꝫ ordinem & mundi huius uisibilis magnitudinem & pulchritudinem: ad ĩuisibilia suspicienda mentis acieꝫ erexerunt. Quibus inuẽtis eorum naturas & proprietates qualitercunqꝫ potuerunt, inuestigare conati sunt. Sicut ergo ipsi philosophi res naturales esse opera Dei cognouerunt: per quæ in eius uirtutis & gloriæ cognitionem perueniri potest: Ita quæ fiũt ĩ ecclesia Christi sensibus & ratione perceptibilia, ostendere uolumus esse eiusdem opera Dei: per quæ ad notitiam maiestatis & gloriæ Iesu Christi, qui nobis inuisibilis est, peruenire possumus. Quemadmodum igitur omnia, quæ deus fecit in uniuerso, philosophi aggregauerunt, oportet quoqꝫ nos colligere quęcunqꝫ Christus in mundo operatus est. Et sicut ex miris naturæ operibus philosophi coacti sunt confiteri Deum esse primam omnium causam, & opus naturæ esse opus intelligentię non errantis, hoc est Dei: Ita ex admirandis Christi operi-

bus ostendere uolumus eundem Christum Crucifixum, esse primam omnium causam: & ipsius operationes esse Dei operationes: qui errare nõ potest. Nec tamen propterea asserere uolumus nos ob has rationes credere: Neq3 enim harum argumentationum uirtute christiana mens ad credendum impellitur: Alioquin de huiusmodi rebus nõ fides, sed opinio haberetur: uirtute autem hęc credimus luminis ex Deo nobis supernaturaliter infusi. Deinde his rationibus, fideliũ animos alacriores reddimus & confirmamus, Incredulis aduersariis demonstrantes fidem a nobis nõ leuiter & inaniter, sed grauiter sapientissimeq3 teneri. Vt autem melius uniuersa diuersorum temporum ecclesiæ opera tam pręsentis q̃ pręteritę in unum collecta ante oculos statuamus, ad similitudinem & comparationem uniuersi, sub effigie currus triumphalis singula inferius describemus.

¶ De triũpho Christi: unde fidei argumẽta eliciunt͛. Cap. ii.

d Eus enim cum sit infinitę potentię, sapientię & bonitatis, nõ potest per unam tantum creatura3 nisi ĩperfecte cognosci. Philosophi siquidem in tantę maiestatis notitiã ex ordine uniuersi potissimum deuenerunt: qui ordo nõ ex una dumtaxat re, sed ex ĩnumeris fere constat: quas nõ multa cu3 difficultate prę oculis simul statuere potuerunt: cum sint omnes naturali quodam uinculo ita cõnexę, ut alia ex alia pendeat. Virtus quoq3 & sapientia Christi, nõ ex uno eius opere statim poterit apprehendi. Verũ si omnia illius gesta & effectus qui inde emanarunt, conspectui nostro pariter offeram9, nõ unam tantum rationem, sed multas ex ipsis colligentes, compelletur nimirum cuiuslibet hominis intellectus fateri, Christum Crucifixum esse uerum Deum. Quia si unica operatio & argumentatio minus sufficiat: omnes tamẽ simul collectę eam uim habebunt: ut quispiam nisi ꝓteruę mentis dissẽtire nõ possit. Verum quia pręterita & pręsentia Christi opera

non facile conſpectui ſe ſe offerunt, ſicut naturalia, cum qui
bus quotidie uerſamur & quæ miro ſub cœlo ordine cõnectũ
tur: oportunum duxi ea ad ſenſibilem imagine3 ſub ſpecie cur
rus triumphalis redacta cuilibet etiam rudi ingenio quaſi pal
panda proponere: ut nõ tantum ſingula ſeorſum, ſed cuncta
pariter contemplemur. Primum itaq3 ante ora conſtitua-
mus curru3 quatuor uectum rotis: & ſuper eo more triũphan
tis Chriſtum ſpinis coronatum, Innumeris probris & cõtume
liis atq3 atrociſſimo & turpiſſimo ſupplicii ac mortis genere
ſuperatis plagarum liuorem totiuſq3 cruentati corporis cica-
trices & uulnera oſtendentem: quibus non aliis armis cuncta
ſubegit & captiuam in altum duxit captiuitatem: Eiuſq3 uerti
ci micãtibus radiis luciſſimus immineat globus trina facie
Trinitatem effingens: qui totum ipſum Chriſtum eiuſq3 eccle
ſiam inenarrabili circumfuſo ſplendore prorſus illuſtret: Chri
ſtus uero lœua Cruce3 teneat cum cæteris paſſionis ſuæ acu-
leis & inſtrumentis, utriuſq3 teſtamenti uolumen dextra cõ-
plectens: Iuxta pedes cum ſuperpoſita hoſtia ſtet calix: & circa
ipſum diſtincta uaſa aquæ, uini, olei & balſami cum reliquis
ſacramentorum eccleſiæ ſignis. Mox infra gradum Chriſti ſe
deat piiſſima eius mater uirgo Maria. Ad hæc infra ipſius uir
ginis gradum circũquaq3 diſpoſita ſint aurea, argentea & cry
ſtallina uaſa cælaturis & gemmis ornata pretioſis nõ niſi oſſi
bus & cineribus referta mortuorum. Ante curru3 ſtatim Apo
ſtoli & Prędicatores omnes quaſi uehiculũ trahentes aſſiſtãt:
Prędicatores patriarchis & prophetis ueteris teſtamenti cum
innumera uirorum & mulierum caterua. Currum circũſtent
ampliſſima utriuſq3 ſexus & cuiuſlibet cõditionis agmina mar
tyrum: circa quos ſint uniuerſi doctores ſacri libros apertos
utraq3 manu geſtantes. Currum dehinc ſequatur ĩfinita mul
titudo utriuſq3 ſexus & omnis generis & ſortis hominum, Iu
deorum ſcilicet, græcorum, latinorum ac barbarorum tam
diuitum q̃ pauperum, ſapientum, eruditorum, idiotarum &
cuiuſlibet ætatis plaudentium. In circuitu autem horum om

nium tam pręcedentium q̄ sequentium triumphalis pompam currus, ponamus innumeras hostium turmas ecclesiam totis uiribus oppugnantes, Imperatores scilicet, reges, principes & potentes huius sęculi: Sapientes quoq3 & philosophos & hęreticos: ac ex omnium gentium & linguarum populis, seruis & liberis, maribus ac fœminis infinitam sortis cuiuscũq3 frequentiam. Iuxta hos prophana Deorum simulachra & Idola constrata, diruta & comminuta describantur: Nec non libri hæreticorum combusti confutataq3 cęterarum secta rum dogmata: cultus deniq3 omnis aliarum relligionum deiectus & euersus. Huiusmodi ergo currus ante oculos nostros descriptus & constitutus, erit quasi quoddam uniuersum, unde nouam philosophiam elicere ualeamus. Pro prima siquidem causa & pro inuisibilibus, ad quorum cognitionem per uisibilia nituntur philosophi peruenire, in uertice Christi radiantem globum lucidissimum statuimus uice sanctissimę & indiuiduę Trinitatis: Quam summum Deum esse confitemur: Atq3 ipsum Christum, qui nobis inuisibilis est, cęteris undiq3 supereminentem: Cui innumeros angelorum & animarum beatarum choros assistere credimus. Ad quorum cognitionem & scientiam ex his, quæ supra & circa currum uisibilia collocauimus, peruenire conabimur. Sicut autem Philosophi post inuisibilia cælum dicunt esse principalem omnium, quæ infra ipsum generantur, causam: Ita & nos Crucem & passionem Christi post diuinitatem ponimus principalem causam gratiarum ecclesiæ & nostræ salutis. Et sicut post cœlum succedunt elementa: Ita post passionem Christi sequuntur ecclesiastica sacramenta. Et quemadmodum elementa uirtutem omnem habent a cœlo: ita sacramenta uirtutem a passione Christi consequuntur. Post elementa uero semina in mundo & agentia particularia ponimus. Pro seminibus ergo in triumpho nostro doctrinam accipimus euangelicam, sanctorumq3 opera & exempla: quorum ossa ac cineres nos memores reddunt. Eorum nãq3 monumentis, meritis &

exemplis ecclesia quotidie claris ac fructuosis operibus fœcũ datur. Insuper pro particularibus agentibus descripsimus apostolos, patriarchas, prophetas, martyres ac doctores: qui, dum uiuerent, uniuersum terrarum orbem suis prędicationibus in Christo regenerarunt: Sancti enim dum Christo cooperantur particularia agentia recte uocari possunt. Eorum uero scripta, bona opera & exempla, quæ sępissime in ecclesia recoluntur, nobis semina beneuiuendi proculdubio existunt. Postremo in hoc mundo corporeo sequuntur effectus, pro quibus amplissimam hominum multitudinem cuiuslibet conditionis descripsimus ad Christum exemplis & adhortationibus sanctorum conuersam: quæ cum pie tum etiam sanctissime uixit. Sed quia in rebus naturalibus omnis motus est de contrario in contrarium & generatio unius est corruptio alterius: in omni generatione pugnantia inuicem contraria requiruntur: Vbi semper maior præualet uirtus. Propterea hostes Christi & ecclesię eorumq; errores undiq; Christo duce fugatos & euulsos in hoc mundo descripsimus. Porrho ex quatuor rotis quatuor mundi partes intelliguntur per fidem & ueritatem Christi mirifice illustratę. Sicut ergo philosophi prę oculis habentes ordinem uniuersi & eius effectus considerantes admiratione & ardore discendi ipsas naturalium effectuũ causas perquirendo, paulatimq; ab inferioribus ad superiora ascendendo, ad cognitionem diuinę maiestatis & inuisibilium peruenerunt: Ita & nos si triumphi & descriptionis huius imaginem pręteritosq; & quotidianos effectus hinc elicitos diligentius perscrutati fuerimus, incipiemus admirari & eorum causas inquirere: & per hoc ad diuinitatem Christi & inuisibilia maiestatis eius cognoscẽda gradatim trãsferemur.

¶ Positiones omnibus concedendæ. Caput. III.

u T autem in hac nostra disputatione congrue procedamus: Sciendum est, oportere disputantes in aliquo semper uel in quibusdam conuenire: Alioquin si in omnibus dissiderent, non haberet disputatio locu3. Ea uero, in quibus semper conueniunt disputantes, sunt omnibus æque notissima: Quę uel sensu, uel inductione cognoscuntur: Vel eis uirtute luminis intellectus agentis, cum proponuntur statim assentimur. Licet in multis etiam possint cõuenire disputantes non æque omnibus sed ipsis tantummodo notis. Oportet ergo nos notissima quædam quasi fundamenta proponere: Quę si negarentur, omnis nostra disputatio solueretur: Quia contra negantes principia non est disputandu3: Siquis enim negaret aliquid moueri: uelut zeno: cum eo physicus disputare non posset: Cum physicus omnia uel quædam moueri pręsupponat. Conueniamus ergo in hoc primum scilicet Iesum Christum a Iudeis fuisse Crucifixum & ab omnibus fere gentibus pro Deo habitum & adoratum: hoc enim cunctis tam fidelibus q̃ infidelibus plane constat: Quod heretici, Iudei, Mahumetani & omnes gentilium & barbarorum linguę fatentur: & ab initio perpetua successione Christiani eum ad hæc usq3 tempora ita coluerunt. Libri quoq3 de ipso Christo eiusq3 ecclesia quocũq3 idiomate editi tam fidelium q̃ aduersariorum ubiq3 terrarum uulgati abunde nobis perhibent testimonium. Nulla deniq3 mundi regio, aut angulus uix relictus est ullus, ubi Christianarum ecclesiarum monumenta non extent: Nec aliquis fere inuenitur in orbe locus, in quo uel Iesus Christus Crucifixus tanq̃ uerus Deus non adoretur, aut retroactis temporibus ibidem non fuerit adoratus: Vel saltem ubi nesciant a Christianis eundem ut uerum Deum hactenus cultum & in præsentia coli: Vnde infideles eum uocant Deum Christianorum. Quamobrem delirum & stultum foret id negare, quod omnium ora, scripta, uestigia & antiqua monumenta testantur. De aliis consequenter in triũ

pho designatis idem asserimus: Videlicet de confessione & adoratione sanctissimæ Trinitatis, Crucis, Eucharistiæ, uirginis Marię atq; sanctorum: quorum cineres & ossa loculis recondita pretiosis ī toto terrarum orbe notissimū est a Christianis summa in ueneratione haberi, Vt etiam hactenus habita sunt. Aeque etiaз notum est apostolos Crucis Christi pręcones extitisse: & ante eos hebrei populi prophetas & patriarchas: hinc martyres & sacros ecclesiæ doctores: Infinitam quoq; monachorum, Clericorum, Relligiosoruз & sæcularium multitudinem Christum inuiolabiliter confitentium in hunc usq; diem pręcessisse: Tyrannos quoq; & philosophos oratores aliosq; innumeros constat contra ecclesiam & fideз Christi acerrime pugnasse. Ex prędicatione item Crucis Christi prostrata Deorum simulachra, mundi sublatos errores, Regem deniq; Romanorum piscatori colla subiecisse: & īnumeras hereticorum turbas cum libris & iniquis suis dogmatibus ad nihiluз redactas esse, luce clarius est. Hæc ergo & his similia quę in tractatu nobis occurrent, probare non oportet: Sed ea tanq̃ omnino uera supponimus: ueluti etiam quę oculis cernimus naturalia uel prima scientiarum principia, quæ ab omnibus affirmantur, non probamus: quia lumine intellectus ea statim apprehendimus constantissimeq; tenemus. Neminem enim sanę mentis putamus talia negaturum: quæ publico conspectui manifeste se offerunt. Perspicuum nanq; est non solum a populo rite Christiano, qui non paruam orbis possidet partem, uerum etiam a plerisq; latissimarum regionum populis, licet uariis implicentur erroribns, in India & in aliis mundi partibus pœne omnia hæc indubitata fide summaq; ueneratione coli, & quottidie renouari. Quin īmo Maumethani, gens īnumerabilis, apud quos certa extāt fidei nostrę argumēta, ꝓculdubio Christū apud se regnasse mirabiliaq; multa fecisse testāť. Neq; eū modo haud īpune blasphemāt, sed etiā uenerāť. Si ergo demētis ē ea negare, quę cūctis

perspicua sunt, & manibus quodammodo attrectantur. Profecto quę diximus, negare nemo poterit nisi omnem prorsus effugiat ueritatem, eiq; impudenter ac insipienter obsistat.

Solutio obiectorum contra dictas positiones. Caput. IIII.

[S]Ed obiiciat forte quispiam mirabile esse neminem historiographorum gentiliū hæc suis scriptis mādasse: quæ profecto si uera essent, non fuissēt ab eis silētio prętermissa. Quis .n. non admiretur eos diligentissime bella regum & magnorum uirorum gesta descripsisse: hoc autem Christi opus, quo nullum maius nullumq; mirabilius ac magis in toto terrarū orbe prędicatum celebratumq; inueniri potest, prorsus omisisse? Tam & si a multis contradicentibus testimonium facti confirmatum sit: Dum ea quę scriptis suis carpunt, ostenderint potius q̄ confutarint. Respondemus tamen falsum esse q nemo gentilium Christi & ecclesię opera commendauerit: Quin immo ex his plurimi doctissimi & grauissimi uiri eleganter copioseq; scripserunt: qui auditis & perspectis Christi operibus eiusq; sanctorum, ad fidem conuersi sunt: Ac libros innumirabiles de eorum laudibus ediderunt, ubique terrarum postea uulgatos: Sicut in ecclesia legi quottidie cernimus. Qđ si rursus obiiciatur non hæc dum in gentilitate permanserunt, sed post Christianitatis uotum eos tractasse, atq; idcirco haberi de ueritate suspectos: Respondemus hinc magis fidei nostrę ueritatem declarari: Cum non solum perpetuis chartis laudes & opera Christi & ecclesiæ extulerint, Sed re ipsa imitari non dubitarint: Dum relictis erroribus & idolis suis plurimi eorum pro hac ipsa fide proprium inde sanguinem effuderunt. Non enim Christi & ecclesię præconia, Christiani solum ab infantia in fide hac instituti celebrarunt, ac talia passi sunt: Verum etiam innumeri diuersarum na-

tionũ & linguarum eruditissimi ac pręstantissimi uiri non nisi post maturos annos fide suscepta eadem peregerunt. Quid autem mirum? Si increduli, contumaces atq; superbi, q etiã inspectis miraculis donum fidei ex proprio demerito non receperunt, in arcum prauum conuersi sunt, nihil omnino de tam magnifico opere scribere curantes: Sed eius doctrinam deprauare conantes sũmo studio elaborauerunt, ut Christi memoriam & ecclesiæ funditus delerent. Maius aute; robur ipsius fidei ueritati & Christi doctrinæ præstiterunt, qui ex ĩfidelitate ad sacrum baptisma conuersi, eam non solum efficaci prædicatione scriptisq; ac bonis operibus commendarunt, sed etiam immania tormenta pro ea defendenda atq; seruanda constantissime pertulerunt, q̃ si in errore infidelitatis perseuerantes magnifica super his uolumina edidissent. Præterea huius rei duplex causa reddi potest: uidelicet Dei prouidentia & hominum cęcitas: Credimus enim Deum omnia tam spiritualia q̃ corporalia mouere omniumq; habere prouidentiam (ut paulopost ostendemus): Neminemq; idcirco ad scribendum moueri posse, nisi a Deo prius moueatur: Cu; nihil agere possit causa secunda, nisi a superiore sit prius mota. Quæstionem ergo ad primam causam resoluentes, quærẽtibus quare Deus gentiles historigraphos ad Christi & discipulorum eius opera describenda minime cõmouerit, respondemus, ꝙ cum Deus omnia recto ordine agat, utitur mediis conuenientibus ad operum suorum productione;. Cum ergo opera Christi & ecclesię sint mundissima & diuina (ut inferius probabimus): Gentiles uero essent ĩmundi & peccatoru; sordibus pleni, non erat conueniens ut talibus mediis Deus ad opera sua exaranda uteretur. Ad hæc Cum Christus sit ueritas, & ad hoc uenerit in mundum ut testimonium perhibeat ueritati, non decebat ut uiri nugaces & pleni mendaciis, cuiusmodi extiterunt poetæ oratoresq; gentilium, ĩmaculatã hãc ueritatẽ cõtrectarẽt: q suos prĩcipes carminib9 & orationib9 mẽdacissime sępe exornãt: & homĩes scelestissimos nõnũq̃

ad sydera extollunt: Ideo libros suos mendaciis implessent: & limpidu3 ueritatis fontem cœno confudissent. Oratores quoq3 gentiliu3 utebantur eloquentia ratione naturali inuenta: Magisq3 linguam suam magnificare, q̃ ueritati insistere cupiebant: Cum ergo Christi opera sint supra rationem humanam, ut deinceps probabimus, non congruebat tales uiros, qui solo lumine naturali ducebantur, eis se immiscere, quæ lumen naturale transgrediuntur. Causa quoq3 fuit eorum cæcitas: Peccata siquidem excęcant homines. Cumq3 ii essent peccatis obruti, & presertim uěto superbię tumidi atq3 inanis glorię cupidi, obscuratum est insipiens cor eorum, & magnalia Dei cognoscere nequiuerunt: Ita ut nec illuminationes cæcorum, nec suscitationem mortuorum, nec alia Christi miracula & discipulorum eius aduerterent, aut alicuius existimationis putarent. Ideoq3 de huiusmodi rebus nihil scripserunt: sed tanq̃ contemptibilia aut superstitiosa neglexerũt. Præterea cum christiani idolorum euersionem principibus & populis suadere conarentur illorum cultum detestantes, a poetis & oratoribus, qui ab incunabulis in prophanorum Deo℞ laudibus & fabulis enutriti erant & in iis ingenium attriuerant, summo odio habebantur: Tum quia illi studiũ & operam se perdidisse conspiciebant: Tum ut tyrannis, qui sæpe Christianis ualde infensi erant, magis placerent. Ideo de admirandis Christi operibus aut nihil prorsus, aut in contẽptũ potius contumeliamq3 scripsere. Postremo cum uideam9 oratores ac poetas omnes & huius sæculi sapientes ardentissimo studio apud principes atq3 magnates laudem, gratiam beniuolentiamq3 captare, propter quod eos extollentes eorũq3 aduersarios deprimentes multa mendacia confingunt, his artib9 nil fauoris aut premii apd̃ Christianos, q ueritatis sũt amatores & pauptatis cultores, sparе poterãt. Itaq3 nemo mirari debet Si Christi opa tacuerũt. Ve℞ postq̃ terrenũ ĩperiũ cępit ecclesia possidere, nõ defuere uarii scriptores: q prĩcipũ ac pręsulum laudes uel maxime falsas carminibus & historiis cele-

brarunt. Talibus autem ueritas non eget. Satius ergo fuit ut intactā illā īdigni auctores ac uani testes omnino reliquerint.

De ordine procedendi. Caput. v.

c Vm itaq; inuisibilia Dei per uisibilia cognoscātur, sciendum est quædam inuisibilia Dei esse, quæ per eius uisibilia opera naturali uirtute luminis intellectus agentis cognosci possunt: Ad quæ etiam philosophi peruenerunt: ut Deum esse & ipsum esse unum & actum purum, & similia. Quædam autem inuisibilia Dei nulla ratione humana inuestigari possunt. Nemini enim dubium esse debet infinita esse intelligibilium diuinorum secreta, quæ humanæ rationis capacitatem penitus excedunt: Cum uideamus in specie humana, in qua homines quo ad naturam sunt ęquales a magnis philosophis subtilia quædam intelligi: ad quæ nullo modo puerorum uel rudium hominum intellectus ascēdit. Cum ergo Deus homines excedat infinite, in eo pariter infinita necessario sunt, quę nullus creatus intellectus penetrare aut scrutari queat: presertim cū in rebus sensibilibus cognoscendis, quas assidue tractamus, defectum scientiæ nostræ experiamur, proprietates eorum plurimas ignorantes. Quanto ergo magis in Deo id existimandum est, cum rerum sensibilium effectus, per quos in eius cognitionem deuenimus, nō modo primam causam nō adęquent, uerum etiā ab ea remotissime distēt. Quapropter ex iis de Deo per q̄ pauca intelligere ualemus. Quæ igitur sola fide tenemus, supra humani ingenii uires esse dicimus. Vt Deum esse trinum, & ipsum esse hominē & cætera huiusmodi: quæ per rationes seu p effectus naturales īuenire nō possumus. Ex effectibus tamen supernaturalibus possumus aliquo modo de eis fieri certiores: Nam sicut effectus naturales nos in cognitionem Dei perducunt, & has propositiones esse ueras indicant, uidelicet ꝙ Deus est, idemq; unus et infinitus: neq; tamen per ipsos cognoscimus deum, sicuti est:

nec eius substantiam uidemus. Ita etiam per supernaturales effectus possumus fieri certiores de ueritate harum propositionum, scilicet ꝙ deus est trinus: & ꝙ dei filius deus est & homo: Attamen per ipsos comprehendere non ualemus Deum trinu; & Deum hominem prout est. Quia ergo gratia pręsupponit naturam: Primo agemus de iis Dei inuisibilibus, quæ per effectus naturales inuestigari possunt: Deinde de iis, quæ per supernaturales effectus aliquo modo percipiuntur. Verũ quia plures & philosophi & catholici doctores de primis inuisibilibus sufficientissime tractarunt, pauca super his afferemus: cum ab illis adeo sint efficaciter probata, ut nullus pateat dubitationi locus.

¶ Deum esse. Caput. vi.

PRimum itaq; necessarium est probare Deum esse: Sed quia multitudinis usus in nominandis rebus tenendus est, & de subiecto oportet prius scire quid nominis, necesse est primum intelligere quid per nomen Dei accipiant homines. Certum est autem ꝙ omnes dei nuncupatione intelligũt quoddam summum: quod quidam primum motorem, alii primam causam & primũ principium rerum: alii uero summũ bonum uel primam ueritatem nũcupauere. Siue ergo ꝑ Deu; intelligamus primum motorem, siue primam causam uel primum principium, uel summum bonum uel primam ueritatẽ uel aliquid huiusmodi: manifestum est per philosophorũ demonstrationes nos oportere confiteri deum esse: quas pro ordine libri breuissime perstringemus. Sensu enim ꝑcipimus aliqua in hoc mundo moueri: omne autem, quod mouetur, necesse est ab alio moueri. Cum nihil possit esse simul in actu & impotentia secundum idem: sed ĩ mouentibus & motis nõ est procedere in ĩfinitum. Quia nõ esset aliquod primũ mouẽs & ꝑ cõsequẽs nec aliqd aliud: quia mouẽtia secũda nõ mouẽt nisi ꝑ hoc ꝙ sũt a primo mota: Necesse ẽ igit̃ deuenire ad unũ primũ motorẽ: quẽ Deũ uocãt. Simile argumẽtu; adducũt.

ratione causæ efficientis: Inuenimus enim in his sensibilibus esse causarũ efficientium ordinẽ: nec tamen in eis ĩuenitur nec est possibile, aliquid esse causã efficientẽ sui ipsius: qa sic esset prius se ipso: quod est impossibile. Cum ergo nec ĩ huiusmodi causis sit procedere in infinitum ex eo ꝙ secundæ causæ non agunt nisi in uirtute primæ: necesse est dare aliquã primã causam efficientẽ: quã omnes cõmuni cõsensu Deum nominãt.

Præterea cum in rebus aliquid inueniatur magis aut minus bonum, uerum & ens: nõ potest hoc esse indiuersis, nisi ꝓut magis uel minus appropinquant alicui summo bono, uel summo uero, uel summo enti. Oportet ergo esse aliquid in rebus optimum, uerissimum & nobilissimum ens: quod Deum similí modo appellant. Videmus insuper ea, quæ cognitione carent, operari ꝑꝑ finem: Quia semper aut frequentiꝰ eodẽ modo opãtur: ac fines suos ꝑ debita media cõsecuntur. Vnde patet ꝙ nõ a casu, sed ab intentione alicuius intellectus ea dirigentis sic procedunt: queꝫ intellectũ Deum uocant.

Quibus etiam hoc signum addere possumus, ꝙ nulla ĩclinatio naturalis frustra esse potest: ut liquet per omnia naturalia tam animata q̃ inanimata discurrenti. Naturaliter autem omnes homines ĩclinantur ad credendum aliquem esse huiꝰ uniuersi gubernatorem: quem Deum uocant: Cuius signum est ꝙ nemo unq̃ nisi mentecaptus consistere in hoc potuit, ut firmiter sentiret deum non esse: Nulla deniqꝫ gens tam fera, tam barbara est, quæ non deum aliquo modo fateatur: quod per omnium ætatum curricula in hæc usqꝫ tempora ubiqꝫ terrarum obseruatuꝫ est: Quod autem omnibus & omni tempore conuenit naturale esse uidetur. Cetærum quia in repentinis cuiusqꝫ habitus & inclinatio naturalis maxime dignoscitur, ex hoc naturaliter nobis insertam Dei cognitionem comprehendere possumus: Videmus enim in repentinis periculis omnes homines, ubi se humano auxilio destitutos cõspiciunt, naturali quodam instinctu non ratione eos mouente, ad superiora conuerti: Quia naturaliter ad suam causam

conuertitur effectus. Quamobrē manifeste patet naturaliter nobis insertum esse, q͏̄ sit aliquod primum rerum principium & gubernator uniuersi: quem deum appellant.

Deum nō esse corpus, nec corporis formā nec aliquid compositum. Capitulum. vii.

d Eum uero non esse corpus neq; corporis formā nec aliquid compositū, sed actum purū nemo philosophoru; ābigit: Corp9.n.(ut ipi philosophi ꝓbāt) nō mouet nisi ab alio motū. Si ergo de9 esset corp9, nō esset primū mouēs īmobile.

Præterea non esset etiam in entibus nobilissimum: manifestum est enim spiritum esse corpore nobiliorem. Item cū actus simpliciter ex natura sit prior potentia: quia nihil potest reduci in actu; nisi per ens actu: Si deus esset corpus, esset ens in potentia: & sic non esset primum ens. Non est etiam alicuius corporis forma: Id enim quod per se habet esse, nobilius est eo, quod esse habet in alio: Omnis autem forma corporis existit in alio: Cum igitur deus sit ens nobilissimum ceu prima essendi causa, non potest esse alicuius corporis forma.

Præterea ipsa corporis forma non est ipsa res: quæ ex ea & materia componitur: sed est essendi principiū: Totu; ergo cō positum est aliquid: quod nec est forma tantū nec materia sola: & est perfectius q̄ materia & forma: cum totum sit ꝑfectius suis partibus. Si ergo deus esset corporis forma, non esset ens perfectissimum: Quia aliquid esset eo perfectius. Præterea quod uenit in alicuius compositionem, non est primo & per se agens: Non enim manus agit, sed homo per manum: Si ergo Deus esset corporis forma, non esset primo & per se agens: & per consequens non esset prima causa. Sicut autem deus non uenit in alicuius rei compositionem: ita nec ipse compositus est: sed actus purus: Non enim esse dei & sua essentia differūt: alioquin esset ens per participationem & non per essentiam: & sic aliquid eo prius esset: quia omne quod est per participationem, dependet ab eo quod est per essentiam. Cū igitur deus sit primū ens, a quo dependet omne ens, oportet

ꝙ quicquid est in Deo sit essentialiter in eo idest ꝙ non differat a sua essentia:& sic sequitur Deum esse actum purum.

Item cum omne compositum sit posterius suis componentibus & ab eis pendeat & ex necessitate causam habeat: Quia ea quæ sunt secundum se diuersa, non conueniunt in unum nisi per aliquam causam ipsa unientem, sequeretur Deum non esse primum ens: a quo omnia alia entia deriuantur nec primam causam efficientem: quod iam improbatum est.

¶ Deum esse perfectum & summũ bonũ, infinitæ potentiæ ubiq; , immutabilem & æternum. Caput.viii.

SI ergo confiteamur sicut oportet Deum esse actum purum: ipsum quoq; esse perfectum & summum bonum, & infinitę potentię & ubiq; immutabilem & æternum confiteri ualidissimis rationibus compellemur. Deum nanq; esse perfectum & summum bonum si ipse est actus purus manifestissima ratione probatur. Esse enim per se subsistens continet totam perfectionem essendi. Quemadmodũ siquis per se calor esset, totam contineret essentialiter caloris perfectionem. Cum ergo Deus sit actus purus & esse per se subsistens, nihil de perfectione essendi ei deesse potest: Omniuʒ autem pfectiones pertinent ad essendi perfectionem: Quia res dicuntur perfectę per hoc, ꝙ aliquo modo habent esse: unde sequitur nihil bonitatis & perfectionis Deo deesse. Sicut auteʒ ex hoc ꝙ Deus est actus purus, sequitur ipsum esse summum bonũ: Ita ex eodem sequitur ipsum esse infinitum & infinitæ potentiæ. Infinitum enim dicitur aliquid ex eo ꝙ non est finitum: Vnaquæq; autem forma in se considerata ad multa communis est: & per hoc dicitur infinita. Cum uero recipitur in materia, fit forma huius rei determinata: & sic dicitur finiri. Cum igitur Deus sit actus purus: & esse suum nõ sit in aliquo receptum: sed sit per se subsistens: Manifestum est ꝙ Deus nõ est finitus: Sed maxime formalis & infinitus. Id autem, quod

est maxime omniũ formale/est ipsuꝫ esse. Et cum unũquodqꝫ ea ratione/qua est in actu & perfectum/sit principium alicuiꝰ actiuum (patitur autem unumquodqꝫ prout est deficiens & imperfectum) cum Deus sit perfectissimus & actus purus/manifestum est ꝙ ei maxime competit principiũ actiuũ/& habere potentiam infinitam. Ipse enim se toto agit: & nihil habet potentiæ passiuę. Ex hoc etiam sequitur Deum ubiqꝫ esse indiuisibiliter: Oportet enim omne agens ei coniungi/in quod immediate agit: quia mouens & motum simul esse oportet. Cum ergo Deus sit prima & uniuersalis omnium causa & sit actus purus & suum ipsius esse: oportet ꝙ omne aliud esse productum sit proprius eius effectus: Sicut igniri est ꝓprius ignis effectus. Et cum Deus sit omnium causa non solũ in fieri sed etiam inesse/ipsum Deum adesse rebus oportet nõ solum prima incohatione/sed q̃ diu in esse conseruantur. Et cum esse sit unicuiqꝫ rei maxime intimum (est enim formale respectu omnium quę sunt in re): affirmare oportet Deum omnibus in rebus ualde intimũ esse. Cum insuper Deus sit omnino īdiuisibilis/ut pote quia est actus purus/necesse est fateri ipsum esse inqualibet re & inqualibet cuiuslibet rei parte totum & indiuisum. Ex his quoqꝫ/quę dicta sunt/concludit᷑ ipsum esse omnino immutabilem & æternũ: quia actus purus nullam potest recipere mutationem: oportet enim id quod mutatur/esse aliquo modo in potentia: quia motus est actus entis in potentia in q̃tum huiusmodi: ut philosophi probant. Hinc itaqꝫ arguitur ipsum esse æternum: quia nisi esset æternus/esset mutabilis: & per consequens in eo esset potentia passiua: & sic non esset actus purus: quod superius redargutum est. Præterea si Deus nõ esset æternus/uel principiũ uel finem uel utrunqꝫ simul haberet: Sed hoc est impossibile: quia si haberet principium/iam nõ esset ipse Deus/sed eius principium: quia nõ esset actus purus/sed haberet esse ab alio receptũ. Si fine clauderetur/consequenter esset mortalis uel in nihilum resolubilis: Atqꝫ ita nõ haberet potentiam infinitaꝫ: sed aliqua pręesset

illi potentia: Que in nihilum uertere illum posset.

ℭ Deum esse unum. Caput. viiii.

d Eum quoq; esse unum ex eisde; principiis constat. Illud enim unde singulare est hoc aliquid, nullo modo ē multis cõmunicabile. Cum ergo Deus sit ipsum suum esse suaq; natura & actus purus, aliunde q̃ a natura sua habere non potest ut sit Deus, & ut sit hic Deus. Ergo illud, unde Deus est, hoc aliquid, est ipsa sua natura: Quare eius natura nõ est pluribus cõmunicabilis. Impossibile est igitur plures esse Deos.

Præterea cum Deus tota; in se contineat essendi perfectionem (ut dictum est): Si essent plures Dii, oporteret eos inter se differre: Aliquid igitur conueniret uni, quod non alteri: & si hoc esset priuatio, nõ esset simpliciter perfectus: Si uero perfectio, Alteri eorũ deesset. Impossibile est ergo plura esse quę comprehendant totam in se essendi perfectionẽ. Plures ergo Dei esse nõ possunt. Quin & entia cuncta uidemus esse inuicem bene ordinata, dum alia aliis deseruiunt. Quæ autem diuisa sunt, ĩ unum ordinem nõ conuenirent: Nisi ab uno aliquo ordinarentur. Melius enim in unũ ordinẽ multa per unũ q̃ per plures rediguntur. Oportet igitur primum, omnia ĩ unũ ordinem redigens, unum tantũ esse: quod est Deus. Cuius etiam argumentũ est, quia in naturalibus ubi manifeste apparet aliquod regimen, ut in apibus, per unum multitudinem ordinari uidemus. Et cum ars imitetur naturam, cõspicuum est omne hominũ regimen cuiuscũq; conditionis aliquo modo reduci ad unum: Nullũq; regimen posse durare, nisi ad unius regentis arbitrium quo uis modo reducatur.

ℭ In Deo esse intellectum perfectãq; rerũ cognitionẽ: eumq; nõ necessitate naturę agere, sed uoluntate. Cap. x.

e X Prædictis etiam perspicuũ est in Deo esse ĩtellectum & cognitionem rerum perfectã:& nihil ipsuʒ ex necessi tate agere:Sed per intellectum & uoluntatem. In rebus enim naturalibus uidemus ꝙ rerum natura cognoscentium maio rem habet amplitudineʒ & extensioneʒ natura nõ cognoscen tium:Non cognoscentia enim nõ habent nisi formam suam: Sed cognoscentia apta sunt habere etiam formam rei alienę: Nam species cogniti est in cognoscente. Cum ergo coarctatio formæ, sit per materiam patet ꝙ ĩmaterialitas alicuius rei est ratio ꝙ sit cognitiua:& ideo secundũ ĩmaterialitatis modum est modus cognitionis:Vnde plantæ propter suam materiali tatem nihil cognoscunt:sensus uero cognitiuus est,quia recep tiuus est specierum sine materia : Multoqʒ magis intellectus, quia magis recedit a materia. Cum ergo Deus sit ĩ summo im materialitatis gradu, quia est actus purus, sequitur ꝙ ipse sit in summo cognitionis. Vnde oportet dicere ꝙ Deus omnia ꝑ fecte cognoscit. Quia uero (ut sæpe dictum est) Deus est actus purus & summe simplex, nõ potest dici ꝙ cognoscat re cipiendo species rerum:quemadmodũ sensus & ĩtellectus no ster:Sed ꝙ ipse sit suus intellectus & sua sapientia:& quicquid cognoscit per se ipsum cognoscit. Cum ergo secũdũ ĩmateria litatis modum sit cognitionis modus, & ipse sit in summo ĩm materialitatis, sequitur ꝙ ipse se ipsum perfecte cognoscat, totamqʒ suam uirtutem cõprehendat:Imo ꝙ sit ipsa cognitio & sapientia. Cum autem alicuius rei uirtus perfecte cogno sci non possit, nisi omnia cognoscantur, ad quę se uirtus extẽ dit, uirtus uero diuina se extendat ad omnia, quia est prima causa omnium effectiua, & infinitæ potentiæ : patet ꝙ Deus cognoscendo se ipsum omnia alia cognoscit : In se ipso enim omnia alia a se uidet, inq̃tũ eius essentia omnium aliorum ab ipso similitudinem continet:Quod ex hoc patet,quia propria uniuscuiusqʒ natura consistit prout aliquo modo diuinę ꝑfec tionis est particeps. Cum ergo Deus se ipsum perfecte cogno scat, oportet eum quoqʒ modos omnes cognoscere:q̃bus ab

aliis sua perfectio est participabilis: Atq3 ita singulos cogno- scit rerum omnium essendi modos. Ideo stulta est positio quorundam dicentium a Deo superiora solum non inferio- ra nisi uniuersaliter cõfuseq3 cognosci. Ridiculũ qppe ẽ assere re ꝙ homo aliqua cognoscat, quæ nõ cognoscit Deus. Neq3 minus stultum est dicere hominem aliqua perfectius q̃ Deum cognoscere. Si ergo hæc iferiora distincte & particulariter ho mo nouit, quomodo poterit quis affirmare a Deo hęc uniuer saliter tantum, & confuse intelligi? Certe uidemus in reb9 naturalibus ꝙ quanto aliqua uirtus est eminẽtior & pfectior, tanto etiam ad plura se extendit & penetrabilior est. Cũ itaq3 diuinus intellectus sit summe perfectus & eminentissimus ne gari non potest, quin omnia penetrans profundissime cogno scat. Cumq3 sit imutabilis & æternus, cogimur cõfiteri nõ solum ei fuisse omnia pręsentia postq̃ facta sunt, sed etiam an teq̃ fierent. Non enim ipse accipit scientiam a rebus: sed ipsi9 scientia est causa rerum. Ideo dicimus ꝙ Deus nõ necessita te naturæ, sed per intellectum & uoluntatem omnia agit. Cũ enim intellectus & natura agant propter finem: natura uero fi nem & media nõ cognoscat, necesse est ut agenti per natura3 pręstituatur finis: ad quem a superiori aliquo itellectu media necessaria ordinentur. Quare oportet agens p intellectũ & uo luntatem prius esse agente per naturã. Et cum primũ i ordine agentium sit Deus: Necessario sequitur ꝙ ipse per intellectum & uolũtatẽ agat. Pręterea omne agens p naturã, uno & eo dem modo semper operat̃, nisi ipediatur: qa agit secundum quod est tale: & q̃ diu tale est, non nisi tale facit. Si ergo Deus ageret per naturam: cum in se omnem contineat essendi per- fectionem, oporteret ab eo produci aliquid indeterminatum & infinitum i essendo: quod fieri nõ potest. Pręterea secun dum hoc effectus a causa agente procedunt secũdum quod i ea pręexistunt: Quia omne agens agit sibi simile. Cum ergo Deus sit totus intellectus, eius effectus in ipso pręexistunt se cundum modum itelligibilem: Et sic per modum itelligibilẽ

ab eo procedunt: quod est procedere ab intellectu determinato per uoluntatem.

Deum habere rerum omnium prouidentiam. Cap. xi.

prouidentia

SI igitur hæc ita se habent, nemo poterit iã dubitare Deũ nõ solum habere rerum omnium naturaliũ prouidentiam, sed etiã rerũ quarũcũq; humanarum uel minimarum. Prouidentia enim est ratio ordinis rerum ad finẽ: Deus autem est prima omnium causa in effectũ plus influens q̃ secũda. Quia ergo Deus in omnibus rebus operatur nõ necessitate naturæ, sed intellectu & uoluntate: cum sit summa sapientia, cui competit cuncta bene ordinare recteq; disponere: patet nihil Deũ agere, quin sit optime ordinatũ. Oportet ergo ĩ Deo esse rationem ordinis omnium rerum ad finẽ: omniũq; gerere prouidentiam. Videntes itaq; Philosophi in cunctis naturalibus rebus mirum ordinẽ, itellexerunt stultũ esse dicere, Deum earum prouidentiã nõ habere. Verum difficultas fuit rationalis creaturę in rebus humanis: In quibus omnia uident esse cõfusa. Sed si recte consideret, profecto comperiemus nõ esse minus stultum dicere, Deum nõ habere prouidentiã hominũ: q̃ naturalium rerum: quarum ipse homo est finis. Quanto enim aliqua sunt in uniuerso nobiliora: tanto plus participant ordinis: In quo bonum uniuersi consistit. Si igitur res naturales & quo ad substantiam & quo ad operationẽ cadunt sub ordinẽ diuinę prouidentię: Multo magis homo cum operationibus suis. Insuper quę sunt propinquiora fini, magis sub ordine continent, q est ad finem, q̃ remotiora: quia illis mediis alia ordinantur ad finem. Homines autẽ eorumq; operationes propinquius ordinant ad Deum sicut ad finẽ q̃ actiones aliarum rerum naturalium: Ideo magis subeunt ordinẽ diuinę prouidentiæ, q̃ res naturales. Præterea gubernatio diuinæ prouidentię ex amore diuino prouenit: quo Deus tãq̃ prima causa res a se factas & a se dependẽtes amat. Quanto ergo Deus aliqua maiori amore prosequit, magis sub eius prouidentiã cadunt. Certum est

autem ꝙ magis homines amat q̄ res naturales, ut scit̄ ab effectu: Quia potiora eis bona contulit. Itē ex cognitione effectuum tendimus ī cognitionē causaꝝ. Cū ergo ōnia pendeant a Deo tāq̄ a prima causa, secūdæ quoq3 causæ sunt effect9 primę. Videmus autem naturalissimū esse omnibus secūdis causis suoꝝ effectuū habere prouidentiā: quia tota uirtute conāt̄ eos ꝑ debita media ad finē ꝑducere. Quod q̄de3 nō nisi ex magna eoꝝ ꝓuenit bonitate. Signū ergo est ꝙ prima causa multo amplius q̄ secunda suoꝝ habeat effectuū ꝓuidentiā: a qua cum homo sit eius effectus, omnes eius oꝑationes dependēt. Ergo Deus tam hominū q̄ humanaꝝ reꝝ habet ꝓuidentiam.

Præterea si Deus reꝝ humanaꝝ prouidentiā nō haberet: Cum omnia agat ꝑ ītellectū & uoluntatē, aut hoc eius īpotētię ī prouidendo tribueret̄: q̄d est falsum: cū ipsius potentia sit infinita, & omnia operet̄ in omnibus: aut eius circa res humanas ignorantiæ: quod superius est īprobatū: aut ipsius uolūtati: quod est contra eius bonitatē: Nemo.n.bonus despicit op9 suum: nec aliqua causa suū effectū. Neq3 uero recta aut sapiēs est illa actio: quę ignobiliora ꝓcurat, & nobiliora ꝓrsus omittit. Item cū Deus sit causa æquiuoca, excellētissimo modo cūcta bonitate exuꝑat. At uero ī humanis aduertim9 ꝙ excellentis bonitatis & sapientiæ uiri, presertim si facultas det̄, rebus humanis ꝓuidentiā adhibēt: Multo itaq3 magis Deus.

De fine hominis, ad quē diuina dirigit̄ ꝓuidētia. Cap.xii.

q Via uero ad ꝓuidentiā ꝑtinet res ad fines suos ꝑ debita media mouere & ordinare, cū nō omniū sit unus ꝓximus finis, Necesse est diuersimode ad suos fines ꝑ eā diuersa moueri. Quę igit̄ ratione carent ad suos fines Deus naturali mouet inclinatione: quę prouenit ex forma: ita ut potius agantur q̄ agāt. Homo uero, q ē liberi arbitrii, aliq̄d de diuina prouidentia ꝑticipat: & ideo ad finē suū a Deo ita mouet̄, ut etiā se ipsum moueat ad illū: & in hoc Deo coopet̄: operationes

suas dirigens ad aliquem optatū & præstitutū sibi finē. Ad ipsum ergo hominē attinet omni studio ac diligentia inqrere ultimum finem, ad quē diuina prouidentia rationalē animā ordinauit & mouet: Nec nō debita media, quibus certissime ad ipsum Deo disponente puenit: ut se & sua omnia recte istituere & ordinare possit. Philosophi itaq3 magna diligētia hæc inuestigare conati sunt: Et sicut natura ex iperfecto gradatim tendit ad pfectū: ita & ipsi i elucidanda ueritate successiua inuestigatione magis profecerunt. Antiqores. n. de hac materia impfecte disseruerunt: Posteriores uero noua prioribus cōferentes ueritatiq3 propius accedentes aliqd melius enuntiarūt. Quapropter excellentissimi philosophorꝶ rationib9 efficacissimis diffinierunt humanæ uitæ finē esse diuinorꝶ contēplationem: Hæc. n. sola & propria est hominis operatio, ad nihil aliud ordinata tāq̄ ad finē, sed ꝓpter se ipsam desiderata, hominēq3 Deo & substantiis separatis cōiungens: Ad quā homo ipse est magis sufficiens sibi q̄ ad omnes alias operationes: qa ad eam rerꝶ exteriorꝶ adminiculo minus eget. Hæc isuper est rerꝶ finis omniū ad hominē ptinentiū. Ad contēplationis enim pfectionē exigitʳ corporis icolumitas: ad quā omnis ars humanæ uitę necessaria ordinatʳ. Et cū ad eā pariter qes a perturbationibus passionūq3 sedatio p prudentiā & uirtutes morales, & ab exterioribus tranqlitas requiratʳ, ad quā totius uitæ ciuilis regimen coordinatʳ: manifestū est, si hæc recte considerentʳ, omnia tā naturę q̄ artis officia ad ueritatis cōtemplationem tāq̄ ad finem ordinari. Cum igitʳ hęc ita sint, dicim9 diuinā prouidētiā mouere homines ad uirtutes morales: ut p eas ad sui contemplationē perueniant & bene beateq3 uiuāt. Verum quia unūquodq3 mouet Deus secundū inditę formæ exigentiam: cu3 hominē liberę uoluntatis fecerit, ipsu3 quoq3 nō nisi iuiolata libertate mouet. Si ergo proprio arbitrio mouentis Dei ispirationi non repugnauerit, certissime ad finem suum per debita media perducetur.

Finem hominis ultimum i pręsenti uita nō esse. Cap. xiii.

SEd fortasse subtiliter cõsiderãtibus difficile ĩmo ĩpossibi
le uidebit hoĩes ĩ pręsenti uita huiusmodi beatitudinez
consequi: Nõ.n.tenuissima quæq3 diuinoꝝ contẽplatio homi
nem beatũ reddit: qa beatitudo est ultima hominis perfectio: beatitudo est ultima hõis pfe
Vnde perfectissimã eius operationẽ esse oportet, quę in con,
templatione Dei pfecta pro humanę conditionis captu consi,
stit: Ad quã pauci uł forte nulli hominũ poterunt puenire: cũ
talis contemplatio summũ postulet humanæ cognitionis gra
du3: quo paucissimi pueniunt, uel ex mala corporis dispositio
ne: quia cum anima nostra mediis phantasmatibus & corpo
reis ĩstrumentis cognitionem acqrat: pleriq3 adeo obtusi & cõ
plexione naturali male affecti sũt, ut uix parua capere possint:
Vel propter rei familiaris necessitate3 plurimos a sublimi con
templatione cęlestium uel retrahentẽ uel ĩpedientez, ne ueris
studiis inhæreãt: quę totum hominẽ sibi deposcunt. Cu3 ergo uera studia totũ hõiem depos
oporteat ad hanc contemplationẽ hominez esse natura bene
dispositum, & a mundanis curis & ĩplicationibus penitus ab
solutum, inter mortales huiuscemodi paucos uel raro com,
peries: Qui etiam si reperiant, ad puram hanc diuinoꝝ cõ
templationem non nisi longissimo tempore propter eius pro
funditatem poterunt peruenire: Cum enim spiritualia per sen
sibilia cognoscamus, multa pręintelligere oportet anteq̃ ad
summum intelligibile perueniamus. Vnde philosophi Me,
thaphysicam, quæ circa diuina uersatur, tradunt ultimo lo,
co discendam: presertim quia ad eius contemplationem (ut
dictum est) puritas cordis & omnium passionum animę sen,
sibilis necessaria sedatio est: Anima enim sedendo a passioni,
bus & a motibus corporis quiescendo fit prudens. Quo ma,
gna assuetudine & peruigili cura perpaucis uix in senectute
peruenire contingit. Cum itaq3 multi adhuc iuuenes ex hac
uita decedant: pauci quoq3 admodum uel fere nulli uirtuti,
bus & diuinorum contemplationi incũbant: Superest ut etiã
pauci & fere nulli hanc fœlicitatem assequantur. Sub
tilius quoq3 inuestigando pauciores inuenias, qui ad rerũ diui

narum cognitionē contēplationēq; pueniāt: Multipliciter.n. ob īfirmitatē ītellectus nostri etiā ī rebus naturalibus fallunt homines. Tum quia sensus a quo nostra omnis incipit cognitio nos plerūq; decipit: unde multi solē paruę q̄titatis esse arbitrantur. Imaginatio quoq; obnubilat ītellectū: ita ut multis difficile fuerit credere esse aliquas substātias īcorporeas. Discursus etiam ipsius intellectus minime rectus nos frequentissime fallit: ex quo psæpe aliquā pbabilē & īterdū sophisticā rationem pro demōstratione recipimus: quod excellentissimorum uirorum īter se dissidētiū opiniones uariæ attestant. Itē passiones animæ & prauæ consuetudines, uariæq; hominū affectiones eos etiā a cognitione ueritatis earum rerum īpediūt: cū qbus assidue uersant. Quāto igit magis ex huiusmodi īpedimentis diuinorum contēplatio īpediet? Inueniemus itaq; paucissimos hominū fieri posse beatos: qđ ualde absurdū est, cū beatitudo sit ultimus humanę uitæ finis: q ad omnes pertinet. Qđ si nulla alia beatitudo, nisi quę ī humanis haberi potest, mortalibus concederet: profecto pueri & iuuenes & fere totū genus humanum quasi necessario illa priuarent. Sed diligenti9 adhuc animaduertētes arguemus ī hac uita uerā hominis beatitudinem īueniri nō posse: Nā cū beatitudo sit summū hominis bonū, nō admittit secū aliqd mali: Cūq; sit p se sufficiens bonū: oportet illa acqsita nihil amplius homini deesse. Sed qs in hac uita inueniri potest: qui ita sibi sufficiat ut re nulla idigeat, & ab omni īfortunio maloq; sit illæsus ac tutus? Cu; humana natura sit multipliciter serua multisq; casibus ac detrimētis obnoxia: Vnde sæpius apparentē plurimorum fœlicitatē calamitas ītercipit: ut de Priamo legit, & quotidiana expimenta nobis ostendūt. Præterea uel siquis hanc beatitudinem assequat, nō uidet qua ratione possit uere dici beatus. Nā beatitudo cū sit ultim9 finis, est qes cordis humani. Omnes autē homīes naturaliter scire desiderāt: & ideo hoc desideriū cū sit natura īsitū: qescere nō pōt donec ad optatā pueīat cognitionē. Plurima uero sūt & pœne īfinita etiā ī rebus naturalibus de-

siderata, quorũ cognitionẽ nũq̃ humanus assequitur itellectus: Quod ex hoc maxime argumento colligi potest, quia scilicet cum inumeri excellenti igenio philosophi ab exordio mundi ad hæc usq; tẽpora rimari omnia naturæ secreta conati sint: multo tamen plura supersunt ignorata q̃ scita sint ab eis uel cognita. Iidem quoq; ipsi fatentur maximã horũ partẽ, quę scimus, minimã eorum esse, quę ignoramus. Vnde adhuc se ultimas rerum differentias nescire testantur: quarum loco i diffinitionibus nomina accidentiũ ponũt. Si itaq; adeo itellectus noster caligat ad naturalia, quanto minus ad supernaturalia penetrãda poterit eleuari? Quę igitur ipsius Dei cognitio naturaliter nobis in hac uita cõceditur, perexigua est & ualde icerta: Ideo naturale hominis desideriũ i tã hebeti & modica rerum naturaliũ diuinarũq; cognitione qescere nõ poterit: quin imo q̃to magis in hac cognitione pficiet uehemẽtiori affectu ad eã feretur: qa omnis motus naturalis i fine uehemẽtior q̃ i principio existit. Et sic semper tãto uehemẽtius cor humanũ i Deũ mouebitur, q̃to i eius cognitione magis profecerit. Nũq̃ ergo qescere poterit cũ ad eius pfectã cõtemplationẽ i hac uita nequeat pueniri. Quia, ut iquit philosophus, sicut se habet oculus noctuę ad lucẽ solis, ita se habet itellectus noster ad manifestissima naturę. Cęterum siqs i hac cognitione diuinorũq; cõtemplatione post multos diuturnosq; labores hãc animi qetem adipiscatur, adhuc nõ cõstat quomodo hic possit uere dici beatus: cũ ad eã istante iã morte puenerit: quã omnino uitare nõ potest. Videmus enim cũctis hominibus a natura uel maximũ iesse desideriũ pẽnitatis: cum uel p sobolis ppagationẽ uel p alia opa imortales effici uehementer desiderẽt: Nõ põt aũt uir sapiens morte nõ tristari: Si nulla extet alia uita pręter hanc, qua uiuimus: Nõ enim potest uir sapiens malum nõ odisse: quod uero malũ potest ei maius aduenire q̃ pretiosissimæ ac beatæ uitę tãtope cõcupitæ priuatio p mortẽ? Cuius meditatio frequẽs sapientẽ decet: Nec põt de morte ipsa nõ q̃nq; cogitare, cũ nõ brutorum uita, sed rationali utatur. Profecto eũ qui p huius-

modi uita acquirenda tanto studio cura & labore tempus omne contriuerit, illamq; postmodũ celerrime omnino ĩcertoq; termino ac uario euentu sit amissurus, beatum dixerit nemo.

Ex prędictis itaq; colligitur, nisi aliam uitam posuerimus nihil homine ĩfelicius esse ac miserabilius. Cętera.n.nõ difficulter fines suos duce natura consequi uidemus: Homo uero ĩfinitis animi corporisq; circumuallatus perturbationibus ac molestiis beatitudinem tanto desiderio peroptatam inuenire nõ possit: aut siquis ĩuenerit tãdem post diuturni temporis uigilias & sudores maximos nequeat retinere: Hoc autem q̃ sit absurdum ĩ nobilissima omniũ creatura, uel rudissimus q̃sq; poterit iudicare.

Animam hominis esse immortalem. Caput.xiiii.

Siquis ergo prædicta recte cõsideret, nõ poterit dubitare aliam esse uitam, & animã esse ĩmortalẽ. Si enim Deus rerum humanarũ ꝓuidentiã habet, ad quẽ pertinet res ad suos fines per debita media perducere: cũ finis hominis nõ sit ĩ uita presenti, oportet aliã cõcedere uitã: ĩ qua homo beatitudinẽ assequat̃. Præterea hominis operatio, quæ est ĩtelligere, cũ ad ĩmaterialia & uniuersalia se extendat, indicat aliqd ĩ hoĩe ĩmateriale & ĩcorruptibile esse: De quo diuersi diuersa senserẽ: Sed reuera nisi hoc ĩcorruptibile esse ponamus animã ĩtellectiuã, eãq; esse hominis formã, ĩfinitos ĩde ꝓueniẽtes errores euitare nõ possum9. Homo enim speciẽ sortitur per hoc ꝙ est rationalis & habens ĩtellectum. Si ergo substantia ĩtellectualis nõ sit hominis forma, nõ apparet qualiter homo speciem suam sortiatur per hoc quod est ĩtellectualis uel rationalis: Vnumquodq; enĩ a forma speciem suscipit: Et ideo ĩ homine ponere oporteret aliam formam, a qua esse acciperet. Si ergo hæc non esset forma intellectualis, homo a brutis specie non differret per hoc ꝙ homo rationalis est: bruta uero irrationalia: Quod omnes negant. Præterea opera-

aĩam hoĩs formam essẽ

tiones uitæ comparantur ad animam / Sicut actus secundi ad primũ: Actus autem primus ĩ eodem præcedit tempore actũ secundum: Sicut scientia est ante actum considerandi: In quocunq; igitur aliqua uitæ operatio inuenitur / in eo animam ponere oportet: quę ad illam operationem comparatur / sicut actus primus ad secundum: Anima enim est principium uitæ eiusq; operationum: Sed homo propriam habet atq; excellẽtem supra q̃ cætera animantia operationem: Quę est intelligere & ratiocinari: Hæc itaq; sua ipsius est hominis / qua homo est operatio: Oportet igitur in homine ponere huius operationis principium informans hominem: quod scilicet se habeat ad intelligere & ratiocinari / sicut actus primus ad secundum.

Omne insuper se ipsum mouens componitur ex mouente & moto: mouet autem se ipsum homo / sicut cętera animalia: Cum ergo primum principium motus in homine sit ĩtellect9 & uoluntas / hominem componi necesse est ex substantia intellectuali tanq̃ ex forma / & corpore tanq̃ ex materia. Iteȝ si substantia intellectualis / qua uocamus animam / non esset corporis forma / nulla appareret ratione quomodo puer uel infans homo dici posset / cum adhuc operationes non habeat intellectus: nec etiam appareret quomodo dici posset hominem intelligere / si homo non esset aliquid compositum ex anima & corpore: Actiones enim sunt suppositorum. Intelligere igitur & ratiocinari non esset propria hominis operatio: Sed alterius intelligentiæ quæ ab homine haberet esse distinctum: Nisi forte cum Platone dicatur hominem ex anima & corpore non esse compositum: Sed esse solam animam corpori sicut motorem mobili coniunctam: Quod siquis concesserit / infinitis implicabitur laqueis. Primo enim homo non erit animal sensibile: Deinde sequeretur post discessuȝ animæ a corpore / corpus eiusq; partes eiusdẽ speciei remanere: Recedente eniȝ motore a mobili / species mobilis nõ uariat᷑. Pręterea hominis corpus non uiueret per animã ĩtellectiuã: nec ꝑ coniũctionẽ animæ intellectiuę homo generaret᷑: Mobile.n.

applicatione motoris ad ipsu3 minime generat᷑: Vbi ergo eēt hominis generatio? Si nec ipsa anima generatur, nec corpus quod generatur est homo? Vbi ergo patres? Vbi filii? Hęc & huiusmodi absurda urgent eos, qui ponunt animam intellectiuam non esse corporis formam. Cum ergo cognitio ueritatis sit obiectorum solutio: Et qui dicunt animam intellectiuā esse formam corporis omnes euadant difficultates, manifestū est hanc esse uerissimam sententiam: Non enim absurdū est animam intellectualem esse corporis formam: Supremāq3 illius partem esse a corpore idest ab organo corporeo separatā: Cū enim ipsa anima naturaliū sit formarū suprema & in materialium ultima, non est mirū si utriusq3 sapit naturā extremi: ut sit partim separata partimq3 cōiuncta: Vnde a qbusdā nexus mundi appellatur, ꝙ per eam suprema imis in naturę ordine copulentur. Cum ergo ita sit, necesse est dicere eam esse immortalem & incorruptibilem: Omnis nanq3 substantia intellectualis incorruptibilis est: Perfectiones enim oportet cū suis perfectibilibus habere proportionē: Proprium uero hominis perfectiuū: ut homo: aliquid est uniuersale & incorruptibile: Quia propria eius perfectio est intelligere: Cū ergo intellectio proprie loquendo uniuersaliū incorruptibiliumq3 sit, asserere oportet animā ītellectiuā incorruptibilē esse. Præterea animę humanę perfectio ī abstractione quadā a corpore cōsistit: Ita ꝙ q̄to magis ad ī corporea & īmaterialia attollit᷑, tāto amplius perficitur: Fatuu3 est ergo dicere eam ī separatione a corpore corrumpi: Nihil enim ex eo corrumpit᷑ in quo magis ꝑficitur: Nec simul potest aliquid ad ꝑfectionē corruptionēq3 tendere. Qđ si dicatur eius perfectionem ī abstractione a corpore ꝑ operationē consistere: corruptionē uero ꝑ eius separationē secundū esse: inanis est respōsio: Quia rei operatio ipsi9 esse substantiāq3 demōstrat: unūquodq3 eni3 prout est operat᷑: & propria rei operatio sequit᷑ propriam ipsius naturam. Non potest igitur alicuius rei perfici operatio, nisi prout eius substātia ꝑficitur: Si ergo hominis operatio, ut homo ē ꝑ abstractio

nem a corpore perficit / nulla ratione dici potest substátiá ani
mę intellectiuæ corrumpi / dum separat a corpore. Est etiam
natura insitum hominibus cunctis: ut quodammodo credere
compellantur animam esse ĩmortalẽ: Vnde nemo potest sine
titubatione ĩ sententia mortalitatis animę permanere: Quod
patet ex solicita omnium inquisitione: Omnes enim homines
naturali ĩclinatione & uehemẽti quodam affectu hoc ĩtelli-
gere cupiunt. Tum maxime philosophi in hac perscrutatione
uersati attritiq3 sunt: De qua materia poetæ pariter & alii tam
docti q̃ indocti uaria cóscripsere. Si ergo Deus & natura nihil
agunt frustra hæc hominũ tam uehemens ĩclinatio & natu-
rale ĩtelligendi desideriũ uanum esse nõ potest. Qđ si anima
sit mortalis / profecto contra euenit: Quia nõ solum inanis est
huiusmodi naturalis ĩclinatio & solicitudo: sed tristitiæ decep
tionisq3 fomentu3. Cum ergo absurdũ omnino sit hoc Deo &
naturæ ascribere / palam fit ex tali desiderio animam esse im
mortalem: Quod ideo homini a Deo insertũ est / ut sit de alia
uita sollicitus: Ad quam proficiscens uerę beatitudinis finem
tantummodo consequi potest. Et sic concluditur id desideriũ
non esse uanum / sed perutile & necessarium. Quemad-
modum ergo (ut superius diximus) negantes animam esse
corporis formam / Ita & qui immortalitatem negant insolu-
bilibus laqueis detinentur: Nam pręter ea / quę dicta sunt / diffi
cile erit immo impossibile intelligere quomodo homo sit ani
mal rationale / liberoq3 arbitrio pręditus: & q̃ iustis legibus
delinquens puniatur: Quis sit eius finis: quę ue diuina circa
eum sit prouidentia: Compluraq3 alia / quę enumerare ac disse
rere prolixioris operis esset. Hæc aute3 omnia ex contraria &
uera sententia facillime soluuntur. Sed quia alia / de qua
nunc agitur / uita humanę facultatis metam excedit / hic pri
mum claudemus librum: Vt sublimius fidei tractandę accin
gamur. Quia ubi desinit ratio: ibi incipit Fides: Quam si uera3
probauerimus / nulla de immortalitate animę superent du-
bitatio.

LIBER SECVNDVS.

Procemium de ordine procedendi.

c Vm superiori libro de his tractauerimus, quæ ratio naturalis per se capere potest q̃tum huic intentioni nostræ sufficere putauimus: Reliquũ est ut ad ea cõuertamur: quæ rationẽ ipsã naturalẽ excedunt: ut tam per hæc naturalia, q̃ per ea quæ a Christo facta sunt, fidem christianam uerissimam esse ostendamus. Et quia pręsentia melius q̃ præterita cognoscuntur, faciliusq; præteritis q̃ pręsentibus fides abrogari põt, primo rationũ fundam̃ta ponem9 i his: quę cũ quotidie ĩ eccl'ia a christianis fieri cernã tur & ad sensũ pateant, negare nemo potest. Loquor aũt non de malorum christianorum operibus, qui potius ab ecclesia seclusi sunt: Sed de his quę a bonis fiunt: qui non tantum nomine sed operibus sunt Christiani. Deinde rationes adducemus super his stabilitas: quę gessit Christus: & quę omnibus exploratissima sunt. Pręsentia siquidem præteritis fidem astruent manifestam. Quia uero principalis effectus, ad quem omnis ecclesię tendit institutio, est iustitia & irreprehensibilis uita dicente Saluatore nostro, ego ueni ut uitã habeant, & abũdantius habeant, primo probabimus Christi fidem esse uerã per rationes in ipsa bona christianorũ uita, Secundo ĩ huiusmodi uitę causa, Tertio demum in eius effectu uere fundatas: Et in his omnia fere, quę in ipsius Dei nostri ecclesia militante nunc fiunt, suo ordine complectemur.

Aliquam ueram esse relligionem. Caput. primum

u T igitur pręcedentibus sequentia connectamus: ex his quę dicta sunt necesse est quenlibet hominem confiteri aliq̃ in terris ueram esse relligionem. Relligionem autem uocamus debitum cultum Deo exhibitum tanq̃ uniuersali om

nium principio & gubernatori. Omnis enim effectus quẽdã exhibet suę causę cultũ: dum ad eam se se conuertens ipsamq; quodãmodo ĩuocãs ei se subiicere ac similem efficere conat̃: Quod nihil aliud q̃ retributionem quãdam honoris ostendit: ut ab ea magis magisq; perficiat̃. Cum ergo Deus sit uniuersa lis omnium causa, a quo cælum & natura atq; omne bonum est, Patet in homine naturalem instinctum esse oportere, ut se ad Deum conuertens ipsum ĩuocet, eiq; se subiiciat, & quo ad possit ei similis fiat, & ab eo perficiat̃: Quod nihil aliud ẽ q̃ Deum colere. Cum ergo naturalis inclinatio uana esse non possit, necesse est concedere aliquam inter homines ueram in ueniri relligionem. Ad hęc, cum ad ipsum Deum colendũ sicut omnis effectus ad suam causam homo naturaliter ĩclina tus, rationalis sit, suiq; arbitrii, nõ agit̃ queadmodum cętera naturalia: Sed se ipsum agit. Et quia in multis naturalis ratio deficit, Si propterea tantum hoies oberrent, ut nullus adhuc uerus Dei cultus inueniat̃, auferat̃ oportet ab hominib9 Dei prouidentia: Cum in hoc quod pernecessariũ & naturale est, eis minime prouideat: Quandoquidẽ per uerum Dei cultum ii ad suum finem perducunt̃: Hoc autẽ superius plane redar gutum est. Item cum sciamus omne hominum genus ĩquo libet æuo tã exacto q̃ præsenti fuisse diuino cultui diuersimo de deditum: hoc esse natura inditum certum est: Naturale. n. est, ut alias diximus, quod omnibus & omni tempore conue nit. Si ergo nullus habeatur in mundo uerus Dei cultus, fru stra sit oportet hęc naturalis hominis inclinatio: Cum ad suũ finem peruenire nõ possit. Ex quo sequeret̃ ipsum Deum irra tionabilibus creaturis meliuſ q̃ rationali homini prouidisse.

Pręterea cum omnis causa quoad fieri potest ĩ suũ effectũ bonitatem suam perfectionẽq; trãsfundat ĩtendens eum mo dis omnibus pro captu recipientis sibi similem reddere & ad se trahere, Deus cum sit summe bonus & prima omniũ cau sa proculdubio perfectioni hominum, quorũ gratia omnia na turalia instituit, ꝓrsus ĩtendit. Cum igit̃ ipsius hominis uera

perfectio in subiiciendo se Deo & in eo uenerando potissime consistat, quod ad relligionem maxime pertinet: Hinc sequit aliquam in mundo ueram relligionem dari oportere.

Duplicem esse Dei cultum. Caput. secundum.

c Vm autem Deus possit dupliciter ab hominibus uenerari, spiritu uidelicet & corpore, duplicem quoq3 cultū ponere debemus, Interiorē scilicet & exteriorem. Interiorem dicimus eum, qui Deo per operationem intellectus & uolūtatis exhibet: Exteriorem uero qui per corporis officia cerimoniasq3 & sacrificia impendit. Cum igit materia sit propter formam, nemini dubium est exteriorem cultum ad interiorē ordinari eiq3 seruire. Interiorem autem uerum Dei cultū dicimus esse rectitudinē ac pfectionē uitæ hominis interioris: qua Deus maxime honorat: Quod sic probamus, omnis causa in sui perfectione effectus maxime honorat: Vnde artifices in operum suoꝝ consumatione probant: nullus aūt effectus homine nobilior inuenit: qui quanto perfectior fuerit, tanto magis suam causam idest Deum honorabit. Eo aūt pfectior erit, quo sanctius uiuet: Sanctitas uero est interioris hominis pfectio: qua etiam totus homo perficit. Ergo in bona & pfecta hominis uita Deo præcipuus honor persoluit. Et sic uerus & integer Dei cultus est ipsa optimi uiri uita & operatio in Deum relata. Item Deum nō solum propter se ueneramur & colimus, sed ut ab eo etiam fœlicitatē & quę ad hominē spectāt bona cōsequamur. Cultus ergo Dei uerus est mediū & dispositio ad hæc bona consequenda: Agentia siquidem dispositionem subiecti exigunt. Cum ergo manifestum sit ad ipsam fœlicitatē & huiusmodi bona a Deo īpetranda multo perfecti9 hominem per bonam uitam q̄ p sacrificia cerimoniasq3 disponi, constat uerum Dei cultum esse rectitudinem uitæ. Præterea cum Deus non sit corpus sed actus purus, homo p rectitudinem cordisq3 puritatem fit Deo similior q̄ per actus exte-

riores: & ideo perfectius Deus spiritu q̃ corpore colit᷑: Spirit9 enim est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & ueritate oportet adorare.

¶ Nullam Christiana uita inueniri ꝑ meliorem. Cap.iii.

n Vlla autem uita melior & sanctior q̃ Christiana inueniri aut excogitari potest. Nam inter cuncta uiuentium genera, ea quæ solam animam habent uegetatiuam (ut plantę) infimum uitæ gradum sortiunt᷑. Animalium autem uita multis distinguit᷑ gradibus: quorum alius alio perfectior est: Ille enim uitę sensibilis gradus perfectior in animalibus est: q cognitionis sensibilis est magis particeps. Cũ aũt intellectiua cognitio sensibilem excedat, perfectiorem uitæ gradum hominibus q̃ brutis tribuimus: In quibus etiam diuersos uitę gradus quo ad perfectionem nõ quo ad essentiam ponimus. Illos. n. qui ratione duce in omnibus operantur, iis præferimus, qui sensibus obsequentes ratione postposita tota uia aberrant: quia quanto magis uoluptatibus addicti ab ea recedunt, tanto minus participant hominis, & brutis efficiunt᷑ similiores. Qui uero magis rationi ĩseruiunt & concupiscibilem partem coercent, plus hominis habent q̃ bruti. Cum ergo uita hominis sit brutorum uita pręstantior, haud dubium est, quin inter homines illi superemineant: qui rationem dominam amplectũtur: Vbi etiam gradus ĩter se uarii differunt: Cum enim amplius ĩtellectus per cognitionem & amorem ueritatis spiritualium rerum q̃ corporearum, præsertim ueritatis de Deo cognitę perficiatur: q̃to quis magis relictis corporalibus contemplatione & amore ad spiritualia & diuina euehitur, tanto magis perficitur eius ĩtellectus, & perfectiorẽ nãciscitur uitam. Sed uita Christiana ad hoc potissimum tendit, ut posthabitis creaturis omnibus tam spiritualibus q̃ corporeis per contemplationem & amorem se totam ĩ Deum transfundat: & fiat unus spiritus cum Deo. Cum ergo potior ĩueniri nequeat uita

q̄ hæc quæ hominem suo principio & ultimo fini coniungit / patet nullam uita christiana esse meliorem. Pręterea recta hominis uita / ut homo est (ut supra iam diximus) pro ipso rationis modo ęstimatur. Quanto ergo rationabilior uita fuerit tanto dignior iudicabitur. Quare cuȝ ueri Christiani nihil omnino contra rationem agere uelint / fateri necesse est inter exteras gentes ac nationes nullam Christianæ uitę esse præferēdam. Item bona hominis uita ad contemplationē Dei tendit & ad eam ordinatur: in qua purgatissima mentis serenitas exigitur: Humanis nāqȝ passionibus & affectibus subiectus minime aptus est contemplationi rerum diuinarum. At nulla uita inueniri potest / quę liberiorem purgatioremqȝ reddat hominem q̄ christiana: Cum relictis omnibus soli Deo se se coniūgere laboret. Ergo nulla huic dignitate atqȝ excellētia p̄stat.

Vltimo Christianę uitę fine meliorem nullum excogitari posse. Caput .iiii.

SEd ut melius ostendamus nullam christiana uita meliorem inueniri posse / Cum duo ad bonam uitā principaliter requirātur: uidelicet finis bonus: & quę ad finem sunt cum ipso fine proportionē habentia: demonstremus primo nulluȝ finem humanæ uitę eo / ad quem tendunt christiani / dari meliorem / nec magis rationi consonum: Deinde ea / quibus ad eum finem ab eis pergitur / perfectissima esse probabimus / & cum ipso optimā habentia proportionem. Quo igitur ad finem / patet: Nam duplex est hominis finis: uidelicet finis cuius: & finis quo: hoc est ipsa res ad quam tenditur / eiusqȝ fruitio. Cum igitur nihil præstantius ac melius Deo possit excogitari: Atqȝ christiani humanę uitę finem statuant Deum / cuius gratia omnia faciunt / perspicuum est quo ad hoc nullum finem īueniri posse meliorem. Fides quoqȝ ad uisionem & fruitionem Dei non per creaturas sed per essentiam aspirat: Quo nullus perfectior actus reperitur: Dum enim per apertā uisio-

nem & fruitionem Deo coniungitur homo / ultima consuma tione perficitur: supra quam nil amplius optare licet: cũ Deus sit bonum / quo nihil maius excogitari potest. Fœlicitatem uero humani generis esse apertaȝ Dei uisionem ualidis argui tur rationibus. Iam enim superius probatum est hominem in præsenti uita beari non posse. Cum ergo beatitudo hominis sit ueritatis contemplatio: hæc expectanda est in alia uita. Si uero in futura uita ponamus humanę uitę finem esse contem plationem primæ ueritatis cognitę non per speciem propriam sed per effectus multis afficiemur difficultatibus: Primo eniȝ non apparet quomodo in huiusmodi contemplatione huma num possit desiderium prorsus quiescere: Si enim anima ra/ tionalis a corpore seiuncta effectus non solum materialium sed spiritualium quoqȝ immaterialiumqȝ substantiarum co/ gnouerit / aut perfecte aut imperfecte hanc cognitionem ha/ bebit: Si imperfecte / inde quoqȝ imperfectam de Deo cogni/ tionem contemplationemqȝ assequetur: Cum uero omne im perfectum suam appetat perfectionem / sicut materia formaȝ & turpe pulchrum / ĩ eiusmodi cognitione sibi non satisfaciẽs anima quietem reperire non posset: Quod ex hominum patet studio: quorum intellectus in cognitione cõfusa minime quie scens omni opera ac labore ad perfectam cognitionem perue nire contendit: Sin autem perfectam obtinuerit illorum effec tuum cognitionem: mox desiderabit eorum cognoscere cau/ sam: quia omnes homines natura scire desiderant: & scire est rei causam cognoscere: Quod auteȝ naturale est / auferri non potest. At cum omnis motus naturalis ĩ fine q̃ in principio sit uelocior / tanto uehementius cognitionem causæ desiderabit q̃to perfectius ipsius effectus cognouerit. Nõ liquet ergo quo modo naturale hominis desideriuȝ / nisi Deum uideat / possit omnino quiescere. Quod etiam hoc probatur experimen/ to: Cernimus enim nulla re finita animi capacitatem impleri posse: Posito enim quocũqȝ finito intellectus noster aliquid ul tra semꝑ apprehẽdit: Vnde pręsupposita qualibet linea finita

numeroq; finito, nũq̃ superaddendi facultas in animo termi natur: & hęc est ratio infiniti apud mathematicos tam ĩnume ris q̃ in lineis augumenti. Cu; igitur cuiuscũq; infra Deum sub stantię amplitudo sit finita, intellectus noster donec diuinam substantiam attigerit satiari non potest. Quippe quæ sola cu; sit actus purus, ut diximus, nullo circũscribitur fine. Rationa biliter itaq; poni non potest alium humanæ uitę finem deberi q̃ eum, quem fides nostra decernit, hoc est diuinæ essentię ui sionem. Ipsum uero Deum esse ultimum in quo anima cõqe scit luce clarius est: Omnis enim motus naturalis ad aliquem tendit ultimum terminum: ad quem cum peruenerit mobile quiescit. Cum ergo infra Deum nulla humani cordis substan tia terminare desiderium possit, dicimus ꝙ solum quando Deum de facie ad faciem intuebitur, tum demum uere quie scet: Quandoquidem cum nihil Deo sit maius, nihil prorsus ad satietatis cumulum accedere poterit: Neq; inferiorum de siderio afficietur, tum quia penitus ea nihilipendet eo ꝙ finiti ad infinitum nulla sit proportio: Tum quia nihil est in ullo ef fectu quin excellentius in prima causa inueniatur: Atq; ita ni hil ei desiderabile deerit: Tum quia intellectus noster exactis sime perficietur: ex quo enim ad supremum ĩtelligibile euehe tur, proculdubio cætera intelligibilia, ad quæ naturaliter in clinatur facillime apprehendet: Quãuis enim sensum excel lens sensibile corrumpat, contra tamen excellens ĩtelligibile perficit intellectum. Sciendum est autem ꝙ cum Deus sit infinitus & extra cuiuslibet substantiæ ordinem, intellectus noster propria ipsius uirtute ad diuinæ essentiæ uisione; eleua ri nõ potest: Sed aliqua noua requiritur dispositio: Quam no stri theologi gloriæ lumen appellãt: quod purgatę cuilibet ani mæ Deus infundit, ut suæ habilem reddat uisioni: semper. n. necessariis Deus occurrit: Neq; potest quicq̃ supra suas uires attolli, nisi eius uirtus superna ope adiuuetur. Ad ipsius aute; Dei uisionem uigor per solam luminis intellectus naturalis ĩ tensionem minime sufficit propterea ꝙ intensio formæ eam

non trahit ad alterius speciei operationem: Qualis est Dei uisio creato intellectui comparata: Oportet igitur augeri uirtutem intellectiuam per alicuius nouæ dispositionis adeptionē: Quam lumen gloriæ nuncupamus: Ex quo liquet q̄ uere q̄q3 rationabiliter fides nostra de humanæ uitę fine sentiat: & q̄ facile omnes controuersiarum explicet nodos: quibus alii secus opinantes multipliciter angunt̃. Constat igit̃ siue de fine cuius, siue de fine quo loquamur, nullum meliorem rationabiliorem q3 inueniri aut excogitari posse eo: quem relligio christiana prædicat & obseruat.

¶ Nullum ad beatitudinem medium christiana uita melius inueniri. Caput. v.

d E medio quoq3 ad commemoratum finem perueniendi differentes facile ostendemus nullum ei, quod christiana fides asserit, conferri rationabiliter posse: Nam q̄ aliquo uel aliquibus mediis ad finem idest beatitudinem homo perueniat, Cum Deus & natura nihil agant frustra, nemini ambigendum: Frustra enim esse dicitur quicquid ad eum finem, ad quem ordinatum est, peruenire non potest: Quemadmodum frustra quis uirtutem habeat motiuam ad motum exercendum, deficientibus membris. Cum ergo natura homines beatitudinem appetant, profecto subtractis mediis inani hoc flagrabunt desiderio ad eam quandoq3 perueniendi. Itaq3 aliquod medium dari oportet: quo ad Dei uisionem possit homo peruenire: Idq3 Christiani esse dicunt puritatē cordis gratiáq3 diuinam supernaturaliter infusam ipsam animam omni uirtute perficientem. Cordis uero puritatem esse mediū transeūdi ad ueritatis primę contemplationem nemo potest negare: Oportet enim finem cum mediis habere proportionem. Ad ipsius autē Dei cognitionem magna exigitur extasis: cum sit intelligibilium supremum extraq3 omnia sensibilia: Ideoq3 ad id necessaria ē exquisitissima animi purgatio idest a sensibiliū

amore & implicatione ad inuisibilium cognitionem amoreq3 eleuatio. Purum enim dicitur quod inferiori naturę nō admi- scetur. Cum ergo intellectus noster ab organo sit corporeo se paratus, & anima nostra sit substantia rationalis, quanto se ma gis a corporeis abstrahit rebus diuinisq3 coniungit: tanto pu- rior efficitur. Quicquid autem philosophi de cordis puritate, de uirtutibus & probatis moribus sanxerunt non tantu3 exe- quitur ac docet christiana relligio, sed multo perfectiora do- cumenta ad cor sanctius purificandum inuenit: Non enim pu ritas cordis, quę naturaliter ab hominibus cognosci & habe ri potest, sufficiens est medium ad finem quem prædiximus obtinendum: Nam quicquid alicuius naturę limites excedit, ei nisi per alterius actionem aduenire nō potest: Sicut & aqua nisi alio mouente sursum non tendit. Videre autem Dei sub- stantiam, ut in precedenti capitulo discussimus, omnes natu ræ creatę limites transcendit: Ideoq3 cum unūquodq3 intelli- gat per suæ substantię modum, ut quis diuinam essentiam ui deat propria uirtus ad purificandum non sufficit, nisi actione superioris uirtutis adiuuetur. Rectitudo igitur uitę de qua phi losophi disputarunt, ad hanc beatitudinem insufficiens est. Hinc non immerito christiani gratiam & uirtutes a Deo sup- naturaliter infusas ponunt: quippe qui nulli in necessariis unq̄ desit: ut p̄ eas homo purgatissima acie ad finem dirigatur opta tum: Quod polixiori sermone probare hui9 operis breuitati, cui maxime studemus, minime conuenit: Cum presertim in libro de Simplicitate uitæ christianæ a nobis ędito satis aperte monstrauerimus uitam christianam non ab amore naturali, nec ab imaginatione, nec a ratione tantum naturali, nec ab ī fluxu cælesti, neq3 ab aliqua spiritali creatura: Sed a gratia Dei idest a dono eius supernaturaliter infuso deriuare. Ne idem ergo sępius repetamus, legant qui uolunt librum illu3: & intelligent uitam christianam esse perfectissimum medium ad finem huius uitæ perueniendi: Ex quo sequitur nullam in- uenirı aut excogitari posse uita ipsa christiana meliorem atq3

omni ex parte perfectiorem.

¶ Per Relligionem Christianam homines certissime ad beatitudinem perduci. Caput.vi.

SI ergo (ut probauimus) oportet aliquam inter homines ueram esse relligionem: quæ ī rectitudine uitæ consistit: cum in hoc christiana relligio cūctas excellat, necesse est confiteri eam esse uerissimam: per eamq3 Deum non minus exterius q̄ interius rectissime coli: Quia cultus exterior christianæ relligionis aut efficit aut significat interiorem. Qđ si interior uerus est, manifestum fit exteriorem efficere uel significare ueritatem: Cum ergo alter alteri respondeat, uerus est cultus exterior: De quo inferius copiose magis tractabimus. Colentibus itaq3 nobis Deum primo propter meritam eius honoris exhibitionem, deinde propter beatitudinem impetrandam: sequitur ꝙ a christianis uere Deus honoretur, & ab his beatitudo expetatur: ꝙq3 ad eam tandem omnino queant peruenire. Ideo qui christiane uiuendo usq3 in fine perseuerauerint: beatitudinem sibi tuto polliceri possunt. Cum diuinam insuper prouidentiam in rebus humanis aperte superius monstrauerimus: cuius est per debita media res ad fines suos dirigere: nullumq3 medium christiana uita perfectius possit inueniri ad beatitudinem obtinendam: dubitare nullo pacto debet quisquis christiane uixerit (cum christianę relligionis cultus uerissimus sit) quin a Deo per illum ad beatitudinem perducatur. Prętera si Deum negare esse iustum fas nō est, christianę relligionis homines, qui Dei mandata seruauerint, perire nō possunt: Deus enim omnium causa omnia ad fines suos mouens aut aliquos mortalium aut nullos ad beatitudinem perducet: Profecto nullos dicere non licet: Frustra nāq3 esset homo, & hinc plura sequerentur absurda, ut ex præcedentibus manifestum est: Sin aliquos: Iure Christiani, quos hominū esse optimos nouim9, nō sunt posthabēdi. Nā si christia-

ni pietate & relligione cęteris sanctiores optato beatitudinis fine destituantur: profecto nulli hominũ ad eũ ꝑuenient: qa si id qđ magis esse uidet᷑ nõ est: neq₃ qđ minus. Christiani autem magis uidentur fore beatitudinis compotes q̃ reliqui hominum: Quia, ut ex prędictis patet, sunt ad eam capessendam propinquiores. Relligio ergo fidesq₃ christiana omnibus est aliis præponenda. Qđ si christiani in huiusmodi relligione spe sua fraudentur: dicere oportet nullam esse talem beatitudinem: Sed fabulosum ac commenticium quoddam: quãdoquidem in natura uidemus omne agens si minus impediatur, in materia bene disposita formam semper introducere. At bonæ uitæ finis & ultima eius forma est ipsa beatitudo: ad quam nulla uita melius q̃ christiana disponitur. Si ergo huic habiliori expetita non datur beatitudo, profecto nulla hominis erit: quia (ut iam probatum est) alia hominis beatitudo uere essę non potest. Atq₃ ita nullus omnino huius uitę ultimus dabit᷑ finis. Cum ergo finis sit regula omniu₃, quæ ad ipsum ordinãtur, sequeretur hominem esse animal omni prorsus ordinē carens omniumq₃ miserrimum: qui casu uiueret omni prouidentia destitutus: Quod putare maxime absurdum est. Vita ergo christiana, id quod nobis erat probare propositum, ꝑ ueram relligionem ad beatitudinem certissime tendit.

Vel ex eo fidem christianam esse ueram q᷑ optimę uitæ sit causa. Caput. vii.

q Vando ergo ostendimus ueram esse christianam relligionem ex rationibus in bona christianorum uita perfectaq₃ positis: Nunc accedemus ad huius uitę causas, idem cõfirmaturi. Principalis aũt uitæ huiusmodi causa ē Iesu Christi fides crucifixi a charitate formata idest quæ per dilectionē operatur: Dicente sacra doctrina, Iustitia Dei est ꝑ fidem Iesu Christi in omnes & super omnes q credunt ĩ eum: Et sine fide impossibile est placere Deo. Dicim9 aũt fidē Christi formatã

eam, qua credimus ipsum Christum crucifixum esse uerum Deum & uerum hominem, filium Dei unum in natura cum Patre & Spiritu sancto in personisq; distinctum: Quem super omnia diligimus. Fides ergo cum amore in Christum est commemoratę uitę causa. Quod autem ita sit, quotidiano docemur experimento: Quod uero notissimum est, negari nequit: Manibus siquidem quodammodo attrectamus ita se rez habere: Quia christianum uidemus & experimur tantum in rectitudine uitæ, q̃tum in fide Christi & ecõuerso ꝓficere, cũ hęc inter se mutuo conuertantur: contra quoq; in utroq; deficere pariter oportet: Ex defectu nãq; bene uiuendi fidem formatam deperditum iri perspeximus, & econuerso. Si eiusmodi ergo perspicimus in humana uita effectum, quem post aduentum Christi ad hęc usq; tempora perdurasse homines taz suo q̃ alieno piculo didicere: idq; palam christiani omnes attestantur & prędicant, iure in eo philosophari debemus ex admiratione tantę rei causas inquirentes: Quemadmodum Philosophi inspectis rerum naturalium effectibus tum eoruz causas ignorantes admirari primum, dehinc ex admiratione philosophari cęperunt. Primo itaq;, effectus sua causa perfectior esse non potest, cum cuiuslibet effectus perfectio a causa dependeat. Si ergo rectitudo ac ueritas uitę christianę, quę cũctis pręferenda est, pendet a fide Christi: Impossibile est ipam fidem non esse ueram: Si autem est uera, sequitur Christum uerum esse Deum, quod Christiani affirmant, eiusq; ueram esse religionem. Impossibile item est bonum a malo & uerum a falso tãq̃ a causa per se dependere: malum enim prout malum, similiter & falsum prout falsum, nihil est. Si ergo fides Christi esset falsa & illius amor malus, certe rectitudo uitæ Christianæ tam bonę ab ea p se nõ depẽderet: uti uidem9.
Itẽ si fides Christi esset falsa, nullus error posset maior inueniri: Nam dicere hominem crucifixum esse Deum, si nõ sit ueꝝ, extremę dementię est. Cũ ergo uita christiana pfectissima sit, ut pdixim9, quomõ tãta uitę pfectio siue rectitudo poterit

a maximo errore prouenire: Cum omnis recta uitę institutio deriuet a rectitudine intellectus, & omnis error in affectu & operibus humanis ab errore illius obliquitateq; procedat.

Quanto insup aliqua natura melius est disposita, tanto susceptibilior est formę perfectioris: forma autem & perfectio nostri intellectus est ueritas: eius autem dispositio ad ueritatē suscipiendam puritas est cordisq; sinceritas. Ideoq; quāto fuerit homo a rerum humanarum affectu purgatior, tanto magis ad capessendam ueritatem reiiciendamq;, quam facile discreuerit, falsitatem præparatur: Sed nullam dispositionem ac purificationem christianę parem īueniri posse probauim9. Si ergo esset mendax hæc fides, id sane christiani multo propius atq; clarius q̄ alii conspicarent: Cuius rei oppositum cernimus: Quāto enim sanctiores in dies efficiuntur, tanto eam constantius affirmant: Contra uero ex profectu fidei, uitę perfectio pariter augetur: Ex quo fides falsa esse nō potest. Prętерea sicut Deus tāq̄ primus motor & prima causa omnia mouet atq; producit in rebus naturalibus & corporeis: Ita etiam in spiritualibus se se habet: Ipse ergo est qui humanum mouet intellectum ad ueritatem: Nemo autem dubitare debet quin Deus ueritatis lumen presertim circa necessaria ad salutē iis clarius impartiatur: qui p uitæ sanctimoniā magis sunt dispositi: Quemadmodum sinceri christiani: qui si in fide errarent, nullam præ aliis peccatoribus gratiæ prerogatiuā haberent, sed multis præstigiis & erroribus capti relinquerentur: Quod a prouidentia & bonitate Dei alienum est. Finis insuper est ratio eorum, quę ad ipsum finem ordinantur: Ideo qui peccant infine, in his quæ ad eum perducunt, eos peccare necesse est: Finis enim in rebus agendis est sicut principium inspeculatiuis. Cum ergo christiani non errent in his quæ ad finem spectant idest in rectitudine uitę, immo cęteris longe antecellant: sequitur ꝙ etiam infine non errent: Sed eorum finem esse christum omnes certissime confitentur: Nam et simillimi Christo fieri nituntur, & ad eius fruitionem totis ui-

ribus ire cōtendunt: Quēadmodū ergo ipsi uerissime asserūt, Christū Crucifixum esse Deū, concludendū est. Præterea Deus ī omnibus ordinate procedit: propterea ꝙ omnia faciēs sapienter inferiora per superiora gubernat. Hinc nobilioribus effectibus nobiliores causas præposuit: cum semper oporteat causam suo effectu esse perfectiorem: Nullus autem inter homines effectus nobilior inuenit̃ q̃ uita christiana: Necesse est ergo talem effectum a nobilissima causa prouenire: Cum aũt eum uideamus totum a Christo emanare, confiteri necesse ē Christum esse nobilissimam causam. Causæ insuper secundæ sunt instrumenta primę: Cum ergo uita christiana a Christo tāq̃ a causa proficiscatur, fatendum est Christum hominē Crucifixum esse primę causę īstrumentum ad producendum hunc eximium christianæ rectitudinis effectum. Qđ si Christus Deus non esset, quemadmodum se ipsum prędicauit, nullus utiq3 homo eo posset scelestior aut execratior inueniri: Atq3 ita Deus ad effectū optimę uitæ producendum pessimo uteretur īstrumento. Quod esset uehementer absurdū. Ite3 quanto effectus suæ fit causæ similior, tanto amplius perficitur: Quia eius perfectio est per ęquiparationē ad causam: Videmus autem ꝙ q̃to quis Christi uestigia magis imitat̃ & eius in uita similitudinem exprimit, tanto fit sanctior & diuinior: Hoc autem minime fieri posset, nisi ipse Christus uerus Deus eiusq3 fides uerissima esset. Pręterea ex effectibus cognoscimus causas, ut ex ipsis experimentis medicinas. Cum autē philosophi summo studio elaborauerint ut nobis beneuiuēdi regulas traderent, in paucis tamen eos uidemus & longo uix tempore profecisse: Neq3 id etiam in maximo ipsorum apprime philosophantium numero sine fide Christi effecisse, qđ ī multorum congregatione fidelium in omni hominum genere & utroq3 sexu ta3 ī pueris q̃ ī mulierculis celeriter & exacte christiana pepit disciplina: cū nulla sit philosophicę institutionis ad christianā cōparatio, siue de morib9 siue de relligiōe tractetur. Quid.n. mirabilius est q̃ ꝙ scelestissimus q̄sq3(sicut in

numeris tam præteritis q̃ quotidianis docemur exẽplis) mox ut ad Christũ crucifixũ ueraciter conuersus fuerit, nouũ prorsus induit hominem: fitq3 ex superbo & inuido humilis ac benignus: ex auaro & raptore munificus & liberalis: ex incontinente & luxurioso, continens & castus: Ac demu3, quasi pro singulis uitiis mox antidota uirtutum saluberrima imbibat, multiplici bonorum fœnore præterita mala diluit atq3 compensat: quod æque nunq̃ ulla philosophorum secta impetrauit. Necessario itaq3 sequitur christum esse causam principalẽ seu instrumentalẽ ac certã moꝝ & cõsumatæ uitæ medicinã.

Doctrinã christianã, cui fides ĩnitiũ, esse a Deo. Cap. viii.

Acre insuper scripturę lectio, auditus & meditatio est christianę uitę causa, nostręq3 relligionis substãtia: Scripturę siquidem ueritas fidei est obiectum. Ideoq3 post argumenta super Christi fidem extructa, ponenda illa sunt, quæ ex ui sacrę scripturæ decerpta summunt̃. Primum scimus q̃ de futuris contingẽtibus nõ est determinata ueritas: de qb9 neq3 ars neq3 sciẽtia esse potest: Unde a pręclarissimis & sapiẽtissimis philosophis determinatum est, futura contingentia a nobis cognosci non posse: sed hoc tantum ad proprietatem diuinam pertinet: Deus enim, cum sit ęternus, omnia sua ęternitate complectit̃: omniaq3 sunt eius oculis nuda & apta. Homines uero nequaq̃ præscire futura contingentia possunt, nisi eis ab ipso Deo reuelẽt̃. Cum itaq3 sacra scriptura ubiq3, tum maxime in ueteri testamento futura contingentia & ad liberũ arbitrium spectantia non modo generaliter, sed particulariter etiam prænuntiauerit: neq3 solum unius anni aut decem, sed centum uel mille, duorum quoq3 ac trium & quattuor milliũ annorum uaticinia prodiderit eoru3, quæ nõ tantum hebreis contigerũt & a Christo eiusq3 ecclesia gesta sunt, sed quæ omnibus fere gentibus & regnis Assyriorum. s. Chaldęorũ, Persarũ, Medoꝝ, Græcoꝝ, Romanoꝝ ac aliaꝝ nationũ uł pro

spera uel aduersa acciderunt: Et sicut multo tẽpore anteq̃ fie rent prædicta sunt, ita adunguem postmodum euenerũt: Ne cesse est cõfiteri has scripturas a solo Deo, non ab hominum sollertia & ingenio prodiisse. Quę uero adhuc implenda ex, pectantur, ex argumento præteritorum, in quibus inuiolata ueritas emicuit, pro certis habenda sunt: Atq; inde colligere facile possumus Deum optimum nõ paruam hominibus curã ac rebus humanis prouidentiã adhibere. Præterea cũ Deus (ut diximus) sit solus futuro℞ contingentium præscius, non potest alicuius hominis sagacitas & industria magno℞ uiro℞ ac regum gesta & bella, uariosq; hominũ casus ita disponere & seriatim ordinare, ut sint signa futurorum: quoniam homi nis arbitrio & uoluntati nõ subiiciunt᷑: Sed pręter illius spem alios & alios plerũq; sortiuntur euentus. Solus ergo Deus sta tuere potest ut aliqua ab hominibus fiant, quæ futuro℞ tem porum gesta prorsus significent. Videmus autem in sacra pa gina ꝙ quæcũq; in nouo testamento hactenus tractata uel tra ctanda sunt, in prisco seu ueteri testamento effigiatim pręsi, gnata sunt & expresse. Nec potest rationabiliter dici has in terpretationes a christianis exortas & ad libitum coaptatas: Quia in tanta reru; & temporum uarietate, multipliciq; uer borum positione atq; auctorum diuersitate non posset ea ue, teris testamenti ad nouum uniformitas inueniri: nisi aliquis in tellectus singulis temporibus similia compegisset. Nõn enim hoc casu factum dici potest: Cum nihil in his dissonum, nihil impertinens, nihil distractum inueniat᷑: Sed omnia pari teno re a supremo ad minimum penitus concordent: quodq; ob, scure in aliquo loco tactum est, aperte in alio declarat᷑, ita ut uniuersa sacra scriptura se ipsam aperire plane uideat᷑. Hoc si illius ignaris minus innotescat, secus ipsius sacrę scripturę se dulis & piis perscrutatoribus euenit: qui de sincerissimo fonte ueritatis irrigationẽ mellifluã hauserũt. Pie igit᷑, humiliter, cã ste & munde eã adeant, q ueritatẽ nosse cupiũt. Et sic nobiscu; proculdubio sentient. Quãobrẽ huic soli scripturę allego,

rica competit expositio: quia ea sola a Deo & a supercælesti lu mine emanauit. Allegoriam autem dicimus nõ fabulosã interpretationem more poetarum (nam & nos parabolas exponimus, nec inde allegoriã summimus) sed sensum parabolicum & litteralem uocamus, cum in fabula & ĩparabola non sit intentionis nostræ ea significare, quæ uoces ipsæ per se sonant: sed ea dũtaxat, quę per concepta sub ipsis uocibus ĩtelligunt᷑: Allegoricum autem sensum eum appellamus: qui hæc tria habet: ut scilicet primo iuxta uocum significationem historia mera tam dictorũ q̃ gestorũ & narratorũ absq; figmento demonstret᷑: Secundo ꝙ per ea quę gesta sunt futurum aliquod aliud significet᷑: Tertio ꝙ eadem gesta fuerint ad ĩsinuãdum optime coagmentata. Ex qbus patet ꝙ talem continentiam & seriẽ nulla contexere potest disciplina: sed solus De9: cuius infinita prouidentia circa futura nõ fallit᷑. Item modus locutionis & progressionis sacræ scripturæ est adeo singularis, ut a nemine ex nostris q̃uis excellentissimo & in omni scientiarum genere peritissimo potuerit obseruari: soli enim, quibus Spiritu sancto dictante ita concessum est, eũdem modum expresserunt: Nam licet diuersa temporũ ĩterualla inter ipsos scriptores effluxerint, & alius alio elegantior extiterit: consuetum tamen dicendi genus diuini sermonis nequaq̃ uariatum est: quod nõ esse humanũ sed diuinũ, manifestũ inditium est. Hoc autem maxime probat effectus: Virtus eni; causę ex effectu colligit᷑: Nullus autem ĩuenit᷑ in terris nobilior effectus q̃ uita christiana, quę nõ potest (ut superius & alias in libro de simplicitate christianę uitę ostendimus) ab aliqua naturali causa, sed tantum a Dei gratuito munere prouenire. Cum ergo talis doctrina sit potissimũ huius uitæ instrumentũ, in quo tota substantia christianę relligionis consistit, manifestum est eam eiusq; loquendi modum ab ipsis hominibus esse nõ posse. Experientia siquidem didicimus doctrinam hominum ad bene beateq; uiuendũ generi humano parum profuisse. Nam ante huius in mundo luminis effusionem in

profunda noctis caligine mortale genus hominuꝫ uersabať. At postq̃ incalescentibus apostolicæ doctrinæ radiis, & coruscantibus eorum prędicatione tonitruis omnis per id lumẽ nubes fugata est, hominum mentes miro serenitatis fulgore illustratæ sunt. Sed nequis præterita neget, ad exempla domestica conuertamur: Nos enim ex hac doctrina eiusq3 modo magis q̃ ex ulla alia illuminari, delectari ac demum flecti experti sumus. Quapropter ex quo nostri temporis Prędicatores ea relicta ad philosophicas propositiones ac Rhetoꝝ artes conuersi sunt, omnino parum aut nihil in auditorum frequentia & in populis profecerunt: Cum antea simplici ad populum sermone utentes solius sacræ scripturæ instructione & familiaritate contenti mirifice illustrando populos inflammarent: Qui adeo inuicem delectabantur, ut hymnis & canticis tam in aduersis q̃ ĩ prosperis iubilarent. Hinc ad bene beateq3 uiuendum populi uehementer excitabantur. Testis ẽ Deus q̃ sæpe prædicanti mihi ad populum, dum ego per argutam philosophorum doctrinam perq3 humanæ sapiẽtiæ uerba euagarer ut sciolis huius sęculi ac inflatis ĩgeniis sacri eloquii profunditatem ostenderem, perspexisse contigerit ex quadam auditorum impatientia ac lenta auersione, non tantum rudium, sed etiam peritorum aures minus attentas: Quotiens autem ad sacræ paginæ maiestatem couerterer, siue in ĩterpretandis uariis sensibus, siue in eius historiis enarrandis miram singulorum attentionem omniumq3 in me defixa ora marmoreis statuis similia intuebar. Sed enim expertus sum, postea q̃ omissis quæstionibus cępi sacraꝫ scripturaꝫ exponere, homines ea summopere delectatos illustratosq3, atq3 agnita ueritate efficacibus aculeis diuini sermonis compunctos uitam ĩ melius reformasse: Itaq3 cum iam nulla alia lectione uel auditione delectari queant a terrenis cupiditatibus abdicati, se seq3 in dies ad meliora prouocantes, diuini ꝓpe efficiuntur. Idem contigit priscis temporibus, cum christiana relligio uberrime pullularet: qđ & nos modo re ipsa comprobamus. Hęc est

d

enim illa doctrina penetrabilior omni gladio ancipiti: quæ totum orbem uirtutibus adornauit, cultusq3 demonum & prophana idolorum oracula subuertit: ac infinitis pulsis erroribꝰ mirabilia perpetrauit: Cuius rei mentionem īferius faciemus.

Noster insuper intellectus quanto est purgatior, tanto ueritatis magis est capax: Hinc excellētissima queq3 & purgarissima uirorum ingenia non modo scriptis hanc doctrinam extulerunt, sed prędicatione uita ac moribus contestati pro ea defendenda uitam intrepide exposuerunt: Qđ profecto minime fecissent, nisi eius ueritatem ipsis pœne oculis conspexissent & quodámodo manibus contrectassent. Item uerum uero consonat, & falso omnia dissidēt: Sed alię disciplinę huic nostrę non aduersantur, imo deseruiunt: Exquo peritissimi uiri & in scientiis quibuscũq3 exercitatissimi nullam philosophiæ partem ei repugnare, sed aptissime conuenire constantissime ostenderunt. Ideoq3 ipsis Christianis unicuiq3 disciplinę studere conceditur: qđ minime permitteretur, si catholicę fidei detrimento essent: Quędam solummodo superstitiosę, ut diuinatorię, non minusq3 pernitiosæ q̄ ĩutiles artes pręciduntur: quę etiá a pręcipuis philosophis explosæ nec inter artes nec inter scientias cõnumeratę, penitus irridentur atq3 damnátur. Qđ si qua interdum in philosophia nobis cõtraria uidentur, ita aperte a nostris soluuntur, ut liquido constet philosophiam omnem táq̄ pedissequá sacrę doctrinę famulari: Veritatis enı3 signum est facilis solutio obiectorum. Veritatis insuper natura est, ut q̄to magis impugnatur (si defensorem habeat) magis elucescat: quia cum intellectus obiectum sit ueritas, ad eam naturaliter táq̄ ad propriam perfectionem inclinatᶜ: Quá to ergo ueritas magis elucescit, tanto maiori eam delectatione complectitur. Tunc autem ueritas maxime aperitur, cum acerrime impugnatur: Quia ĩ conflictu ipsa per se emergit. Cũ ergo doctrina christiana a summis tam philosophis q̄ tyrannis ualidissime oppugnata semper insuperabilis fuerit: qđ infinita christianorum uolumina comprobant, consequens est

ut ab ipso Deo tāq̄ omnino uera prodierit: Alioquin inter tot conflictus aliquando succumbens haud tam diu perdurasset inuicta.

¶ Ab oratione & contemplatione christianorum fidem esse ueram. Caput.viiii.

q Vemadmodum fides ac diuini eloquii lectio, auditus & meditatio est uitæ christianę principium: ita inter ea, quę præcipue uitam hanc alunt, augent atq; perficiunt, potissima est oratio: Ex usu nāq; lōgissimi temporis ī Relligione nostra compertum est omnes sine intermissione orantes in supremū sanctimoniæ gradum euasisse: omnes quoq; proficientes sæpissime orare: Atq; in huiusmodi oratione cōtemplationeq; diuina summam in Deo consequi uoluptatem: ob quā cūcta, quę ab homine appeti possunt, tāq̄ uilia inaniaq; contēnunt: Nec id perraris tantum ac sapientibus uiris, sed simplicibus quoq; ac rudibus tam maribus q̄ fœminis commune est: ac omnibus demū: qui christiane uiuere didicerūt. Ab hoc itaq; effectu probare possumus fidei nostræ ueritatē. Primo quidem cum Deus sit actus purus & prima ueritas atq; lux infinita: q̄to quis Deo propius accedit, tanto amplius particeps fit diuinę puritatis, ueritatis ac lucis. Homo autem Deo non appropinquat gressu corporis: uerum puritate uitę, mentis eleuatione & contemplatione ueritatis: Cum ergo nulla candidior ac sincerior uita q̄ christiana esse possit, cūq; tunc demū mēs hominis purgatissima efficiatur, ubi per diuinam contemplationem ī sublime rapitur: sequitur ꝙ in ipso orationis & contemplationis actu homo fiat maxime compos diuinę ueritatis ac lucis. Cum autem inualescente crebrescenteq; oratione uideamus christianos homines magis atq; magis fide & amore Christi succensos confirmari atq; in uirtute proficere, fateri oportet Christianę relligionis fidem diuinam esse ueritatē ac lucem. Item cum intellectus ex sui natura ueritate; tāq̄

suam perfectionem desideret, falsum uero tanq̃ malum euitet, nulla boni uiri dispositio propinquior fit ad ueritatem suscipiendam, & ad eius contrarium fugiendum q̃ in ipso orationis & contemplationis actu: Sed tunc præcipue hanc, ut diximus, fidem ardenter amplectitur: Ex quo sequitur illá nequaq̃ esse fallacem. Omnes insuper christiani per Christum Crucifixum ipsum in fine orationis Deum obtestantes ĩ suprema clausula plerũq; addunt per Dominum nostrum Iesum Christum, uel per Christum Dominum nostrum: & tamẽ ab ipso Deo maxima queq; & incredibilia impetrant. Q̃d siquis non crediderit, saltem concedat oportet ab illis id teste experiẽtia impetrari, q̃d principaliter intendunt: uitæ scilicet rectitudinem & bonitatem uerumq; animi gaudium: Ita ut pias lachrimarum emanationes quibuscũq; sæculi delitiis ac uoluptatibus anteponant: Certe si Iesus Christus non esset is, quem fides astruit Deum, non possent in tanta serenitate & appropinquatione lucis quasi tenebris obrui: neq; eos permitteret Deus tam perperam decipi: Aut saltem ĩ sua obstinatos heresi minime exaudiret. Rursus omnis causa materiam aliquã ad formam suscipiendam disponens, post ultimam dispositionem eam statim introducit: Nec materiam ipsam disponeret nisi uellet introducere formam: Nec aliquis motor agit suũ mobile, finem intendens irritũ. At uir iustus nisi ab ipso Deo, qui est prima omnium causa, allectus primum tractusq; fuerit, ad Deum orando attolli non potest. Cum ergo probatę uitæ finis orationisq; sit ipsa beatitudo, Deus hominem ad bene uiuendum & orandum non induceret, nisi eum beatum efficere uellet: Si ergo Christianus in uita & oratione proficiens amplius in fide Christi & contemplatione stabilitur, nõ potest eadem fides esse nisi a Deo, per quam homines ad beatitudinem ducit. Omnis item causa exaudit, ut ita dixerim, suum effectum: postulatio enim effectus est propriæ perfectionis appetitus: quam exigit a causa, cum ad eam bene disponitur: Tunc uero causa nisi impediatur suam non remoratur

executionem pro dispositione rei perfectionem infundens: qđ ex illius bonitate & facilitate prouenit: Quia bonum est sui ipsius diffusiuum. Cum ergo Deus sit summe bonus, proculdubio super omnes alias causas suos exaudiet effectus: eos scilicet, qui ad gratias suscipiēdas optime disponuntur: Sicut christianos sępe antea diximus pręsertim in orationis & contemplationis actu: Hi uero nihil magis a Deo implorant q̄ ueritatis agnitionem iuxta illud Dauidicum, Illumina oculos meos ne unq̄ obdormiam in morte: Itaq3 uoto suo a Deo non fraudarentur. Hi autem q̄to magis orant, in proposito fidei solidantur: Ratio ergo nostra ualidior ꝓcedit. Pręterea si Christus non esset Deus, credere & confiteri ipsum esse Deum summum esset blaphemię ac detestationis genus: Si autē christiani per Christum obsecrant Deum patrem, quem cum ipso & Spiritu sancto credunt unius esse naturæ: Quomodo Deus tantum errorem ex ignorantia & simplicitate conceptum indecenter substineat? & solita bonitate sua supplicantibus & illum toto cordis affectu quærentibus non succurrat? Aut si eorum pertinacia in culpa est: cur impiū læsæ maiestatis diuinæ Crimen impunitum relinquat? uel saltem cur, ut uidemꝰ, huic errori & impietati fauet? dum plurima & amplissima dona impartiens illos proculdubio clementer exaudit. Item anima nostra, ut dictum est, ueritate inprimis gaudens mendacio perturbatur atq3 confunditur: nec in eo potest ullo modo quiescere: Si ergo posita fide Christi ut falsa, absurdior ac pestilentior nulla abusio inueniri potest, Quomodo īnumeri homines pręsertim iusti ac sapientes in ipsa Christi crucifixi contemplatione usq3 adeo propter hoc non solum omnia humana despiciant: Sed inediam, labores, ęstus, improperia, minas, uerbera, carceres, ac demum sæuissima quæq3 tormenta mortemq3 non solum libentissime perferant, sed etiā si desint, ardenter exoptent? Certe digitus Dei est hic.

¶ A Cultu christianoꝶ exteriori Fidē esse uerā. Cap. x.

EX causis itaq; principalibus uitæ christianę uidelicet ex fide & sacrarum litterarum exercitatione ac oratione, quibus ipsa concipitur, nutritur, augetur atq; perficitur, Relligionem nostram ueram esse ac omni carere falsitate ostendimus: Quę quidem causę sunt internæ: Nunc autem externas causas tanq̃ pręcedentium adminicula percurremus: Sacramenta uidelicet ac cerimonias ipsorum sacramentorum gratia institutas: Quę omnia ad exteriorem Christianę relligionis pertinent cultum. Et ne singulis immoremur cuncta simul, uelut corpus unum pluribus constans membris, complectemur: Nam cum omnes cerimonię ad sacramēta, ipsaq; sacramenta ad unum principale uidelicet ad Eucharistiam referantur, res una merito dici potest. Ab hoc itaq; cultu rite obseruato uidemus magnum deuotionis & sanctitatis incrementum christianis prouenire: Nam ab exordio nostrę relligionis ad hęc usq; tempora ex archiuis, attestationibus & exemplis tam priscorum q̃ recentium patrum, & quottidiana experientia nouimus q; hunc cultum pie ac fideliter exercentes, & qui quotidie sacramenta diuinaq; mysteria aut tractant aut summunt, quã prius non habuerãt, perfectionem acquirũt, & indies admirabili fiunt sanctitate diuiniores: Qui uero sine fide ac relligione his familiariter assuescunt, efficiũtur cęteris hominibus nequiores: Qđ, ut prisca omittamus exempla, pręcipue in sacerdotibus & clericis nostri temporis plane conspicimus: Quibus si boni fuerint, nemo melior: Sin uero mali, nemo peior inuenitur: Illi enim ab omni temporalium rerum affectu purgati soli Deo inhęrent, pro cuius amore ac ueritate mortem subire non dubitant: Hi uero superbia, inuidia, auaritia ac flagitiis omnibus obruti eo impie uiuendo excedunt: ut qđ est omnium pessimum tanq̃ omnino perditi nequeant emendari: cum presertim admonitione, reprehensione, adhortatione & bonis exemplis, quibus cæteri resipiscunt, magis atq; magis exacerbētur. Hæc cum ita se habeãt

ut quasi oculis præsentia negari nullo pacto possint, querendum est quanam uirtute duo inuicem contrarii effectus ab huiusmodi sacramentis cerimoniisq3 emergant: Duos enim contrarios effectus ab una eademq3 causa prouenire propter contrarias materiæ dispositiones philosophiæ non repugnat: Terra enim solaribus radiis induratur, & glacies soluitur in liquorem: Arbor uero fixis humi radicibus uirtute cæli flores pomaq3 producit: eadem rursus euulsa pari influxu penitus exarescit. Profecto cum hi duo effectus ita sint oppositi, ut alter eorum sit optimus ĩ his, qui recte (ut diximus) sacra mysteria uenerantur: alter uero ĩ his, qui sacris abutũtur, pessimus sit, non possunt ab inani & falsa causa prouenire: Cumq3 in alio hominum genere id minus appareat, aliam eorum causam dare non possumus, nisi diuersum contrariumq3 in illis Dei colendi habitum. Si eni3 Christianę relligionis cultus exterior ab ipso Deo non penderet, uirtutemq3 ac ueritatem diuinam in se eo modo non contineret, quo instrumenta uirtutem obtinent principalis agentis: nequaq̃ excellentissimum Christianæ sanctitatis effectum producere, fouere & consumare posset: Hoc siquidem per se non efficit: Quia cum uita Christiana sit penitus spiritualis & in parte intellectiua consistat, non potest a corporeis instrumentis per se prouenire. Quid enim ad excolendum animum baptisma olei ue ac balsami delibutio, thuris fumigatio, bucellæ & calicis oblatio & altaria cæteraq3 huiusmodi extrinseca conferrent, nisi superioris alicuius causę essent instrumenta: Nam si hęc humano commento uel diabolica fraude ad superstitiosum ritum introducta essent, nunq̃a tam prauis & uanis illusionibus tam sancta uita proueniret. At quispiam forte obiiciat, eiusmodi cultum non esse perfectionis causam: sed potius uirtutum exercitationem, & hominum credulitatem, qua illum diuinum esse credunt: Hi enim cum uitia fugare conentur

bonis operibus assidue incumbentes, eiusmodi imaginatione ac exercitatione in dies magis magisq; proficiunt: Nos autem contra quęrimus, quare alii probitatis & disciplinę moralis studiosi, qui aut hęc sacramenta non colunt, aut ab eis per interualla temporis abstinent, longe ab illa integritatis meta differunt. Profecto si huiusmodi cultus inutilis ac falsus esset, q̃to quis longius ab eius celebratione recederet a se ipso illum abiiciens, tanto in uirtutum exercitatione moralium magis proficeret: Sacerdotes quoq; ex eius irrisione atq; contemptu non deteriores sed meliores efficerentur: Cuius rei contrarium quotidie experimur. Præterea cum Deus sit summa ueritas, quanto quis eius luce magis perfunditur, tanto fit Deo propinquior: Quanto autem mendaciis & erroribus magis implicatur, tanto fit ab illo remotior: Scimus autem eos, qui hæc mysteria pie ac religiose frequentant, diuino cultu uehementer adeo delectari, ut sępe extra se positi perstent attonitis membris immobiles: Horum etiam immutata facies radiis sanctitatis elucens ipsos cunctis amabiles ac uenerabiles reddit: Q̃d & si priscis temporibus multo crebrius q̃ nostris (sicut legimus) uidebatur, tamen hodie quoq; plerosq; scimus & nouimus tali munere præditos: Nec tantum simplices sed etiam sapientes. Vnde igitur hæc extasis? Vnde sedula & iucunda meditatio? Vnde feruor ille igniti Spiritus? & calida suspiria dulcesq; lachrymæ cadentes? Atq; in hymnis & cãticis suaue sonãtis ecclesiæ ineffabilis iubilatio? Profecto nisi hic cultus a Deo esset, ac subinde uerus, nusq̃ plura deliria ac mendacia reperirentur: Quippe qui totus figurarum plenus est ac significatiuus: Quicquid ergo in mysteriis, sacramentis, templis, Aris, infulis, uestibus, omni cerimoniarum apparatu & psalmorum modulatione ac reliquo ritu continetur, ad uanitatem & cassum laborem pertineret: Quæ tamen omnia Christi colendi gratia instituta sunt. Si

ergo hic cultus tot fulciretur mendaciis, uir presertim sapiens & perspicacis ingenii ex meditatione horum sacramentorum tam mirabiliter ad rerum diuinarum contemplationem non tolleretur: neq; tot ac tantis cælestibus delitiis repleretur: Ex mendaciis enim (ut prędiximus) incertior fit & obtusior intellectus: & per ea semper amplius a Deo recedit. Ergo ex contrario effectu dicimus hunc cultum esse uerum, & diuinis charismatibus plenum. Ordo etiam & significatio eorum, quę in ecclesia geruntur, non humanum inuentum, sed diuinam dispositionem esse ostendunt: Nihil enim in hoc cultu irrationale, nihil inane est: Sed singula ordinem suum ac proprium obtinent mysterium: De quibus modo non est singillatim dicendum: Quanq̃ in tertio libro non nulla pro necessitate loci breuissime subtexemus: Si quis autem hęc diligentius scire uoluerit, Doctorum explanationes reuoluat: & singula pensitando, finem perscrutandi non inueniet: Dum in his non minorem ordinem & harmoniam q̃ ĩ uniuerso naturæ opere admirabitur, eiusq; cor latissime diffundetur. Qđ nisi peruersæ & obstinatæ sit mentis ac penitus abcęcatę, fateri cogetur hæc omnia esse ab ipso Deo, nõ ab hominibus ordinata.

¶ Ab intrinsecis Christianæ uitæ effectibus Fidem esse uerã. Caput. xi.

u Eram igitur esse Christi Fidem, rationibus ex causis Christianę uitę deductis tam internis q̃ externis pro nostri ingenii mediocritate probauimus. Nunc iam tempus est, ut ad rationes extructas super effectus eiusdẽ uitę transeamus. Vnus aũt ex potissimis eius effectibus cõtinuo subseqnens, est pax mentis & gaudium animiq; libertas: Nam

præter ea, quæ nostrorum patrum leguntur & audiuntur exẽpla, nostra etiam tempestate cernitur ueros christianos nullis quassationum aut perturbationum procellis moueri: Sed magis in confessione & fide Christi stabiles permanere, & in tribulationibus gloriari. Quærendum est igitur unde hi effectus proueniant, ut quanto quis Christo recte uiuendo magis inheserit, tanto maiorem libertatem serenitatemq; animi consequatur. Christiani porro ipsi huius rei causam hanc adducunt: Aiunt enim quoniam ipsa hominis beatitudo in sola diuinorum cognitione & contemplatione consistit, manifestum est infra Deum in nullo tanq̃ fine ultimo humanum posse desiderium terminari. Q đ itaq; christiani quietem animi pacemq; possideant, non aliunde prouenire potest, nisi quia illum ultimum finem, qui uerus est, sibi statuerunt. Vnde si christianos omnes de supremo fine interroges, Deum esse proculdubio respondebunt. Quia ergo mundana omnia in Dei comparationem pronihilo habent, sperantes post migrationem ad hac uita Deum assequi & eo frui, quicquid est in mundo contẽnunt & nihili faciunt. Hinc amissis ablatisq; temporalibus bonis minime contristantur, Quando etiam posthabita uita mortem appetunt, ut Deum unicum supremumq; eorum bonum adipiscantur. Et quia per essentiam, præsentiã & potentiam ubiq; Deus est, in eis est etiam per amorem & contemplationem, sicut amatum est in amante: Cum autem amatum præsens est, animus delectatur & gaudet: Ideo christiani recte uiuentes ex Dei præsentia, quam interne percipiũt maximo gaudio afficiuntur. Et quoniam Deus est infinita potestas, Vbi sentiunt Deum sibi propitium, nihil prorsus timentes cætera omnia uilipendunt. Ideo magna libertate fiduciaque muniti nec blanditiis possunt nec terroribus a proposito dimoueri. Sed cum homo hanc animi serenitatem libertatemque naturali uirtute tantum propter rerum

sensibiliū impedimenta ac debilitatē ītellectus asseq nequeat necesse est (inquiunt) confiteri hanc animi tranquillitatem & pacem aliquo supercęlesti dono nobis esse concessam: Cuiꝰ uigore Deus, & promissa beatitudo assidue coram nobis assistit. Qđ autem ipsis fidelibus ea sit pacis, gaudii libertatisq; causa, uel ex eo plane constat, quia cum anima nostra sit una, & omnes eius potentię in eius essentia fundatæ, quotiens per alicuius potentiæ operationē prorsus occupatur ī aliquo, alterius potentię obsequio uti non potest: Vt siquis contemplationi ualde intendat, aliarum potentiarum officia remittat oportet: Item siquis dolore magno afficiatur, non poterit cōtemplationi uacare. Si ergo christiani uana credulitate & fide hac deciperentur, nulla eos superioris causę uirtus, in confirmatione tanti erroris adiuuaret: Atq; ita in puris naturalibus remanerent: Quin immo ex hac ueri deprauatione naturalia aliquo modo infirmarentur. Quomodo ergo possent in maximis calamitatibus & pressuris corporisq; doloribus pacem & gaudium mentis libertatemq; inuiolabiliter custodire: Pręsertim quia non pauci sed innumeri hoc obseruarunt: Philosophi enim nonnūq̄ unum uel duos ad summum nobis obiiciunt: Nos autem infinitos utriusq; sexus in toto terrarum orbe eis opponere possumus, qui hanc animi tranquillitatem & libertatem in tribulationibus ac doloribus maximis possederunt, Christum crucifixum tantummodo inuocantes & toto corde laudantes. Insuper tam maiorum experientia q̄ nostra probauimus ex incremento fidei & sanctimonię uitę christianę pacem & gaudium ac libertatem augeri. Qđ certe euenire non posset, nisi fides, spes eorumq; professio uera esset, certumq; inde bonum expectaretur: Quo enim magis proficit homo in rectitudine uitę, eo amplius in cognitionem perducitur ueri ac boni possessionē, contrariis euitatis: Ideoq; si christianus ueꝝ bonū nō comperisset ī ꝑfectu huius uitæ, minime eius gaudiū augeret: Sed eo magis decresceret, q̄to plꝰ

cognosceret se esse deceptum. Hoc autem maxime confirmatur ex uita relligiosorum: Nam (ut præterita omittamus / quę scriptis nostris comprehendi non possent) quotidie cernimus innumeros tam masculos q̃ fœminas perfectioris uitæ studio ad arcta claustra se transferentes parentibus / cognatis / amicis / cũctisq; diuitiis & uoluptatibus una cũ ꝓpria libertate relictis / ignotis & alienigenis sociari: quibus ita omnino subiiciuntur / ut quo ad exteriora bona idest facultates nil eis concedatur pręter illa / sine quibus uita humana transigi non potest / Pro superioris tamen arbitrio in diem permutanda uel auferenda / ut pote singulis ĩcerta cunctisq; communia: Quo autem ad bona corporis / incorruptam castitatem mentis corporisq; custodiunt / uigiliis / ieiuniis & abstinentiis carnem macerantes / omnemq; sensuum petulantiam restinguẽtes: Quo insuper ad bona animi / quorum pręcipua est libertas / omne a se sponte uoluntatis arbitrium abdicantes ad idem uelle & nolle cum superiore suo perpetua obligatione tenentur: Cũq; omnia bona amiserint / quibus Mortales oblectari & gaudere consueuerunt / ita iucunde & hilariter uiuunt quicũq; huic perfectioni aspirant / ut ĩ lautissimis delitiis eos degere putes: atq; indies magis proficiendo tranquilliores & alacriores euadunt / in solius crucifixi hymnis ac laudibus exultantes: Quos si interroges / confitebuntur unanimes omne ipsorũ oblectamentum & gaudium in Christo Iesu & in his / quæ ab eo pendent / esse collocatum. In primis itaq; dicimus non posse quempiã rationibus ullis arguere hoc ex stultitia prouenire: Quandoquidem hoc ipsum non humiles ac simplices uiri tantum / sed complures prudentia atq; doctrina excellentissimi factitarunt: Qui errorem hunc (si modo error is esset) facile discernerent / cum propter ipsoꝝ sapientiam / tum propter uitæ rectitudinem. Quoniam cum sapientia & bonitate fraus & dolus conuenire & perseuerare non possunt: Præterea cũ huiusmodi uiri ad perfectionis apicẽ semper studeãt peruenire / nec maior ulla ꝑfectio q̃ ea / ad quã illi cõtẽdũt / ĩueniri pos

sit, uita scilicet relligiosa christiana: inqua supremus pfectionis gradus habetur: sequitur, ut nulli hominum sint eis aptiores ad supernas illuminationes suscipiēdas. Si ergo fides christi uera non esset: iam per tot tempora in tam magno uarioq3 conditionum concursu saltem ab huiusmodi uiris uanitas & fraus hæc fuisset detecta: Nec possent tales ac tāti uiri in suprema animi seruitute libertatez tranquillitatemq3 seruare & singulis horis lętari ac exultare: Cuius rei contrarium plane constat: Hi nanq3 super omnes alios fidem tum uerbis tum experimentis etiam confirmarunt, scriptisq3 confirmant: & tāq̄ liberi sub Dei gratia constituti magno gaudio perfruuntur: Procul igitur omnis est a fide Christi deceptio. Omnis insuper causa ex bonitate, qua se ipsam diffundere desiderat, ad finē quoad fieri potest, suum dirigit effectum: præsertim quando effectus ad eam conuertitur: Cui q̄to magis appropinquat, tāto magis in eo quiescit & delectatur. Sed Deus est summe bonus suæq3 bonitatis libētissimus ac largissimus impertitor: Ergo omnes, qui ad ipsum conuertunt, effectus diriget ad proprios ac meritos fines: ut in eis deniq3 conquiescant. Cum aūt nulla intensior ad Deum fiat conuersio q̄ eiusmodi probatorum relligiosorum: ipsos quoq3 ad finem uitæ diriget optatū: inquo pacem fruitionemq3 consequantur: Hi uero quotidie proficiendo in orthodoxa fide uehementius confirmati, inq3 ipso Christo gaudentes penitus conquiescunt, ut ipsum lucri faciāt reliqua omnia ut uilissima posthabentes. Ergo patet eā omni falsitate carere: Alioqn ex directiōe illa diuina ab hui9modi falso mentis gaudio magis magisq3 recedentes ad uerā optatāq3 qetē pducerent. Ois itē lætitia ī aliquo amore fundatur: Amor.n. est primus actus appetitus & uoluntatis: a quo cęteri actus proueniunt: Cum ergo lætitia mentisq3 iubilatio, quæ ex facie horum hominum non dissimulanter apparet, in nullo fluxo fragiliq3 uel naturali animæ bono consistat; sed eam uno ore communiq3 consensu ab amore Iesu Christi crucifixi dependere omnes affirment: Hæc profecto lętitia non

potest in aliquo errore aut uano amore fũdari: Quia tãto amplius deficeret, q̃to tales uiri rectius ac sanctius uiuerent: Vt enim dictum est, si nulla esset Christi fides, apertius in dies perciperent se tãq̃ nihil amantes penitus esse deceptos: atq3 inde tristiores efficerẽtur. At morum honestas, uultus hilaritas, & refulgens in fronte sanctitatis specimen, propter qđ apud omnes potissimum uenerantur, longe aliter esse ostendit: Dũ illos semp̃ fœlici successu alacriores ĩtueri licet ac iucũdiores.

Ab extrĩsecis Christianę uitę effectib9 fidẽ eẽ uerá. Cap. xii.

a Lius inde effectus ex christianorum uita colligitur ĩ exteriore homine maxime apparens tam in moribus q̃ in ipsa indole diuinum pariter redolens quiddam: Propter qđ multi eos reuereri, & quodammodo colere ĩpelluntur: Vnde superbos atq3 feroces animos uenerandus humilium aspectus compescens sæpe deterruit: Qđ de Attila Hunnorum rege ĩmanissimo ac potentissimo legitur: Quem nulla hominũ strage expletum hostiliq3 acie ĩperterritum beati Leonis Pontificis oratio iuxta Rauennam ab Italia summouit: Atq3 is præter ipsius morem nõ sine magna suorum admiratione nõ solum pontificem ipsum uenerari, sed etiam imperanti quodammodo obtemperare uisus est: Sic & Totila Gottorum imperator sęuissimus ĩnumeris generi humano cladibus illatis regionibusq3 uastatis sancti Benedicti pauperculi monachi ĩtuitum non sustinens mox in faciem procidit: uixq3 Dei seruo iubente ac subleuante se se erexit. Theodosium uero ĩperatorem Mediolanũ a cęde thessalonicensi reuersu3 Ambrosii Epi obiurgantis auctoritas ab ingressu templi coercuit, iniũctaq3 pœnitentia salubriter expiauit. Dies me ante deficiat q̃ pręclara complurium exempla afferre ualea3: Sed qđ assidue ĩpromptu cernitur probare non expedit: Sæpe enim uidimus arrogantes sceleratosq3 homines coram sanctis uiris animos & uerba mutasse, intimaq3 cordis compunctione uitam ĩ meli9

reformasse: Diuinus enim ille spiritus tam mares q̃ fœminas, iuuenes quidem mira uenustate, senes autem ueneranda canitie foris exornat ac pro re ipsa modo amabiles, modo formidabiles reddit. Huius ergo effectus causaʒ esse dicimus pulchritudinem animi supernaturalem idest gratiā Dei ītellectū & uoluntatem aliasqʒ animæ partes decorantem: Quod hinc patet: Anima siquidem nostra per imaginationem uehementer alterans corpus faciem oculosqʒ commutat: ut ex cogitatione uenerea corpus ad libidineʒ incalescit: ex pensitatione autem odii ad uindictam animus accenditur: Vnde imaginatio, sicut experientia patet, multum alterationis īferre corpori solet: Ex alteratione auteʒ sensibilis appetitus & commotione spirituum statim facies īmutatur: ex timore siquideʒ pallescunt homines: ob iracundiam uero ac uerecundiam rubore perfunduntur: lętitiam quoqʒ ac tristitiaʒ facile uultus ostēdit. Quia ergo intellectus noster corporeis utitur instrumētis & organis, conceptus eius presertim si fuerint uehementes redundare in corpus consueuerunt, pręcipue in facie & oculis apparentes: Superbos enim arroganti inspectione, Crudeles torua oculorum acie, leues mobilitate oris & corporis, Impudicos lasciuo aspectu cognoscimus: Quędam etiam maleficę anus contagioso obtutu inficere ac fascinare infantes perhibentur: Mentis deniqʒ habitus boni uel mali pręsertim penitus infixi, uix ulla sagacitate dissimulari queunt, quin foris innotescant. Cum itaqʒ omne agens agat sibi simile, & omnis effectus suam exprimat causam, non potest Christianorum decor exterior & honesta ac reuerenda morum species nisi a pulchritudine animę & ab integritate uitę prouenire. Quę quidem tantę uirtutis esse quottidie cernimus, ut ad peccatorum conuersionem nihil inueniatur salubrius & efficacius, sicut experientia plane constat: Experti enim sumus simplicium Christianorum recteqʒ uiuentium exempla multo plus hominibus profuisse, q̃ Philosophorum aut eloquentium hominum uoces, uel audita seu uisa miracula. Nam sæpe ui-

dimus disertissimos ac doctissimos uiros sublimia prædicantes summa cum attentione libentissime audiri, eorum tamen uita uerbis non respondente parum eos uel nihil ecclesię profuisse: Sed suæ tantum eloquentiæ laudem ac sapientiæ reportasse. Maiorum quoq3 nostrisq3 temporibus miracula plurima extiterunt, quæ parum nihilominus emẽdationi uitæ profuerunt: Nam maximam hominum frequentiam ad illa confluere uidimus: sed cum diligentius sępe fuerim perscrutatus, nihilo uel paulo meliores euasisse eos accepi. Ex perfecta aũt christianorum uita ĩnumeros scimus & uidimus compunctos ad Deumq3 conuersos: nec simplices tantum, sed prudentes & eruditos: Quorum plurimi bonę famę ac sanctitatis odorę correpti mundi illecebris ac uoluptatibus spretis ad sanctę societatis contubernium in monasteria conuolarunt. Ibiq3 prioris uitę multum pertesi iucundissime ac sincerissime uiuunt.

Ex his itaq3 manifestum est christianis aliquam inesse uirtutem, qua tam admirabiles producũtur effectus: Corpus nãq3 per se non agit in spiritum: Cuius signum est ꝙ aliqua corpora maxime formalia ut cælestia nulla uirtute corporea patiuntur: Nam cælum ab igne sibi propinquo non patitur: Multo minus ergo spiritus per se a corpore patietur. Cum ergo quæ ex uita christiana uidentur exterius, corporea sint, nõ possũt hęc corporea per se in alicuius agere animam, ut eam ad tale bonum commutent, nisi per illa uirtus aliqua ad animam traducatur. Sed in catholico probatoq3 uiro eminens ac præcipua uirtus, a qua recta uiuendi institutio exteriorq3 pulchritudo sanctaq3 conuersatio prouenit, est ĩmaculata fides & amor Christi Crucifixi: Ipsa enim fide simul & amore crescentibus exterior etiam pulchritudo ac ueneratio augetur atq3 ad conuertendos homines maioris est efficacię. Non potest ergo hęc fides, quæ per dilectionem operatur, esse deceptio: cum uirtute falsitas careat, quę cor hominis penetrare nõ põt. Veritas insuper est falsitate potentior: Sed nullum unq̃ remediũ ad bene beateq3 uiuendũ efficacius ẽ inuentũ q̃ uita christiana

Sicut philosophorum & aliorum hominum collatione doce mur: Quorum doctrina & exemplis per q̃ pauci conuersi sunt ad bene uiuendum: Ex christianorum autẽ uita ĩnumeri quo tidie surgunt, & incontaminatam uitam dicunt: Huius igitur uitę radix falsitas inanis & uacua esse non potest: Alioquin ex doctrina potius ac moribus philosophorum q̃ christianorũ exemplis homines ad emendationem uitę reuocarentur: Qđ experimento falsum esse deprehenditur. Pręterea cũ Deus sit primus motor, sine quo nil moueri potest, & ipse omnia sa pienter agat, nobilioribus causis nobiliores cõmendat effec tus: Nobilissimus autem effectus est christianorum uita: Cum igitur pręter exhortationes & inspirationes internas maxime Deus homines ad hanc excitet uitam per conspicua fidelium exempla, ut simile generet sibi simile, sicut sol & homo gene rant hominem, necesse est dicere ꝙ perfectus christianus sit causa nobilissima & optimum instrumentum ad huiusmodi effectum producendum: Non ergo uirtus illius instrumenti Deo cooperans, est aliqua falsitas: Sed summa ueritas: Hæc autem uirtus est fides flagranti charitate succensa, ut dictum est. Fides igitur uera est.

¶ Ab admirandis Christi operibus, & primum a potentia, Fidem esse ueram. Caput. xiii.

P Robauimus iam fauente Deo ex manifestis effectibus & ĩ orthodoxa ecclesia quottidie apparẽtibus christianę fidei ueritatem: Quãuis autem plura alia possent argumenta ad eius confirmationem superinduci, ut tamen perstricta bre uitate placeamus, aggrediemur rationes ex eis effectibus eli citas: qui præteritis temporibus apparuerũt: Quos esse ueros uniuersus orbis asseuerat. Queadmodum igitur philosophi ex iis, quę ĩ rebus naturalibus conspexere, causas rerum ĩue stigarunt: Nos quoq; descriptum superius Christi triumphum e regione proponemus: & ipsorum effectuum causas, q̃tum

ad rem pertinebit, exactissime perscrutabimur: Et sicut Philosophi naturam rerum inspicientes ex magnitudine miroq; ordine & perfectione totius orbis eam causam esse Deum intellexerunt, quę cæteris potentior, sapientior pfectiorq; existit: Quam primam nuncupauerunt primumq; rerum principium ac motorem: Ita nos inspecto Christi Crucifixi triũpho, ipsum ostendemus omnium aliarum relligionum Diis fuisse & esse supra q̃ comparari possit potentiorem: Cunctisq; aliis maiora ac meliora opera effecisse: Sapiẽtia quoq; ac bonitate inexcogitabili & immensa eos ĩ infinitu; superasse: Ex quo perspicuum erit ꝙ hic Deus magnus Dominus & rex magnus super omnes Deos. Exordiamur itaq; ab iis, quę ad potentiam pertinent: Positumq; ante oculos triumphum in memoriam reuocemus: Atq; ita arguamus. Aut hic Iesus nazarenꝰ crucifixus, quem adorant Christiani, est uerus Deus & prima omnium causa: aut nõ est: Si primum detur soluitur disputatio: Quia si est Deus, oportet fidem christianam & uniuersam eius doctrinam atq; relligionem esse ueram: Sin autem secundum, sequitur Iesum nazarenum fuisse super omnem arrogantiam inexcogitata superbia nefandissimum: Qui purus homo mortalisq; cum esset, Se Deum maximum existimari & ab omnibus adorari uoluerit: Ex quo eum mendacissimum pessimumq; dicere oporteret: Quin etiam pari argumẽto stultissimum, ꝙ talem tantamq; prouinciam fuerit aggressus: Quid enim magis rationi contrarium, quid ue insanum ac ridiculum magis inueniri potest, q̃ ꝙ humilis & mendicus homo absq; armis atq; operibus ullis inexpolitæ solum ac nudæ linguæ mucrone, immo potius horrendæ mortis supplicio cõtra diuinam maiestatem contendere ausus sit? Atq; illi debiti honoris spolia detrahens simul omnes homines tam potentes q̃ sapientes, imbecillos quoq; ac rudes noua & inaudita relligione inuoluere tentarit? Ac simul omnes aliorũ Deorũ cultus & ritus demoliri, mundumq; uniuersum tot antea sæculis certis legibus ĩstar currẽtis fluuii assuetum alio statuisse

diuertere ac penitus immutare: Seqꝫ ĩsuper ut Deum coli iusse rit: Idqꝫ non solum in uita / sed multo amplius post eius acer bę necis consumationem: ea lege ut ipsum mortales non mo do diligerent & adorarent / sed repugnante natura difficilli ma quæqꝫ ac prorsus intolerabilia ob eius amorem pateren tur: Ac deniqꝫ nulla pœnarum atrocitate deterriti mortem ip sam ultimum terribilium per q̃ libenter subirent: Hic ego te sane interrogem quisquis es / siquis mortalium hęc se factu rum polliceatur / aut animo reuoluat / & pectoris archanum sui tibi aperiat / Quidnam quæso quid diceres: Nuꝫ aliũ queq̃ insanire magis putares: Non ne eo maiore chachinno subsan nandum / quo minus hęc fieri posse iudicares: Si igitur Iesus Nazarenus non sit Deus / Qua ope fretus insipiens sacrile gusqꝫ seductor contra patrias leges / contra principes / contra sapientes & aduersus uniuersum terrarum orbem reluctan tem / Contraqꝫ infernas & superas potestates / Deniqꝫ contra supremum omniũ conditorẽ adeo dimicãdo præualuit / Vt coæqualis Deo habitus sit & pari ueneratione receptus: Ac prædicta omnia inter tot repugnantia tam longo ęuo insupe rabilis obtinuerit: Cur o Iudei Deus uester mundi rector & cu stos tantum impietatis scelus permisit inultum: Hic ego uos Gentiles appello / Cur hunc Dii uestri non expulerunt: Quo modo hic adeo despectus homo cruci affixus & mortuus eaꝫ uim post se reliquit / ut tot ac tanta pepererit: Quis unq̃ eorũ / qui pro Diis habiti sunt / ne dicam hominum / huic fuit com parandus: Cum eorum rixæ / sacrilegia & incestus etiam apđ suos cultores nefaria existimentur. Vides ne q̃ impudenter quidam Apollonium thyanęum Christo nostro comparare sint ausi: Quis uero Pythagoram / Socratem / Platonem / re liquosqꝫ philosophorum principes / uel etiam Alexandrum / Cæsarem cęterosqꝫ reges ac imperatores excellentissimos & clarissimos uiros ei conferre possit: Cum eorum nemo Deum se fecerit: Nec simul omnes minimum quippiam in compara tionem Christi uel eius discipulorum peregerint. Quid uero

magni uersutissimus ille Dux Arabum Maumethes effecit? Hic profecto nunq̃ se Deum asseruit: Qui tamen uerbis & gladio præpotens armis & muneribus & lasciuienti uoluptatum licentia barbaram, imperitamq; multitudinem sibi adiunxit: Non ne & ipse Christum honorifice confessus nihil super humanas uires atq; uersutias præsetulit? Talis nempe nõ fuit Iesus Nazarenus: Nemo enim unq̃ mortalium ad credendum ac peragendum difficiliora q̃ Christus ipse proposuit: Mandauit enim & uoluit ut esse Deus trinus crederetur, uidelicet Pater, Filius & Spiritus sanct9, unus Deus in tribus personis realiter distinctis: Quæ tamen in substantia & essentia sunt unum & simplicissimum esse. Vult etiam credi se esse Deum filium Dei unum cum Patre & Spiritu sancto: Et ipsum esse uerum hominem uirginis Mariæ filium: Quam pariter uult adorari tanq̃ ueram Dei matrem: Crucem quoq; olim reorum triste supplicium in summo honore & ueneratione haberi tanq̃ signum nostræ salutis potissimum: In suprema insuper cœna perpetuo testamẽto mandauit, ut credatur exiguam panis buccellã & modicum uini post pauca consecrationis uerba substãtialiter non uariatis tamen accidentibus ĩ ipsius corpus & sanguinem uerissime transmutari: utq; sic ea libamina adoremus & in cibum potumq; summamus, uelut cęleste uiaticum: per qđ pollicitus est nobis uitam ęternam: Neminem quoq; nisi renatum ex aqua & Spiritu sancto regnum Dei ingredi posse. Præcepit etiam ut scripturę suæ absq; ulla dubietate uel derogatione ad unguem inuiolabilis fides habeatur, non obstantibus multis humano intellectui difficillimis: Et hæc omnia nisi quis crediderit saluari non possit. Nec sufficit horum firma & constans fides ac ueneratio: Nisi inuisibilia diligentes uisibilibus contemptis quaslibet persecutiones patienter sustineamus: In patientia enim uestra possidebitis (inquit) animas uestras. Idem suis in hac mortali uita promisit non diuitias, non honores, non dignitates: quin immo prorsus contraria omnia uidelicet Paupertatem, ignominiam, depressionem: amplius

quoq; insultus, uerbera, exilia, carceres, agones atq; supplicia: Quibus ipsius gratia toleratis ineffabilem nobis beatitudinem pollicetur: Proponens humanum captum excedentia, ut puta gloriam in cęlo cum angelis, & corporum resurrectionem: & quę nec oculus uidit nec auris audiuit nec ĩ cor hominis ascendit. His nihilominus ita se habẽtibus quicquid uoluit consecutus est, pugnante contra eum toto orbe terrarum: Nam ex omni hominum genere atq; conditione innumeri hęc homines ita susceperunt prosecutiq; sunt, ut uitam q̃ Fidem deserere maluerint: Reges quoq; & principes (sicut etiam nunc uidemus) eiusdem fidei iugo humiliter inclinati infimis eius ministris paruerunt. Ponamus itaq; ante oculos nostros Christum pauperẽ creditumq; olim fabri lignarii filium & suo tempore despectum: Et quid cogitet: eum interrogemus. Respondeat autem, Ego inq̃ pauper ac mundi ueluti inquilinus statui uniuersum meis legibus orbem renouare, ea intentione ut homines me tanq̃ Deum uerum unumq; cum Patre & Spiritu sancto prorsus adorent: Vtq; crucem, ĩ qua inter latrones medius obprobrio miserandoq; supplicio confixus moriar, pariter colant: Atq; post mortem hanc turpissimam omnia tormentorum meoꝝ instrumenta uestigiaq; summa cum reuerentia deosculentur, & cunctis prælata thesauris charissime ac honorificentissime recõdant: Ac super cętera sacrificium panis & uini, hoc ipsum corporis & sanguinis mei esse substantiam credentes deuotissime uenerentur: Ac sacri baptismatis unda animas credant omni peccatorum labe mundari: Seq; olei & balsami unctione sanctificari. Postremo in nullo fas sit meæ doctrinæ derogare: Sed usq; ad minimum apicem integram inuiolatamq; accipiant & obseruent. Insuper matrem meam incorrupta & perpetua uirginitate sanctissimam speciali pręrogatiua super omnes angeloꝝ choros euectam post Deum ut mundi reginam & dominam honorent ac deprecentur. Discipulos quoq; meos ex Piscatoribus electos supplicibus uotis prosequantur: Eorumq; ossa,

cineres ac reliquias omnis adorent. Talia pauperem hunc cogitantem atq; enarrantem non ne ut stultum risu dignum cẽseres? Si te prẹterea irridente pseueraret dicẽs, Volo ut nõ solum quẹ dixi firmissime credant: Sed ut ii ob hanc causam continentissime ac rectissime uiuant: & propter inuisibiliũ spõsionem a me traditam terrena omnia sensibiliaq; posthabeãt: Atq; ipsorum in me ardentissimi amoris gratia egestatem, sitim, famem, labores, erũnas, cruciatus, morte; deniq; sẹuissimam q̃ auidissime patiantur. Hẹcq; potius eligant omnia, q̃ meẹ doctrinæ uel minimum iota negare. Non ne huiuscemodi hominem mente captum aut extra se positum putares?

Sed si adiiceret, Volo hæc omnia toto inuito mundo perficere: Nam contra reges & principes contraq; omnes siue Deorum siue hominum relligiones ac sectas, contra etiã tartareas potestates pugnare ĩtendo, ex his omnino palmã ac triumphũ reportaturus: Certe in effusiorem risum prorumperes. At si ĩterrogatus, qua fiducia, quibus armis hẹc efficere uelit, ide; respondeat, non aliis q̃ linguẹ meæ meorumq; discipulorum prædicationibus: Sed quia eloquentia plerũq; ad persuadẽdu; uim magnam habet (nequid suis in operibus facundiæ lænocinio tribuatur) illam dicat a se penitus alienam, & se suosq; ministros nulla arte uerborum, sed sobrio & simplici eloquio hoc effecturos, Maiori nempe insaniẹ id ascriberes. Si uero idem subiungat, Scio propter me infinitam hominum multitudinem periturã: Sed q̃to plures morientur, tanto maior sub crescet credentium numerus, & fides mea propagabitur ĩ uniuersis finibus terræ: Meorum enim martyrum sanguis tanq̃ semen in maximum prouentum redundabit. Vni præterea ex his piscatoribus, eiusq; nũq̃ successoribus defuturis hereditate continua tradam sublimis regni perpetuum sceptrum: Superbam quoq; Vrbem mundi dominam ipsumq; imperatorẽ ad deosculandos uicarii mei pedes incuruabo. Oh si hẹc narrantem audisses, quibus nam furiis, ne dicam insania, eum hominem laborare putares? Quibus ue chachinis obstreperes?

Cogita pręterea hæc addentem, Infiniti de me libri ab excellentissimis & doctissimis uiris conscribentur: Qui me doctrinamq; meam prædicabunt: eamq; super omnes alias extollentes totis uiribus tuebuntur. Sacerdotes uero mei præcipua in populis reuerentia solēni deniq; apparatu, pompa & cereis accensis eandem doctrinam pronuntiabunt: Quam intento ore humiliq; & nudato capite audient astantes. Non ne hæc uanissima tibi somnia uiderentur? Concludat hic demum, His tantum proculdubio, quæ recēsui, armis instructus prædicta omnia consequar: Insuperabiliq; manu uictor euadam: Mihiq; totus terrarum orbis obtemperabit: nec quisq̃ contra stabilimentum meę relligionis præualebit inęternum. Talia nempe illo asseuerante non hoc hominibus uniuersis, nō naturę, non toti cęlesti machinæ, sed soli Deo diceres opus esse possibile. Cum ergo hęc omnia iam expleta cernamus, manifestum est id diuinę maiestatis tantum opus fuisse: hácq; Christi fidem a solo Deo esse constitutam. Nunquid enim magorum aut philosophorum quispiam aut Maumethes aut alius regum potentissimus talia gessit? Aut aliquis Deus gentium & nationum huic æquiparandus est? Huiusmodi q̃ppe gesta a sęculo non sunt audita. Erubescant itaq; & confundātur qui de Christo infideliter sentiunt. Neq; uero dici potest casu hęc euenisse, Cum & prophetę & Sibyllę multo ante hęc euentura prædixerint: Id, q̄d antiqua ac fidelia & iudeorū & gentium monumenta testantur: In quibus scribitur nō solum hęc ab ipso Deo ut futura reuelata fuisse, sed illa se Deum omnino promisisse facturum. Pręterea sicut ī naturalibus quędam causę sunt necessariæ: quędam ut in pluribus: quędam īdifferentes, Ita & in ratiocinationibus per comparationem ad intellectum, quędam sunt necessarię cogentes penitus intellectum ad assentiendum, quę demonstrationes uocantur: Quędam autē dialecticę probationes dicuntur, intellectum non semper sed plurimum inclinantes, quibus tamen firmiter ille uinciri non potest: Quędam uero sunt ita debiles, ut

uix tenuem assensum inducant. Quãuis ergo ĩ rebus ĩfimis ut in mathematicis ĩnumerę suppetant demonstrationes, ĩ naturalibus tamen paucæ ĩueniuntur: Sed in rebus eminẽtissimis, quin etiam in moralibus fere nullę demonstrationes habent: Adeo enim debile est nostri lumen ĩtellectus, ut proprias reꝝ differentias ignoret: Philosophi enim accidentibus pro differentiis utuntur: Ideo etiam diffinitiones rerum proprias ignorant. Cum ergo qđ quid est, siue diffinitio demonstrationis sit medium: sequitur aut nullas aut paucissimas ĩ naturalibus ĩueniri demonstrationes. Quare ualde difficile est hominis intellectum ĩ naturalibus & moralibus scientiis stabilire: multoq3 magis in methaphysicis: Sed multo difficilius est intellectum simul conuertere, & affectum ad se trahere & a uitiis ad uirtutes ĩmutare. Cum enim sensus spiritui ac rationi maxime aduersetur, operosum est ualde, ut intellectum sequatur affectus: Omnium uero difficillimum est utrũq3 concorditer adeo terminare, ut bonorum operum fructus inde proueniat, ad extremumq3 ipsum usq3 uitæ perseueret. In omni enim philosophorum dogmate quot capita totidem uidimus opiniones: Eorumq3 paucissimos id amare, qđ docent: Sed eorum fere neminem bonis operibus incorruptum uacasse usq3 ad mortem. Qđ siquis apud eos talis inueniatur, pro miraculo habẽt. Si ergo philosophorum pręcipui non ualuerunt hominis ĩtellectum nisi in paucis sistere ad ea credenda, quæ ipsa ratio dictat, nobisq3 sunt naturaliter inserta, ut Deum esse, eumq3 rerum humanarum habere prouidentiam: Et bonum uirtutis esse retinendum, malum uero fugiendum, ac cętera generis eiusdem: Neq3 etiam in paucis affectum cum intellectu in bene agendo ita conciliare potuerunt, ut ad extremum usq3 nõ discreparint: Quanto minus hoc impetrare possent in his, quę penitus rationẽ excedunt? At ipsius Christi discipuli sola prædicatione intellectum simul & affectum infinitę hominum multitudinis coarctarunt: & clauis quodãmodo ferreis figentes ad ea credenda & diligenda compulere, ad quę nõ modo

ipsa demonstratio, sed nec aliqua humana ratio ullo modo peruenire potest: Vt terrena omnia tanq̃ uilissima propter regni cælorum promissionem reputauerint, Nullis defessi in bene agendo laboribus, Non blanditiis aut minis, nõ tormentis a proposito reuocati. Qua ergo uirtute Piscatores ac litterarum expertes hoc eff

bene disponere. In oibus uero, quę ad finẽ sunt dirigẽda, sũme re gubernationis regulam ex fine oportet: Tunc enim unumquodq; recte disponitur, quando ad finem debitum ordinatur. Finis enim cuiusq; rei, est ipsius bonum: Vnde in artibus qui finem artis attendunt ad illumq; cętera coordinant, sapientes in ea arte nuncupantur: Sicut in architectura non ii sapientes dicuntur, qui cementa, lapides reliquamq; materiaz subministrant: Sed ille, qui ultimam complectitur formam, sapiens habetur architectus. In artificialibus autez cum particulares tantum fines, non ultimus humanę uitę considerentur, nõ poterit quispiam absolute sapiens, sed secundũ qd nominari. Qui ergo supremum & consumatum humanę uitę finẽ penitus obseruat, omniaq; oportuna media suasq; ad illum operationes disponit, iure sapiens simpliciter dicendus erit: Sed Iesus Nazarenus suis cum discipulis atq; cultoribus solus uerum humanæ uitæ finem ueraq; media ostendens efficaciter docuit perfecteq; adimpleuit, ita ut nullus finis melior nec perfectior christiana uita inueniri aut excogitari possit. Patet ergo ꝙ nec inter Deos, si tamen Dii sunt alii, nec inter homines quisq̃ sapientior unq̃ inuentus sit, aut inueniri possit.

Signum insuper scientis est docere posse: Cum enim quis ad perfectionem scientię peruenerit, facile potest alios erudire: Quemadmodum cum quis ad perfectam ætatem peruenerit potest filios generare: Sed nullus alius Deus uel homo a sęculo inuentus est, qui tam proficuam sapientiam q̃ christiana est, mortalibus attulerit: quiq; simul eam tam facile docuerit. Philosophorum nãq; doctrina obscura est & longo uix tempore perceptibilis: multis quoq; erroribꝰ difficultatibusq; perplexa: Quibus uel ipsi præceptores incerti plerũq; anxiiq; torquentur: Sicut de diuina prouidentia & de humanę uitæ fine superius dictum est. At postq̃ sapientissimus magister & Saluator noster Christus ipse comparuit, non multo temporis interuallo uniuersus mundus de prouidentia & boni-

tate Dei, de animę īmortalitate, de fine ac beatitudine hoīs, de mediis ad eā puenīēdi, de cōpluribus deniq3 aliis documētis adeo fuit illustratus, ut etiam in puerili & imbecilla utriusq3 sexus ætate christiani clarius hęc intelligant, q̄ pręclari philosophi indefesso studio cognouerint: In hacq3 doctrina ita immobiles fiunt atq3 constantes, ut mille ad mortem usq3 supplicia perpeti malint, q̄ minimum iota doctrinę Christi impie denegare. Præterea agentis uirtus tāto maior apparet q̄to ad remotiora se extendit & citius operatur: Quo itaq3 potentior fuerit sapientia eo magis ac uelocius ad insipientes immutandos sanādosq3 ualebit: Non enim maximæ est uirtutis aut industrię opus sapientes efficere homines docili acutoq3 īgenio præditos atq3 ita a natura ipsa dispositos: At stultos, paruulos, hebetes quin & mulierculas peccatoresq3 grauissimos ac flagitiosissimos homines meritricesq3 subito ad sapiētiā & ad uitę rectitudinē3 conuertere, humanas uires excedit. At Iesus noster non minus ex pędictis omnibus innumeros q̄ exprudentibus & acutissimis uiris repēte soloq3 fere nutu mira quadam cordis compunctione mutauit: & quotidie ab huiusmodi non cessat effectu: Qđ non alius Deorum unq̄ hominumq3 effecit. Christi ergo sapientia & doctrina cunctis est pręferenda. Cum natura item sit ad unum determinata, nō magnæ uirtutis est in rebus naturalibus per ipsius naturæ media aliquid efficere: ut si spiritalis quæpia3 creatura semine ignis admoto illius adminiculo domum statim succendat, qđ in ipsa est hominis facultate, non arduum reputaretur. At si per contrarias causas, ut puta ex glaciali aqua ignem eliciat, ex eaq3 incendium nutriat, id admirabile sane opus magnæq3 uirtutis existimaretur. Signum ergo summę & infinitæ uirtutis est absq3 ullo naturali instrumento posse omnia naturalia operari: Et iterum quolibet instrumento posse quæcunq3 libuerit uel etiam illi contraria pariter educere: Docere itaq3 per debita & naturalia media sapientiam, quemadmodum philosophi docuerunt, iuxta solitum ītellectus humani captum haud

eximiū admirandūmq; est: Sed per stultitiam mundi idest per ea / quæ apud homines stultissima existimantur / tradere summam & ineffabilem sapientiam / & stultissima mundi conuertere in diuinæ sapientiæ instrumenta / maximamq; in eis sapientiam collocare / difficillimum sane opus & diuinum tantummodo iudicandum. Qđ si Crucis horror & obprobrium una cum subsannationibus / sputis / alapis / uerberibus & tormentis / quę moriens passus est Christus / considerentur / Nihil hac cruce magis tetrum aut stultum anteq̄ Christus crucifigeretur / poterat inueniri: Per ipsam uero Christus orbi terrarum maximam contulit & indidit sapientiam: Vt omnis christiana professio docet / & experientia quotidiana testatur. Ergo pręcipua & diuina est in christo sapientia in alio nunq̄ reperta nec audita. Item cum sapientia sit diuinarum rerum / illa profecto sapientia omnibus pręstat / quæ supra cęteras de diuinis rebus homines instruit: Sed nulla id magis peregit / q̄ sapientia Christi: Ergo ipsa cæteris est præstantior. Qđ autem ita sit apparet ex scriptis ante Christum & extra eius doctrinam editis: Quę si christianorum libris monumentisq; comparentur / pauca a philosophis dices & ab aliis auctoribus eē tradita: Quin immo ad augendam perficiendamq; philosophiam plurimum contulit doctrina christiana: Quę rerum diuinarum peritiam adeo circūquaq; diffudit / ut fere nunc omnes Christum profitentes ea sciant ac doceant: quę ante illius aduentum uix a Philosophis percipiebantur. Deinceps autem postq; apostolorum pręconia suis detectis erroribus non secus erubuerunt homines: ac se se purgare contenderunt / q̄ si nocte in stercore cœnoq; uersati / superinfusa mox luce / immunditia illa conspecta pudore ac confusione correpti eam abstergere curassent. Nam & Philosophi & Poetæ quidam idolorum suorum cultum & aniles fabulas ac turpia deliramenta erubescētes superinducta luce Christi (ad quam tamen pręnimio fulgore caligauerunt) conati sunt mendaciū fulcire mēdacio / allegoricos sensus cōminiscētes: Cū uiderēt se aliter

Deorum suorum turpitudinem ac pleraq3 flagitiosissima, ipsis quoq3 Hominibus nefaria celare & honestare non posse.

Ad sapientem præterea pertinet nõ modo facilia, sed difficilia quoq3 cognoscere, eaq3 docere posse, ab aduersariisq3 defendere: De rebus uero diuinis difficiliora nemo proposuit, faciliusq3 unq̃ q̃ Christus ipse perdocuit: Nec paucos tantum discipulos, sed uniuersum terrę orbem instruxit. Ab infinitis quoq3 oppugnatoribus ita facile eadem christiani defẽdunt, ut quisquis eorum rationes librosq3 legerit, hanc unam perhennem & incomparabilem sapientiam esse dubitare ullo modo non possit. Neq3 uero contra eam syllogisticis modo contentionibus, sed improperiis, minis gladioq3 ad necem usq3 acerbissime pugnatum fuit: Cum ea tamen inuicta de his omnibus triumpharit. Profecto si aduersus philosophos, principes ac tyranni, quemadmodum contra Christianos rationibus tormentisq3 certassent, illos existimo fuisse uel prima apd̃ se principia negaturos. Christus autem uel ea ipsa proponens, quę ratione naturali inuestigari nõ possunt, illa tamen & ab ipso gladio & ab omni Deorum ac Philosophorum sapientia iniuriaq3 defendens, solido in perpetuum robore confirmauit. Item aut fides est uera aut cõmenticia: Si uera, bene conuenimus: Si commenticiam dixeris: Non minus probo Christum fuisse omnium sagacissimum & sapientissimum: Qui tam difficilia & ardua exquisiuit: eaq3 mortalibus ita persuasit ut nulla uel diuina uel humana ratione aut potestate infringi destruiq3 potuerint. Christiani nãq3 Doctores ipsi etiam philosophiæ scientiam profitẽtur: Et ea, quæ docuit Christus, quãq̃ supra rationem sunt, philosophię tamen nõ repugnare, quin potius scientias omnes seruire eis ostendunt: Nec quemadmodum quidam rudes ac superstitiosi philosophiam aut aliquã ueram scientiam reiiciunt uel contemnunt: Sed omnia quę bene dicta sunt, in ius suum tanq̃ ab iniustis possessoribus sibi uendicant. At quis adeo uel sapiens uel astutus inueniri posset, qui ulla figmenta seu mendacia aduersus omnes tam

multorꝝ sapientum rationes tueretur & cuilibet philosophiæ consona esse monstraret? Profecto uerum uero consonat: & falso omnia dissonant. Si ergo philosophi difficulter uerum ab aduersariis illęsum seruare ac protegere potuerunt: quãto minus falsum uiribus propriis infirmum a uiolenta & callida impugnatione defendent? Itaq3 posito, fidem hanc esse cõmenticiam, necesse est concludere Christum omnium sagacissimum sapientissimumq3 fuisse: Qui per inuestigabilia atq3 ardua documẽta homines ad se alliciens traxerit, & sacro quodam spiramine impulerit ad bene beateq3 uiuendum. Sed cu3 pugnantia inuicem simul stare nequeant, ut scilicet falsa cum uera philosophia concordent, ac per ea homines ad rectam uitę normam dirigantur, oportet utiq3 eius fidem atq3 doctrinam ueram asserere: Ipsumq3 Christum cunctorum esse Deorum hominumq3 sapientissimum confiteri. Hinc uiri scientiarum omnium peritia mirifice pollentes uitęq3 sanctimonia probatissimi doctrinam Christi ut summam sapientiam amplexati suis eam pręconiis, scriptis & operibus extulerunt, amplificarunt ac sanguinis testimonio confirmarunt: Qui nisi illam hominibus a Deo traditam certissime cognouissent, tot profecto labores, ęstus & agones pro illa tuenda minime tolerassent. Maxime item sapientis uirtus apparet, Quando ad finem & ultimam perfectionem omnium sciẽtiarum suos discipulos per q̃ breui uia perducit: Sed solus hoc effecit Christus. Omnis enim scientia uel rationalis est uel realis: Rationalis quidem est Logica, Rhetorica, Poesis: Quę circa ens rationis uersantur: Earumq3 finis est per diuersas rationes & exhortationes hominis intellectum ad assentiendum propositis astringere: Ad id uero super omnes Christus ipse suos perduxit sine difficultate discipulos: Qđ ex hoc uel maxime apparet: Piscatores eni3 antea rudes & imperiti aliiq3 ĩnumeri idiotæ accepta illius doctrina uniuersum efficaci persuasione orbem immutarunt: Qđ nulla armorum uis, nec reliquus totius sapientiæ conatus (siqs recte consideret) asseq potuisset.

Realis autem scientia in Practicam Speculatiuamq3 diuiditur: Practica ipsa moralis est: Quam tanta facilitate ac celeritate disciplina Christi exactissime docet, ut a philosophis, sicut ante prædiximus, nihil desiderari oporteat. Si autem fuerit scientia speculatiua: Aut abstrahit prorsus a materia tā sensibili q̄ ītelligibili: Eaq3 est scientia diuina: in qua Christus omnes tantopere superauit, ut ad eu3 nulla sit comparatio, nedū ille super oēs nō obtineat principatū: Aut a materia sensibili, nō ab ītelligibili abstrahit: Et hæc est mathematica: Quę solā considerat formam, neq3 bonum finemq3 respicit, ut philosophi dicunt: Propterea doctrina Christi usq3quaq3 bono atq3 fini intenta huic nō multum studii impartitur: Quia ad salutē nō pertinet: Siquid tamen utilitatis ad bene beateq3 uiuendu3 ex ea colligi potest, hoc totum doctrina Christi sibi uendicauit: In scriptura & enim sacra numeri & figurę ad bonos mores & ad diuina aptissime ordinātur: Adeo ut neq3 ī minimis Philosophorum disciplinis aliquid utile aut desiderandum relinquatur: Aut nō abstrahit a materia ītelligibili nec sensibili: Et hæc est philosophia naturalis: ad cuius ultimum finem cu3 summa uoluptate diuersimode ac facile doctrina nos christiana perducit. Cognitio enim reru3 naturalium in se nō est finis supremus: ad quem per ipsas res naturales ire contendimus: Sed per hæc corporea ad inuisibilium cognitionem peruenire desideramus: Qđ quidem copiose atq3 iucūde subministrat doctrina christiana: Quæ in omnibus fere naturalibus rebus tanq̄ in speculis īuisibilia Dei pulcherrime ac mirabiliter effingit. Iesus ergo fuit omniū sapientissimus: Qui ad finem consumationemq3 scientiarum omnium totum terræ orbem facillime perduxit. Delectationes deniq3 intellectus per se delectationes ipsas sensus excedunt: Quæ uero ad ītellectum pertinent potissimum consistunt in cognitione primæ ueritatis: ex cuius perfectiori cōceptu maior prouenit delectatio: Vbi ergo maior est sapientia, maior primę ueritatis inest cognitio ac delectatio. Signū itaq3 maximæ sapiētię Christi est sūma, quā ha

bent christiani, i eius contemplatione delectatio: Qua nulla maior hactenus est iuenta. Innumeri enim fuerunt, queadmodum etiã nunc uidemus, qui propter primę ueritatis contẽplationem ĩ doctrina Christi existentem spretis omnibus sæculi uoluptatibus ac blandimentis, se se ad deserta loca contulerunt: Quodq3 maximum est, in ea contemplatione adeo profecerunt, ut semideos nõ homines, immo angelos in terra putares: Quia extra carnem positi nil terreni nõ dicam appetunt sed ne eius quidem ĩspectionem dignantur: sibiq3 ipsis, tanq̃ Dii sint angeli ue, sufficiunt. Ex quibus cunctis apparet doctrinam Christi esse maximam: Ipsumq3 Iesum Christum esse ueram æterni patris sapientiam: quę sola tot ac tanta potuit efficere.

A Bonitate Christi Fidem esse ueram. Caput.xv.

Ostendimus Iesum Nazarenum potentia & sapiẽtia cunctos homines omnesq3 gentium Deos adeo superasse, ut siquis credatur esse Deus, pręter ipsum alius existimari non possit: Reliquum est ut ex eius bonitate hoc idem ostẽdam9: Probantes ipsum esse summum bonum, & ultimum humanę uitę finem. Vbi primu3 aduertere oportet omnes actiones humanas esse propter aliquem finem: Operationes enim hominis prout humanę, ab ipsa hominis uoluntate liberoq3 arbitrio, quo a brutis differt, sine dubio proficiscuntur: Obiectũ autem uoluntatis est bonum & finis: Cum igitur ĩ finibus nõ sit processus in ĩfinitum (alioquin cuiuslibet appetitus motio cessaret) oportet aliquem esse hominis ultimum finem: Impossibile uero est duos per se alicuius rei esse ultimos fines: cũ extra finem ultimum nil appetatur: Vltimus siquidem finis dicitur esse aliquid adeo implens appetitum ut nihil extra se uel qđ ad ipsum nõ ordinetur appetendũ relinquat. Omniu3 itaq3 hominum est unus ultimus finis: Scire tamen oportet nõ omnes homines ĩ ultimo fine materialiter cõuenire, q̃uis omnes in eo formaliter concordes semper existant. Ratio quippe

ultimi finis humanę speciei est fœlicitas: Omnes enim homines cupiunt esse fœlices: Non omnes tamen fœlicitatem ĩ eadem re esse arbitrantur. Cum autem iam superius probatũ fuerit ultimum humanæ uitæ finem primaꝫ esse ueritatẽ primãqꝫ causam idest Deum: Si demonstrauerimus Iesum esse hunc ultimum finem, liquido constabit ipsum esse primã ueritatẽ primamqꝫ causam, ac Deum uerum summũqꝫ bonum: cui ratio ultimi finis uerissime competit. Qđ ut clarius ĩtelligatur cõsiderandum est, ꝙ quando aliqua natura ad aliquid tanq̃ ad ultimum finem ordinatur, per admixtionẽ alterius naturę distrahentis impediri potest, ne ad id omnino moueatur, aut ne adeo uehementer in illud tendat: Vt puta graue deorsum naturaliter tendit: & omnia grauia secundum suæ grauitatis formam tendunt ad centrum: Auis tamen sursum euolat: Quia nõ solum grauitatis, uerũ etiam animalis formã habet: Motu ergo animali suspendente uel ĩpediente grauitatem fertur in altum. Similiter si insensibile mixtum habeat multum aeris & ignis terræ cõnexum, ima haud uelociter petet: Si aũt aliq̃d graue purum inueniatur, absqꝫ repugnantia formæ semper, nisi uiolentia insit, agetur Deorsum: Et quanto id fuerit in sua natura purius, tanto uehementius ibit ad centrum. Quia igit̃ homo duplici constat natura uidelicet spirituali atqꝫ corporea seu sensibili, q̃uis ĩtellectus & uoluntas naturali motu ĩ Deuꝫ tendant, tamen ex permixtione partis sensibilis propter necessaria ad usum illius organa passionibus perturbatur: & frequẽtius ad aliud trahitur q̃ qđ natura deposcit. Et q̃uis uiolenter cogi nequeat, tamen uel per errorem uel per appetentiam nimiam grauiter affectus & male informatus intellectus uoluntatem pertrahit ad ea, quę inordinata sunt, appetenda. Si igitur uoluerimus adinuenire in quo ratio finis hominis uere constituta est, ex motu & uehementia eius amoris flagrãtisqꝫ desiderii inuestigare necesse est: Cum autem natura sensibili rationaliqꝫ constet: nõ eorum desideria inspicere debemus, q more pecudum uiuunt: Sed eorum duntaxat, q ratione utunt̃

& uere homines sunt: Nam si experimentum grauitatis, quo uidelicet tendat graue, scire uoluero, Non utiqȝ id cognoscere potero ex auium uolatu: Sed ex eorum motu, quæ mere grauia sunt. At uero superius probauimus nullam in terris purgatiorem uitam dari christiana, nullosqȝ homines magis secū dum rationem uiuere q̃ Christianos: Ex eorꝝ ergo amore & desiderio, qui uere & proprie homines sunt, potius q̃ aliorum in cognitionem ultimi finis possumus peruenire: Sed omnes christiani recte uiuentes uehementissimo amore pariqȝ concordia tendunt in Christum Crucifixum tanq̃ in supremum finem: Cuius gratia cetera ut sordida purgamenta contēnunt: Idcirco hic est finis ille & uerus Deus ac summū bonū. Prȩterea ultimus finis est hominis plena perfectio: ideoqȝ quanto quis fit illi propinquior, magis perficitur: Quantoqȝ magis perficitur, fit eidem magis proximus: Quia nil aliud est perfici, q̃ suo ultimo fini appropinquare: Sed nulla res unq̃ inuenta est, propter cuius appropinquationem per intellectum & affectum humana natura tantum ī uita profecerit, tantam ue assecuta sit perfectionem, ut in appropinquatione Iesu Christi crucifixi per intellectum & affectum (De huiusmodi nanqȝ appropinquatione, nō de illa, quȩ corporalis est, loquimur) adeo ꝙ quanto magis fit illi uicinior, tanto ipsum uehementius diligit: utqȝ superius demonstratum est, in moribus perficitur. Plane igitur constat ipsum Christum esse ultimum humanȩ uitæ finē. Ad hȩc, Ipsius finis desiderium est omniū maxime naturale: ideoqȝ immobiliter unumqđqȝ ultimo fini adhȩret: Sicut enīȝ in speculatiuis prima principia se se habēt, ita & in actiuis ultimus finis. Vt igitur prima principia sunt nobis naturaliter inserta, ita est desiderium ultimi finis: immobileqȝ idcirco persistit. Signum ergo est hominem tunc uere ad ultimum finem peruenisse, Quando alicui rei secundum rationem a uitiis purgatam adeo firmiter īsistit, ut cetera illi uni posthabeat: eamqȝ ne deserat, malit uita priuari. Quáuis ergo alii sibi alios constituerint fines, nunq̃ tamen aut per q̃ raro

uidimus Christianis exceptis qui uita maluerit q̃ suo quisq; fi-
ne destitui: Cęteri enim pro uitę cōseruatione extrema omnia
patiunt̃: & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua: Chri
stiani uero non solum ęquanimiter sed libenter quoq; propter
Christum & propria hilariter deserunt: uitamq; pro nihilo ha
bendam putant. Q̄d si Christus non sit summum bonum: sa-
pientissimi certe uiri uitam saltem, quę pretiosissima est, pro
tanto errore, quo nullus maior inueniri posset non cōmuta
rent. Item cum ea quæ sub eadem specie continentur, ad
unum eundemq; finem ordinentur, in eoq; uniantur, uelut
omnia grauia tendunt ad centrum, manifestissimum est argu
mentum, Iesum Crucifixum esse ultimum hominis finem: q̄
nihil unq̃ repertum est, in quo hominum cetus, ut in domi-
no Iesu tam firmo uinculo necteretur: Nam qui in eum cre-
dunt: non secus inuicem copulantur atq; conueniunt, q̃ singu
lę terrę partes ad centrum in unum globum congeriemq; re-
dactę: Eoq; modo christiani omnes ad Christum tendētes effi
ciuntur cor unum & anima una in eo: Quin in fide magis pro
ficientes maiori delectationis & charitatis ardore se mutuo
complectuntur. Q̄d si Christus purus homo fuisset, ac perin-
de Fides clandestinum impiumq; figmentum, nequaq̃ in tot
milibus diuersę conditionis ac generis hominum talem sorti-
retur effectum: Quia ex falsis aggregata facile disgregantur:
Nec possent īnumeri homines falso fundamento, amicitię co
pulam stabilire: Eandemq; augere errore crescente. Itē Spi
rituales oblectationes, quanto ultimo fini mentis nostrę acies
magis propinquat, tanto sunt maiores: & tunc sunt maxime
perfectæ, cum ipsum finem illa magis attingit. Si homo ita q;
finem imperfecte attingens modo aliquo delectatur, tāto am
plius delectabitur cum finem perfectius obtinebit: Sed delec-
tatio, quam de Christo fideles percipiunt, omnia tam sensus
q̃ intellectus oblectamenta superat: Q̄d ex tribus potissimum
apparet: Primo ex in comparabili martyrum constantia: quo
rum innumeros legimus ad supplicia tanq̃ ad nuptias gauden

tes atq; hilares conuolasse: atq; in mediis cruciatibus exul-
tantes uelut in delitiis positos psalmos Deo decantasse: Quod
fieri profecto non potuisset, nisi immensę delectationis exces-
sus quasi in ipso Christo consopito omni corporis sensu ab
omni eos dolore terroreq; defendisset: qđ quidem ĩ nulla alia
delectatione conceditur: Vehemens enim dolor (ut expientia
docet) hominem perturbat: Eumq; omni subtracta uolupta-
te extra se ponit. Secundo ex infinitis monachorum exemplis
Qui relictis mundi blanditiis in solitudine & cauernis erran-
tes tanq̃ ferarum socii ĩ abstinentia, ieiunio & corporis mace-
ratione egeni nudiq; in summo tamen gaudio ob maximam
diuinorum contemplationem iocunditatemq; uixere: Eorũq;
adhuc uestigia supersunt: Modo enim (ut iam diximus) Relli-
giosorum plurimi gratuitæ seruituti perpetuisq; clausuris ul-
tro mancipati sub arctissima obedientia tanq̃ liberi sub gratia
constituti periucunde & sincerissime uiuunt. Tertio ex sapien-
tissimis uiris omnium scientiarum eruditione refertis: Qui de
gustato sacro scripturarum fonte ac delibata Christi dulcedi-
ne omnes alias scientias reliquerunt, illius tantum doctrina
delectati: cui tanq̃ inseparabiles firmiter adhæserunt, quamli-
bet aliam seu philosophorum seu rhetorum insipidam sapien-
tiam ac eloquentiam deputantes: Quod & ego hac tempesta-
te sum expertus: multosq; id fecisse cognoui. Ex his itaq; ap-
paret oblectationes, quę ex fide ac contemplatione Christi
Crucifixi procedunt, omnes alias longe præstare. Oportet er-
go dicere eas ab uniuersali summoq; bono prouenire: preser-
tim quia quanto fide & amore ad Christum propius accedi-
mus, tanto huiusmodi delectationes amplius augentur.

Deniq; ut una ratione omnes ultimi finis proprietates co-
iungentes breuiter arguamus, Omnia eiusdẽ spẽi indiuidua ad
eundem (ut dictum est) finem ultimum ordinantur: omnesq;
homines in ultimi finis ratione conueniunt: Sed non in eo, in
quo talis ratio inuenitur: Hoc enim est qđ quæritur. Cu; itaq;
hominis beatitudo in intellectus actu consistat, profecto rem

illam esse dicemus, cui ratio ultimi finis uere competit: i qua omnes conueniunt ratione utentes & corde purgatiores: Ad eamq3 uniformiter mouentur & eidem immobiliter inhęrēt: Quamq3 supra se ipsos diligentes ipsi propterea in ea mirifice delectantur: uitęq3 integritatem ac superni claritatem luminis haurientes in diuinumq3 amorem trāsformati idem penitus omnes efficiuntur: ac quodammodo extra mundum positi terrena omnia ut stercora arbitrantes cęlesti munere congaudent, ac pace demum maxima perfruuntur. Sed hæc omnia, quæ ipsius summi boni sunt conditiones, nunq̄ nisi in Christo Crucifixo ęque ut in Deo inuenta sunt: Is ergo est summum bonum. Sed quid in his, quę per se manifesta sunt, diutius immoramur? Cum enim bonum sit sui ipsius diffusiuu3, summum bonum maxime se ipsum diffundit: Maior autem boni communicatio & amplificatio, q̄ quæ a Iesu Christo ꝓuenit, non inuenitur: Quandoquidem post Christi aduentum puul gatāq3 eius fidem uniuersus terrarum orbis a profunda errorum peccatorūq3 caligine purgatus est, omniq3 uirtute uitęq3 sanctimonia refertus: Totq3 inde fidelibus bona concessa sūt, ut fœlices ac beati in terris uiuere existimentur: Nam siqua beatitudo in terris haberi potest, Solis competit Christianis: id, qđ & in compendio de Simplicitate christianę uitę probauimus. Bonitatis insuper domini nostri Iesu Christi exuberantiam incomparabilis illius clementia & misericordia declarat: Quia ob nullam peccatorum & scelerum grauitatem ueniam pœnitentibus subtrahit, aut differt: Sed plerunq3 ad se reuersis maiora dehinc dona impartiri non desinit: Atq3 re ipsa compertum nobis est, quotienscūq3 quis ab eo recesserit, eum statim dulcedine uitęq3 rectitudine priuatum terrenis sordibus mergi curisq3 torqueri: Cum autem resipuerit, mox ad pristinum recreationis & quietis reuertitur statum, quasi inexplebili febrilis ardoris siti curatus.

❡ A Christi potentia / sapientia & bonitate simul Fidem esse ueram. Caput.xvi.

u T autem superius dicta de Christi potentia / sapientia & bonitate / quo facilius intelligantur / quasi quodam epilogo perstringamus / Dicimus / si Christus non sit Deus / ut se se fecit / eum omnium hominum superbissimum pariter stolidissimumq; fuisse. Qđ si non ipse hoc de se dixit: Sed eius discipulorum fallacia fuit / hominumq; commentum (ut delirantes quidam ferunt) Quomodo ex fallaci prestigiosoq; mēdacio tanta potentia / sapientia & bonitas prodire potuit / ut nulla maior excogitari queat? Nam si hic non sit Deus / nescio quis alius uideatur. Qđ si Deus hæc inferiora per congrua media regit atq; conseruat / cum nullum medium Christo perfectius ad bene beateq; uiuendum esse probauerimus / Non uideo quomodo effugere ualeamus / quin aut fateamur Christum esse uerum beatitudinis nostrę medium diuinitus generi humano concessum: Aut diuinam prouidentiam uel iustitiam inficiamur: Aut omnia a casu uł a Fato esse credamus: Deūq; omnino repudiamus. Quę omnia præter primum necessario admittendum / stultissima sunt. Siqua pręterea est in mundo uera relligio / ut iam pro concesso ualidis recepimus argumentis / Quis neget tot & talibus inspectis hanc relligionem esse christianam? Nulla siquidem tot efficacissimis rationibus fulta est: Qđ si hęc uera non sit / omnis profecto relligio auferatur oportet. Item scimus nullam relligionem sicut Christianam acerrime fuisse perpetuis temporibus impugnatam: Cæterę enim relligiones uel fraudulentę potius superstitiones ea / qua īductę fuerant / uanitate nulla quodammodo ui / nulloq; labore defecerunt: Hæc autem uelut aurum purissimum continuis purgata flammis fulgentior ac maior euasit: Qđ certe stare non posset / si qua alia uera aut hæc falsa esset.

Adhęc Manifestum est Christianam relligionem ab ho-

minibus probis ac iustis nihil unq̃ persecutionis aut molestiæ pertulisse: Quin ab illis potius summa in ueneratione cultuqȝ fuisse habitam: Cum flagitiosis autem, impiis & sacrilegis cumqȝ eorum patre Diabolo continuum atqȝ insatiabile semper sibi fuisse ac esse certamen: Et quotquot eam uel Christi ministros persecuti sunt, eiusmodi nequissimę sortis (uti nunc etiam cernitur) extiterunt: Qđ aliarum nulli contigit relligioni. Cur itaqȝ scelestos potius q̃ probos homines imitemur?

Nulla insuper alia est inuenta relligio, ad quam tot homines hactenus sint hac conditione conuersi & quottidie accedant, scientes scilicet se non ad diuitias, non ad honores neqȝ ad uoluptates, quibus in ipso sacri fontis lauacro renuntiaturos se obligant: Sed ad tentationes, abstinentiam, parsimoniam, improperia, & si oporteat, ad extrema omnia toleranda uocari: Talibus igitur promissis & obligationibꝰ nemo quidem sanæ mentis alliceretur, quemadmodum infinita uirorum milia perspeximus, nisi euidentissimæ ueritatis lumen mortalium corda penetraret. His itaqȝ & huiusmodi rationibus credere cogitur intellectus, admirabilem Christi fidem ueram esse: Si enim unum argumentum aut duo & tria uel pauca homines assentiri non cogunt: Simul tamen omnia collecta, si recte & sincere considerentur, non inualidiora erunt q̃ mathematicæ demonstrationes: uel q̃ id esset, si reuocatio defuncti ad uitam pro confirmatione adduceretur.

Propterea si Christiana relligio uera est, omnes alias explodi oportet, ipsa ubiqȝ attestante neminem extra Fidem hanc saluari posse: Qd quidem rationabile est: Quia cum salus nostra consistat in uisione Dei, ad quam sine supercæle-sti dono nemo ualet peruenire, ut superius dictum est) Non potest aliquis eam consequi sine Fide: Dicente scriptura: Sine Fide impossibile est placere Deo: Nec superest iustæ querelę aut excusationis pretextus, qui in peregrinis & ab hoc cultu alienis partibus nascitur. Quoniam siquis duce natu-

rali lumine rationis, qđ nulli deest, ad communem omnium parentem & opificem se se in creaturarum ordine ubiq3 demonstrantem & nulli rei in necessariis deficientem recta intentione & puro corde conuerterit, ueritatisq3 ostensionem implorauerit (ut in principio huius operis iuxta catholicam assertionem tetigimus) Suo non fraudabitur uoto: Sed aut per internam inspirationem, uti Iob, Siue per angelos ut Cornelius Centurio, aut per apostolicum uirum, ut per Philippum Eunuchus, necessarium ad salutem lumen impetrabit.

LIBER TERTIVS.

Procemium de ordine procedendi.

VERITATEM Fidei relligionisq3 Christianæ tam ex preteritis q̃ ex præsentibus ecclesiæ orthodoxæ effectibus aperte demonstrauim9. Verum, quia non satis est nostra construere, nisi ea quoq3 a destruentibus defendamus: Reliquu3 est, ut Fidei aduersariis occurramus: Ostendentes relligionem nostram nihil impossibile, nihil irrationabile continere. Quanuis enim supra rationem multa credat: quę potentię Dei non disconueniunt, nihil tamen contra rationem ipsam confitetur: Quin immo & si ingenii mortalis uires ea longe excedunt: habent tamen & rationis plurimum & probabilitatis. Vt autem in tanti operis processu ordinem seruemus: primum de articulis fidei loquemur: Hi enim sunt nostrę relligionis fundamenta deinde moralium pręceptorum seriem rationemq3 reddemus. Tertio iudicialium idest legum quibus in iudicando nostra utitur Relligio: rationem demonstrabimus: Vltimo cerimonias, & mysteria aperte interpreta

bimur: Hæc enim sunt, quæ uniuersam christianorum doctrinam totumque regimen complectuntur. Et quis excellentissimi uiri Doctores nostri de his omnibus eleganter, copiose plenissimeque tractauerint, non tamen cuipiam superfluus uideri Tertius hic liber noster debebit: tum quia precedentibus iure copulandus uidetur, ut præsentis operis sit omni ex parte absoluta doctrina, nequid truncatum aut intactum pro uiribus relinquamus: Tum quia ea, quæ preceptores nostri passim longioribusque sermonibus & mira subtilitate disseruerunt, nos ad breue compendium faciliorem que intellectum omnia redigentes, in hoc libello commode colligemus: Vt non solum omnino peritis Christianis, sed uel mediocriter litteratis & ipsis infidelibus breuem lectionem non aspernantibus hac facilitate obsequamur.

¶ In Deo esse infinita, Deumque infinita facere posse: quę humani intellectus captum excedat. Caput primum.

IN DEO Plurima esse & infinita, quę intellectus nostri uim captumque prorsus excedant facile ex ipsius itellectus imbecillitate cognoscere possumus. Quantum enim se cuiusque uirtus extendat, in ultimo suo conatu demonstratur. Supremum igitur intellectus nostri uirtutis experimentum in excellentissimis philosophis cognoscere possumus: In his enim fatentur homines naturam ultimum conatum fecisse. Certum est autem (ut ipsimet ingenue fatentur) perexiguam & ualde incertam laboriosamque rerum naturalium cognitionem eos habuisse. Si ergo tota (ut ita dixerim) naturę humanę uis ubi plurimum conata est: ad cognitionem harum rerum domesticarum pfecte prouehi nõ potuit: quanto minus ad essẽtię cęlestis cognitionẽ perueniet: Multo uero etiam minus ad angelorum pprietates: Minime aũt omniũ ad eius cognitio

nem perueniet: Qui est infinita distantia super omnia eleuatus. Præterea si in eadem hominum specie multos uidemus ita obtuso ingenio, ut nulla arte, studio aut labore possint ad ea capessenda disponi, quę a summis philosophis cognoscuntur, magis existimandum est angelicos intellectus, qui in longe dissimili & nobiliori specie sunt, plurima cognoscere, ad quę nullo modo uires ingenii nostri se extendere possunt. Quid autem de intellectu diuino dicendum? qui extra omnem speciem extraq; omne genus etiam supremas intelligentias inaccessibili luce superat in infinitum. Quanuis enim causæ per effectus cognoscantur: Quando tamen causæ ipsę suis effectibus eminentissime prętant, perfecta causę cognitio per illos haberi non potest. Cum igitur Deus sit prima omnium causa, suos effectus omnes in immensum excedens, quos etiam imperfecte cognoscimus, manifestum est de ipso Deo ualde modicam & fere nullam uirtute luminis naturalis nos habere scientiam. Deum quoq; plura posse ac maiora efficere q̃ nos intelligere ualeamus, non est demonstratu difficile. Cognitio siquidem nostra incipit a sensu: Quę tantum proficit q̃tum potest per hæc sensibilia eleuari. Adeo enim ordini naturalium rerum necessario est alligata, ut extra eum ordinem speculari nil queat. Quicquid enim intellectus noster cogitat, per phantasmata naturalium rerũ imaginatur: Oportet nanq; intelligentem phantasmata speculari. Deus autem cum sit actus purus & esse infinitum, extra omnem ordinem illum esse dubitari non potest. Cum uero unumq̃dque agat prout est in actu, Dicere oportet in Deo esse potentiam infinitam nulli ordini q̃uis excellentissimo alligatam. Stultum igitur esset asserere nil Deum posse, quod nos capere nequeamus: Presertim cum idem in ordine uniuersi plurima & pœne ĩfinita efficiat nobis ĩscrutabilia: Vt saltẽ illa sũt, quę ĩ reb9 nõ materalib9 efficiunť. Cõueniẽter tñ diuina bonitas multa diuinoꝝ archanoꝝ ad q̃ nõ attigit hũana ratio, mãifestauit

hominibus: ac plura etiam fecit supra rerum naturalium ordinem: ut homo, qui ad supercęlestem finem erat ordinatus, ad ipsum sciret ac posset peruenire: Ex reuelatione enim diuinorum supernaturalium, ipsum finem & media ad eum facientia intellexit: Ex hisq; amplius suam infirmitatem debilitatemq; cognouit, Diuinæ maiestatis abyssum considerans: In cuius reuelationis aut enarrationis uel minimam partem ne procul quidem interpositaq; caligine contemplationis figat aciem, nedum comprehendere eam possit. Quo fit ut procliuiori humilitate ac reuerentia Deum colat, quanto magis eum super omnia eminentissimum didicit admirari: Inquo maiorem illius cognitionem amplioresq; delectationes hausit ex his, quę multifariam multisq; modis ipsius infinita bonitas hominibus communicare dignata est. Irridenda idcirco aut reiicienda non sunt quæ Christiana relligio credenda proponit: quia uidelicet intellectus ea capere nequeat: Sed irridendi magis explodendiq; sunt, qui hac unica cæcitatis suę ratione a Fide catholica insipienter recedunt. Legant prius: & intelligendi non impugnandi studio nostra reuoluant: Tunc enim cognoscent nil impossibile, nil sine ratione a nobis esse prolatum. Sed ut quę diximus manifestius appareant, iam iam ad particularia descendamus.

¶ Quæ supra hominis intellectum christiana credit relligio. Caput. II.

CRedibilium ergo quædam ad diuinitatem Christi pertinent: Quędam ad eius humanitatem. Eorum uero, quæ circa diuinitatem uersantur, primum est de unitate: Confitemur nanq; unum esse Deum: nec plures admittimus Deos: Et hoc est primum nostræ doctrinę principium omnibus ex præcepto credendum, a doctis uero non solum creditum, Sed etiam ratione cogente scitum: ut in primo huius opis

libro satis est dictum. Secundus autem articulus est de unitate Trinitatis: Hicq; duo articuli seu duo principia ad diuinitatis pertinent essentiam: Alii uero spectant ad propria diuinitatis opera soli Deo competentia: Quorum primum pertinet ad ipsum esse naturę: Quia asserimus Deũ omnia creasse idest ex nihilo ea fecisse. Secundum respicit esse supercælestis gratię. Credimus enim Deum per supernaturalia dona rationalem creaturam sanctificare, ut eam ad se trahat. Tertium attinet ad esse glorię ipsius animæ: Confitemur nãq; sanctificatos in hoc mundo tandem post obitum ad ipsius gloriæ Dei fruitionem peruenire: In qua supernaturali munere glorificãtur. Quartum nobis promittit omnis carnis resurrectionem: dum postremo speramus resurrecturos nos omnes, corporaq; nostra immortalia & gloriosa consecuturos. At circa Christi humanitatem credimus primo Christum esse uerum Deũ & uerum hominem, Dei & uirginis Mariæ filium: in cuius aluo est de Spiritu sancto conceptus, integritate uirginei claustri permanente. Secundo confitemur ipsum pro nobis passum, mortuum & sepultum. Tertio quod ad inferos descenderit ad sanctorum Patrum animas ex antiquo carcere liberandas, originalis peccati uinculo iam per ipsum soluto: Quãdoq; eas in perẽnem gloriam perduxerit. Quarto dicimus eum resurrexisse a mortuis gloriosum. Quinto ipsum ascendisse in cælum, sedereq; ad dexteram Patris: Sexto & ultimo uenturum iudicare uiuos & mortuos: totumq; orbem renouaturũ. Itaq; uniuersam fidem in duodecim principiis, quę articulos uocamus, complectimur. Ad summã, Quęcunq; in canonicis sacrisq; scripturis continentur, & quę sancta Romana ecclesia credendum rite decreuit, uel in posterum decretura est inuiolabiliter credere tenemur. Hoc itaq; ordine procedentes ostẽdemus nihil nos in huiusmodi principiis impossibile uel irrationabile in medium afferre. Neq; uero articulus Eucharistiæ, qui difficultatis non minus aliis ad Credendum

habet, a nobis prætermissus putetur: Nam cum per tale sacramentum rationalis creatura sanctificetur, ad illum articulum reduci potest, quo de sanctificatione tractatur, q̃uis & humanitatem Christi contineat: De quo in his, quæ de cerimonialibus sumus dicturi, cum aliis sacramentis tractabimus: Cum ipsa sacramenta obtineant inter cerimonalia principatum. Sed quia ĩ primo libro de primo articulo idest de unitate Dei satis diximus, In quo pariter excellentissimi philosophi & omnes fere homines nobiscum sentiunt, non oportet in eo hic amplius elaborare.

¶ A Christiana fide de Trinitate nihil impossibile nihil irrationabile asseuerari. Caput.iii.

o Misso igitur primo prĩcipio ueluti notissimo, Secundũ, qđ omnium difficillimum christianis credendum proponitur, est unitas Trinitatis: Confitemur enim tres personas realiter distinctas idest Patrem & Filiuȝ & Spiritum sanctum esse unum Deum: Quod multi insulse considerantes putant nos tres Deos unum charitatis tantum uinculo appellare: Vel eo modo, quo multi homines realiter distĩcti unus populus nũcupatur. Nos autem dicimus unum esse Deum simplicissimum & infinitum: Nec alquid de Deo reiicimus, qđ a uera philosophia comprobatur: q̃uis hunc esse Patrem & Filium & Spiritum sanctum affirmemus: Non ut dixit Sabellius uidelicet Deum unam esse personam, quę ex diuersis effectibus aliquando Patris aliquando Filii & aliquando Spiritus sancti nomen sortiatur: Nec sicut Arrius, qui tres personas posuit realiter differentes: dum Filium minorem posterioremqȝ Patre, Spiritum sanctum quoqȝ inferiorem Filio sibi confinxit: Sed Patrem & Filium & Spiritum sanctum regia & media uia incedentes contra Sabelliũ tres dicimus esse ꝑsonas realiter distinctas: Eas tamẽ cõtra Arriũ unũ eẽ ĩ natura & potestate & gloria coęquales: Ita ꝙ qcqđ hẽt Pater hẽt & Filius

& Spiritus sanct9: & quicquid habet Filius, habet & Pater & Spiritus sanctus: & quicqd habet Spiritus sanct9, hẽt & Pater & Filius: Vnde inter eos non est sicut ĩ creaturis distinctio, ut aliquid habeat una persona, qđ alia non habeat: Sed solum inter has tres personas est distinctio relatiua per has duas enũtiationes, uidelicet a quo alius, & qui ab alio: Quicquid enim habet Pater, habet & Filius: Sed ĩ hoc distinguitur, ꝙ Pater hoc habet a se idest a nullo: Filius autem illud idem habet a Patre: nec propter hoc minor est Patre, cum nihil minus habeat a Patre. Similiter Spiritus sanctus habet quicqd Pater & Filius: Sed in hoc ab eis distinguitur, quia ab eis illud habet: ipsi uero non id accipiunt ab eo: Nam personæ ad essentiaȝ diuinam comparatæ sunt unum: nec ab essentia ullo modo realiter differunt, sed ratione tantum: Inuicem autem relatæ personaliter distinguntur propter relatiuam oppositionem: Et ideo nec Filium Patre posteriorem dicimus: Nec Spiritũ sanctum Patre & Filio: Relatiua enim sunt simul & natura & intellectu: & unum absqȝ alio nec esse nec intelligi potest. Non enim in diuinis sicut in humanis paternitas ab eo differt qui pater est, & filiatio ab eo qui est filius: Sed paternitas & pater & filiatio & filius sunt idẽ realiter sola ratione distincta. Neqȝ propterea facimus ullam in Deo compositionem, cum dicimus Patrem Filium & Spiritum sanctum esse idem, qđ essentia est diuina: Quia (ut iam dictum est) personæ diuinæ sunt idem qđ essentia diuina, nec ab ea essentialiter distinguntur. Hoc igitur est, qđ a nobis nullo modo intelligi potest, uidelicet tres personas esse unum Deum & actum purum simplicissimeqȝ substantię: & nihilominus tres illas personas taliter inuicẽ esse distinctas, ut nec Pater sit Filius, nec Filius Pater, nec Spiritus sanct9 aut Pater aut Filius: Attamen Pater est id qđ Filius, & Filius id qđ Pater, & Spiritus sanct9 est id quod Pater & Filius: Personaliter eniȝ distinguntur: & tamen sunt una res unaqȝ substãtia. Et qa sicut cognoscim9, ita & noĩam9 Deũ aũt cognoscim9 ꝑ creaturas, ideo & a creaturis noĩa Dei

summim9: In creaturis aũt processio unius uiuentis ab alio ui uente insimilitudinẽ eiusdem naturæ & spẽi generatio nominatur: & generans dicitur pater, generatum autem filius: Id circo processio unius personæ ab alia p modum intellectus in diuinis dicit̃ generatio: & psona a qua procedit alia, Pater: q̃ autem procedit ab ea, Filius nuncupatur. Non ergo intelligimus in diuinis, quẽadmodum in animalibus uel ĩ hominibus esse generationem: Sed est ĩ diuinis generatio tota spiritualis: Filiumq3 procedere per modum intellectus, & esse uerbum Dei Patris & eius imaginem sapientiamq3 genitam dicimus. Processio autem Spiritus sancti, est a Patre & Filio per modũ amoris: Amor enim est aliquorum nexus & unio. Verum qa in naturalibus non inuenitur aliquid, q̃d ęque procedat immediate a duobus æqualiter perfectis, sicut procedit Spiritus sanctus a Patre & Filio: iccirco processioni Spiritus sancti non ita speciale uocabulum sicut processioni Filii fuit inuentum: Sed generaliter ex parte procedentis processio nominatur. Quia tamen Spiritum sanctum procedere dicimus per modum uoluntatis seu per modum amoris, eius processionẽ a parte principii spirationem appellamus: Amor enim quodammodo impetum quẽdam & spiritum in rem amatam prætendit: Ideo specialiter ipsa psona a Patre & Filio procedẽs Spiritus sancti nomen sibi uendicauit: cum tamen & Pater sit Spiritus & sanctus: similiter Fili9 sit Spiritus & sãctus: Vnde & hęc duo nomina quando personę Spiritus sancti attribuunt̃, pro uno & hoc relatiuo accipiuntur, q̃uis per se relationẽ sonare non uideatur. Cum igitur duę sint tantum processiones interiores in natura intellectuali, una uidelicet ex parte intellectus, altera ex parte uoluntatis, fides rationabiliter tenet in diuinis tantum duas esse processiones & tres personas. De hac ergo sanctissima Trinitate plura possemus afferre: Sed quia quæ ad substantiã Fidei ptinẽt scripsim9, nõ oportet ulteri9 euagari. Qui aũt subtili9 talia ĩuestigare d̃siderauerit, cũ oĩ sobrietate cordisq3 puritate christiãos codices legat, & thesaurũ ĩuẽiet

infinitum. Nobis enim ostendere modo satis est relligionem christianam nil de Trinitate rude, nil impossibile, nil irrationabile demum sentire. Ad cognitionem igitur harum psonarum per naturalem nequaq̄ rationem homo poterit puenire: Quia cuȝ cognoscamus Deum per creaturas, nō ducimur hoc modo in eius cognitionem, Nisi quatenus is est earum principium & causa: Nō est aūt earum principium & causa nisi p ipsius uirtutem personis tribus cōmunem: Et ideo per creaturas cognitionem cōsequi nō ualemus, nisi eorū, quæ Patri & Filio & Spiritui sancto sunt cōmunia. Quo circa p creaturarum notionem psonarum distinctionē attingere nequimus: Ad qđ capiendum licet ībecillitas humana nō sufficiat, nō debemus tamen reuelata sacrosancta mysteria nō credere: Ridiculū est enim existimare nihil esse ueruȝ pręter qđ itellectus nostri radio metiri possimus: Cum infinita sint ī Deo (uti iam diximus) nobis prorsus abscondita & nequaq̄ inuestigabilia. Rationes tamen & argumenta, quibus in superiori libro fidem nostrā uerā esse probauimus, huic articulo fidem astruūt: Tam & si peculiares quędam probabiles rationes nos quandoqȝ adiuuāt: Quarum aliquam adducere nō pigebit: Vt appareat nos contra rationem de Deo nihil profiteri: Sed quicquid tenemus, multū probabilitatis, rationis & similitudinis cuȝ rebus naturalibus habere. Cum enim effectus suam causam imitari conetur, ex consideratione earum processionū, quę in creaturis inueniuntur, ad eas quę in Deo sunt quodāmodo eleuamur: Multas aūt in creaturis īuenimus processiones, quę q̄to perfectioris sunt conditionis tanto magis perfectæ atqȝ intimæ sunt: In carentibus enim uita generatio quędam inuenitur: ut cū ignis ab igne procedit: Hęc aūt processio suum in agente principiū habet: Qđ in materiam exteriorē agit: Vnde minus perfecta minusqȝ intima reliquis est, quas dehinc subiungemus: In uegetabilibus enim perfectiorē inuenies & itrinsecā magis processionem: Quia id qđ generatur ī plantis est ī principio pducenti coniunctū: uerum in fine ab eo separatr. At ī animalibus

est quędam in sensibus processio: quæ adhuc magis perfecta spiritualisq3 & ĩtima est q̃ plantarꝫ inuicem processio: Quia actus ipsius sensus remanet in sensu, nec exterius emanat: Ab extrinseco tamen prouenit obiecto: Vnde adhuc pfecte ĩter/na nõ habetur processio. In hominis autem intellectu hęc perfectior magisq3 intima ĩuenitur: Quia actus ĩtellectus super se ipsum reflectitur: Vnde ex his, quæ iam tenet homo, contemplari potest: & uerbum mentis intus reconditum concipere: Hincq3 ĩ amorem conceptæ rei prorumpens in se ipso personarum quodámodo effingere trinitatem idest ĩtellectus, uerbi & amoris. Verum hæc processio intellectus nostri ĩcipit a sensu, sicut omnis nostra cognitio: & ab initio pendet exteriori. Si autem conuertamur ad angelicum ĩtellectum, qui nullam a sensibus scientiam capit & naturaliter ea3 possidet, tum excellentiorem atq3 ĩteriorem in eo processionem, uerbi & amoris comperiemus. Verum quia totus angelus pendet a Deo: hinc & ipse quoq3 ab extrinseco est, neq3 eius ĩtellectus, nec uerbum nec amor est ipsius substãtia: Vnde ꝓcessiones, quæ in angelis ĩueniuntur, aliquid imperfectionis habent & ĩtimę prorsus nõ sunt. Cum igitur uideamus ꝙ q̃to nobiliores sunt creaturę tanto processiones in eis sunt magis ĩtimæ ac perfectiores: Cumq3 effectus suam causam ęmuletur, Quid irrationabile dicimus, quando ĩ Deo, qui omnes in ĩfinitum creaturas excedit, perfectissimas processiones maximeq3 intimas ponimus: Quæ nec ab extrinseco proueniunt nec a Dei substantia differunt: Quasq3 omnes creaturę imitari conantur, licet longe ab illa perfectione deficiant: Quia diuinę personę a nulla causa dependent, sed sunt unus Deus, qui est omnium causa: Et ideo tres personæ extant unum ĩ substantia, & relatione opposita distinguntur: Ex processione enim unius ad alium de necessitate relatiua sequitur oppositio, & distinctio procedentis ab eo, a quo procedit. Qđ si realis illic est processio, ibide3 necesse est oppositio sit realisq3 distinctio. Relationes autem in diuinis nullam ponunt imperfectione3: Cum relatio ex sua

ratione ad aliquid, sed nō aliquid significet. In homine quoq3, qui inter omnia naturalia ad Dei similitudine3 magis accedit, inuenitur quædam ĩ parte spirituali trinitas, uidelicet ĩtellectus, uerbi & amoris: Dum enim actu Deum intelligit, concipit de Deo uerbum: & ex hoc in eius amorem prorumpit: Quanq̃ hęc Trinitas a diuina plurimum distat: Quia cu3 Deus sit immutabilis & æternus & in eo nil detur imperfecti, non sunt in ipso sicut in nobis uerbum eius & amor accidentia: Neq3 modo adueniunt & modo recedunt: Sed semper & ab æterno Verbum & Amor fuerunt in Deo eiusdem cū Patre substantię. Hinc tamen apparet ꝙ irrationabile nihil Deo quin potius qđ rationi consonum est, tribuimus. In omnibus insuper creaturis multiplex Trinitatis uestigium inuenit', cum omnes ex principio, medio & fine compleantur: Et ĩ cūctis sit substantia uirtus & operatio, & eiusdem generis alia: ex quibus quædam resultat Trinitatis ĩpressio: Cui dicto Peripateticorum princeps Aristoteles suffragari uidetur: Qui ratione non fide ductus in principio sui libri de Cęlo & mundo numerum trinarium commendans omnia (inquit) ex tribus constare uidentur: Vbi pythagoricos affert dicētes omnia tribus esse determinata uidelicet prĩcipio, medio & consumatione: & hoc quoq3 (ait) ad sanctificatiōes Deoꝝ a natura trāsfertur acceptum. Et in nominationibus duos nō dicimus omnes: sed cum ad tertium perueneris, statim omnes dicere poteris: Omne autem & totum & perfectum idem esse uidentur: Vnde subinfert corpora perfectas esse magnitudines, quia tribus constant uidelicet longitudine, latitudine & profunditate: Ex quibus perspicuum est nō improbabile esse quicquid de Trinitate diuina credimus: Qđ & si humano intellectu capi nō potest: Hoc unum tamen cum reliquis rationibus supradictis declarat huiusmodi fidem nō fuisse humana inuentione traditā: Quia cum de Deo inscrutabilia proferat, nihil tamen philosophię eiusq3 principiis contrarium adducit: Quin potius omnia philosophię principia nobis deseruiunt, & ad facile3 quę-

ftionum omnium solutionem astipulantur: Qđ potissimum est ueritatis argumentum.

❡ Christianam Fidem de Creatione nihil impossibile, nihil irrationabile affirmare. Caput. Quartum.

c Onsideratis itaq; iis, quæ ad Dei maiestatem secundum se pertinent, Nunc ea aggrediamur, quæ ipsi in ordine ad creaturas competunt: & primo quo ad esse naturale. Credimus enim Deum ex tempore omnia creasse, idest tam uisibilia q̃ inuisibilia ex nihilo in principio fecisse: Qđ non alienum a ratione ac ueritate putandum est: Cum omnes confiteantur Deum esse primam omnium causam, a qua cælum naturaq; dependet. Quid aũt aliud agit causa efficiens q̃ ꝙ ad esse suos conducit effectus: Cum ergo alicuius actionis principiũ q̃to est perfectius tanto pluribus & remotioribus communicetur: Deusq; sit actus purus, Fateri oportet Dei potentiam se ad esse omnium secundum se extendere: Ab eoq; omnia entia dependere. Prȩterea licet actus sit potentia posterior in re, quȩ de potentia ad actum reducitur: tamen actus semper est absolute prior potentia: Non enim potest potentia redigi in actum nisi per aliquid in actu existens. Cum ergo solus Deus sit esse suum & actus purus (ut in primo libro probatum est) omnia ipse antecedat oportet, ab ipsoq; omnia fiant. Ab eo uero omnia ex nihilo esse facta idest nullo prȩsupposito uel nulla prȩiacente materia conuenientissimum est fateri: Particularia enim agentia tam naturalia q̃ artificialia materiam præsupponunt, & ex illa aliquid producunt: Quia tota rei substantia ab eis minime dependet: Non enim esse simpliciter, sed esse hoc tribuunt. Verum Deus, qui est causa uniuersalissima, dat esse simpliciter: quia ei respondet uniuersalissimus effectus: qui est esse simpliciter: Et ideo nil esse potest, qđ a Deo nõ emanarit. Nihil ergo in actione Dei prȩsupponere oportet: Siquid enim concederetur, aut id haberet esse a Deo, aut non: Si summat

negatio sequitur Deum non esse causam omnium efficienteꝫ: Qđ superius redargutum est: Si autem prębeatur affirmatio, Aut ex nihilo aut ex aliquo illud productum fuit a Deo: Si ex nihilo, habetur propositum. Si ex aliquo, quæritur de illo alio Vnde hoc prodiit, & utrum habeat esse a Deo an non: & sic ad eandem regrederemur quęstionem: Itaqꝫ uel processus erit in infinitum, qđ est absurdum, aut merito concedendum erit ꝙ ex nihilo Deus res in esse produxerit. Quia uero Deus non ex necessitate naturæ, sed ex uoluntate agit (ut superius demonstrauimus) haud necesse est ab ęterno mundum a Deo fuisse creatum: Sed eo tempore, qđ sapientissimę ipsius dispositioni uisum est aptissimum: Atqꝫ id conueniens & utile etiã aliqua ratione probari potest, Saluo semper inscrutabilis illi⁹ maiestatis occulto consilio. Omnia siquidem propter electorum suorum fecit utilitatem ac bonum: Qđ maxime in ipsius Dei cognitione consistit. Ex quo igitur mundum non creauit ab ęterno, perfectior eius resultat cognitio: Dum ex hoc percipitur eundem esse ita perfectum, ut sibi plenissime sufficiẽs nulla indigeat creatura: Si enim esset alicuius externę rei indigus, non distulisset ab infinito tempore eam creare. Et hęc de reruꝫ creatione sufficiant: Quia ab aliis diffusius tractata sũt, quærentibus inuentu minime difficilia. Rationes autem, quibus Aristoteles ac pleriqꝫ philosophorum ęternitatem mundi probare conantur, a Theologis nostris facile soluuntur, ut cuilibet patet uel mediocriter in his erudito.

¶ Christianam Fidem de Creaturæ rationalis sanctificatione deqꝫ eius gloria & resurrectione nihil impossibile nihil irrationabile attestari. Caput. v.

dE sanctificatione autem Creaturę per supercæleste gratię donum arbitror non oportere nos alia dicere præter superius dicta de fine humanę uitę medioqꝫ ad ipsum perueniendi: Ostensum est enim hominem ad finem supernatura-

lem esse ordinatum, quem non nisi per supercæleste medium hoc est per diuinam gratiam consequi potest: Quam Deus, q necessaria omnibus subministrat, nemini subtrahit rite se pręparanti. De nostrę quoq3 animę gloria satis dictum uidetur cum in uisione solum diuinæ essentiæ per illustrationem eleuationemq3 luminis glorię eam beari probauerimus. Quapropter ex prædictis facile intelligere possumus christianos circa huiusmodi res nihil inaniter aut temere, quin immo rationabiliter ac grauiter profiteri. De resurrectione quoq3 mortuorum nihil rationi dissonum asserimus: Quãuis enim natura fieri nõ possit ut idem numero corruptum resurgat aut regeneretur, eo ꝙ natura est ad unum operandi modum determinata, & aliter se habere non potest: tamen cum iam probatum sit diuinam uirtutem esse infinitam & huic rerum ordini, quem cernimus, minime alligatam, sed ĩnumera alia facere posse, Mortuorum suscitatio ut perfacilis, non ut impossibilis ipsi Deo est tribuenda. Nã si is ex nihilo cũcta produxit, qđ agentia naturalia facere nequeũt, multo magis ex aliquo aliquid facere, ac defunctis uitam reddere poterit: Neq3 enim sic moritur homo, Vt in nihilum prorsus abeat superstite adhuc anima: Quæ (ut in primo libro ostendimus) ĩmortalis est: Tum etiam ipsa corporis materia prima incorruptibilis superest. Qđ si uel ĩnihilum homo uertatur summus ille opifex rerum deperditum & nullum omnino hominem ea facilitate restaurare posset, qua ante q̃ essent, cuncta creauit.

Itaq3 qđ de resurrectione Mortuorum tenemus, nequaq̃ impossibile aut inconueniens, sed rationabile & expediens necessariumq3 uidebitur recte consideranti. Si enim anima intellectiua est corporis forma, eademq3 ĩmortalis extat, ut supra diximus, erit contra animę naturam a corpore separari, atq3 sine eo permanere. Nihil autem contra naturam potest esse perpetuum: Quia diuinę sapientię nõ conuenit. Ergo iterum redibit ad corpus. Anima insuper nõ habet esse perfectum sine corpore: Omne autem imperfectum suam desiderat per-

fectionem: Si ergo anima nostra a corpore separata regressu ad illud careat, nunq̃ uerę ĩtegræq; beatitudinis compos erit, hoc desiderio semper accensa: Qđ ab ea remoueri non potest cum sit ei naturale: Hoc autem inconueniens est, quia suprema beatitudo omne explet undiq; desiderium. Rationabile ẽ ergo confiteri resurrectionem mortuoꝝ. Illi pręterea beatitudo debetur, qui recte uiuit: In hac autem uita non anima recte uiuit sed homo: Idem est enim siquis animam dicat recte uiuere aut intelligere, ac si nere uel texere aut simile quippiã eam facere putet: Nihil autem illi tale tribuimus, sed homini: Actiones enim sunt suppositorum: Et forma est id, quo aliqd fit, non id qđ facit illud: Si ergo homini debetur beatitudo, necessaria est corporum resurrectio. Ad diuinam item prouidentiam pertinet, quæ bonis pręmia reisq; supplicia æqua lance dispensat, ut hominibus ex corpore animaq; compositis, coniunctimq; merentibus aut demerentibus iusta simul reddantur: presertim cum boni ĩ hac uita, quo ad corpus attinet, plurimum macerentur & affligantur: Mali autem contra delitiis & uoluptatibus affluant, pręualeant & extollant. Cum itaq; apud Deum, qui exactissimam habet omnium prouidentiam, nullũ malum impunitum nullumq; bonum sit irremuneratum, conueniens est ac necessariũ resurrectionem corporum confiteri: ut unusquisq; cum corpore recipiat, qualia cum eo simul admisit. Immortales insuper resurrecturos homines credere ęquum est: Si enim iterum illis moriendum esset, propter rationes pr ędictas resurrectionem sæpius repeti oporteret: In qua si rursus corpora mortalia summerẽt, post mortem ob easdem rationes oporteret aliam dare resurrectionẽ: Aut ergo cogemur fateri sine fine homines mori ac resurgere, qđ est absurdum: Aut asserere animas hominum ad immortalia corpora in prima resurrectione redire: Vt hominis beatitudini inuiolabilis corporum perẽnitas tribuatur, qđ est rationi maxime consonum. Quia uero materia formę proportionaliter respondere debet, cũ anima beata glorię

lumine sit perfusa & supernaturalibus ornata qualitatib9 perfectionibusq3 referta, indignu3 foret ut eiusmodi anima ignobili tegmine uteretur: Ideo per Dei uirtutem animæ gloria redundabit in corpus, ut fulgeat sicut sol in regno Dei & prorsus obediens animę factum mira agilitate feratur: Nihilq3 desit quin homo sit omni ex parte perfectus. Quoniam insuper omnia corpora propter hominem facta sunt (Nos enim sumus omnium naturalium finis) conuenientissime dicitur ꝙ toto homine glorificato mundus hic pariter glorificabitur, nouamq3 perfectionis illustrationem accipiet: ut ea quę sunt ad finem ipsi conueniant. Et quia homo nullis tunc alimentis nullisq3 corporis necessitatibus erit obnoxius, rationabiliter concedimus motum cæli tunc quieturum: Cętera uero animalia & uegetabilia ac mixta resoluentur in elementa & ꝑ ignis incendium, qui summe est actiuus, depurata nouas induent qualitates: gloriosaq3 claritate ac uirtute irradiata persistent. Atq3 ita beati cum Domino semper erimus.

¶ Christianam Religionem pœnas dánatorum conuenienter ponere. Caput. vi.

q Vemadmodum ergo beatis locus cæli competit gloriosus: Ita & dánatis longe a Deo semotis locus mundi exigitur infimus: Vt subterraneo opacoq3 carcere perpetuas luát suorum scelerum pœnas. Nec iniustum uideri debet ꝑpetuis illos cruciari tormentis: Nam sicut humana iustitia ad humanam Rem p. se se habet, ita se habet diuina iustitia ad cęlestē: Sed humana iustitia aliquos delinquentes uel exilio uel necis aliquo genere a perpetuo Rei p. commertio abscindit, ita & diuina iustitia a communione cęlesti aliquos reiicit in perpetuum, non tam propter transitorium peccatum, q̃ ob infinitam uoluntatis impœnitudinem & in ipso crimine peruicaciam. Rationabile enim est ut qui delectationis tēporaneæ

optionem ęternę gloriæ fruitioni prętulerint: quiq; si modo concessum eis fuisset, in uoluptatum sordibus usq; quaq; perstitissent, perpetuo puniantur, ut pœna ipsi culpę respondeat Pręsertim cum homo extra præsentis uitę statum quodammodo sit in sui motus termino: Nec amplius, quę in uita conceditur, adsit ei facultas finem ultimum consequendi. Quia igit homines in resurrectione ad statum termini, non autem uiæ transferentur, Iniusti ibunt in supplicium æternum & iusti in uitam ęternam. Et quia (ut dictum est) non anima solum sed homo ipse operatur, qđ beatis asseruimus in remunerationem totius aggregati conuenire, idem dānatis in retributionem pœne resultabit: Vt socium habeant dānationis, qđ pro incendio, habuerunt errorisq; fomento. Quamuis autem apud inferos præter ignem alia quoq; pœnarum genera ponamus: quia tamen inter omnia corpora ignis est maxime actiuus, eius pœna sola tanq̄ principalissima nominatur. Sciendū est autem ꝙ dānatorum corpora q̄uis gloriosa non sint haud ita tamen ab igne corporeo afficientur, ut corruptioni transmutationiq; subiaceant: Diuina nāq; uirtute ita firma illorum corpora solidaq; reddentur animarum nexibus quo ad esse naturæ, ut minime dissolui aut alterari queant. Sed quia perditorum animę per obliquam uoluntatem a suo cōditore auersæ sunt, corpus non omnino sibi subiectu; possidebūt: ideoq; igni corporeo cruciabuntur: Quatenus ignis qualitas propter sui excellentiam æqualitati complexionis & cōnaturali harmoniæ sensuum repugnabit, & si eam soluere non ualebit.

Non tamen eo modo spirituales creaturæ, quas demonia nuncupamus, ab igne patientur: Sed per alligationis modu; ueluti superiorum demonū potestate inferiores spiritus per incantiones & maleficia sculpturis aut imaginibus corporeis alligari dicuntur. Si hanc enim potestatem superiores demones in minores exercent, q̄to magis Deus omnes igni corporeo poterit alligare? quæ res pœnam inferet maximam, ubi se

rebus infimis prẹter ipsorum naturam reuinctos conspicient: Et forte ignis ille tanq̃ diuinẹ iustitiæ instrumẽtum aliquo modo eos torquebit: Quem nos modo inuestigare nõ possumus.

¶ Christianam Relligionem de Christi ĩcarnatione nihil impossibile, nihil indecens aut irrationabile sentire. Caput.vii.

c Redit etiam Christiana relligio & inuiolabiliter tenet Deum Filium Dei esse hominem: eiusq; personam subsistere ĩ duabus naturis diuina scilicet & humana: Talis enim tantaq; utriusq; naturæ in illius personam facta est unio, ut idem sit Deus & homo. Huic autem unioni assimilari nihil potest in rebus creatis: Non enim est sicut lapillorum aggregatio atq; compactio: Ita enim Deus homo non esset: Nec se habet sicut unio partium ad ipsum totum: Cum totum ex partibus pendeat: Christus autem Deus non pendet ab aliquo: Nec sicut unio accidentis ad subiectum, Cum in Deo accidens esse non possit: Nec sicut unio elementorum in mixto, quia hoc est a diuinitate alienum: Nec sicut unio animẹ ad corp9, quia diuinitas esse corporis forma nõ potest: Nec sicut unio aliqua in creaturis reperta, quia diuina hæc admirabilis unio omnẽ excellit creaturæ uirtutem. Nam cum inqualibet perfecta substantia natura ĩueniatur atq; suppositũ, quæ ĩ rebus præsertiq; materialibus idem prorsus nõ sunt, Sancta nihilominus tradit fides humanã naturã propriũ ĩ Christo suppositũ siue personã propriã nõ habere: Quam ex se.s.habuisset, si nõ esset Verbo Dei unita: Sed pro illo supposito diuinũ suppositũ in illa subsistere, Dum persona filii Dei naturã hanc ĩ primo suæ creationis ĩstanti ut ĩea subsisteret sibi ipsam uniẽs prẹoccupauit: Suppositum autem subsistẽs ĩ natura humana est homo: & ĩ natura diuina est Deus. Cum igit̃ persona seu suppositũ filii Dei in utraq; natura subsistat, uere ẽ De9 & homo: Hoc aũt nec ĩpossibile ẽ nec irrationabile: Deus siqdẽ oĩa põt, quẹ cõtradictio-

nem non implicant: Inuicem nāq; contradictoria rationez en tis habere non possunt: Deum autem esse hominem modo prę dicto contradictionez non implicat, ut de se patet: Non enim diuinitatis maiestas propter hoc aliquam recipit mutationez: Sed natura humana trahitur & extollitur ad excellentissimaz unionem ex infinita Dei potentia: quæ multo plus prestare po test q̄ ullus possit intellectus cogitatione complecti. Ratio nabile quoq; conueniensq; uidebitur recte consideranti: quia ex hac diuini uerbi incarnatione ĩnumerabilia bona uniuerso orbi teste experientia prouenerunt: Nam post ipsius Christi aduentum pulsis fugatisq; erroribus sol mundo nouus appa ruit. Et quia difficile immo impossibile foret cuncta inde pro fecta beneficia recensere, principalia quædam recolemus: ut rationem eius incarnationis & conuenientiam afferamus.

Primum siquidem homini ad beatitudinem tendenti tanta diuini Verbi dignatio efficacissimuz fuit auxilium: Quia, sicut iam supra ostendimus, hominis beatitudo in diuinæ essentiæ uisione consistit. Poterat autem hoc immensa Dei sublimitate considerata iuxta humani tenuitatem intellectus hominē tāq̄ ab impossibili deterrere: Ideo sibi conuenienter naturam uni uit humanam: Vt mortalibus argumentum daretur, unionē intellectus nostri cum Deo nō impossibilem esse: Maior siqui dem est ad diuinam personam humanæ naturę coniunctio q̄ ipsius intellectus ad Deum tanq̄ ad obiectum. Hinc post Chri sti humanationem euidentius cæpere homines emergere, & intentius ueræ beatitudini aspirare. Ex Christi quoq; incar natione naturę suę excellentiam homo cognouit: Intellexitq; ut infra Deum nulla sibi creatura sit finis: nihilq; quo ad hoc ipsum excellat nisi solus Deus: Qui factus homo naturam im mediate assumpsit humanā. Iccirco post tanti muneris percep tionē Idolorum & omniū creaturarum ĩfra Deū cultu neglecto reli ctisq; diuitiis & honoribus ac huius sęculi uoluptatibus spretis ad solū uerum Deū colēdū se se mortales dedicarūt. Cū nostra itē

beatitudo in Dei uisione consistat, quæ nostri facultatem itel lectus excedit, non poterat certa cognitio aut spes beatitudinis huius per solum rationis lumen haberi: Quemadmodum excellentissimorum philosophorum, qui in ea inuestiganda defecerunt, labor ostendit. Conuenienter igitur Deus, qui peculiarem hominum prouidentiam habet, carnem assumpsit, ut nos eiusmodi tã necessarię cognitionis ac spei redderet certiores: Deo enim omnes sine dubio credunt. Ex quo uidemus post aduentum filii Dei maiorem diuinorum instructionem ac claritatem q̃ antea processisse. Præterea hominem materali ac carnali compede uinctum ad illius beatitudinis amorem succendi oportebat, ad qđ humanatio Saluatoris nostri potissimum fuit incitamentum: Cum nihil nos ęque sicut illi9 amor obstringat, ut amoris uices rependamus. Nullo autem modo suam erga nos charitatem q̃ per hoc ineffabile suę incarnationis & maximæ pietatis sacramentum poterat efficacius aperire: Proptereaq; ingens utilitas hinc in mundo apparuit, Dum homines uidimus ardentiori dehinc diuinarum rerum studio inflammatos familiaritatem amicitiamq; (ut ita dixerim) cum Deo ac eius angelis contraxisse. Ad hęc Cũ ad beatitudinem tendentibus mediorum certitudo ad eam ducentium requiratur, per ipsam filii Dei incarnationem tale beneficium cumulatissime est allatum: Qđ quidem hoc argumẽto potissimum constat, Quia scilicet dehinc mundus multo magis q̃ antea uirtutibus floruit incomparabilisq; uitæ culmẽ adeptus est. Postq̃ enim Deus homo est factus, uerbo & exemplo nos coram instruens dubitare potuit nemo, quin illius semita ea ipsa esset, quæ nos rectissime ac certissime ad beatitudinem ducat. Ecce igitur ꝙ nihil impossibile aut irrationabile de humanati Verbi mysterio Fides catholica asseuerat.

¶ Christi natiuitatẽ ex Virgine nec impossibilẽ nec irrationabilẽ: eius autem uitam conuenientissimam fuisse.

Caput. viii.

h Is igitur demonstratis non erit iam difficile aliorum ar ticulorum possibilitatem ac conuenientiam declarare. Si enim potuit Deus homo fieri, ipsum quoq3 fieri filium hominis impossibile nõ erit: ut scilicet Virginis filius iuxta catholicam assertionem uere credatur: Nam cum generatio sit suppositi non naturæ (non enim natura humana, sed suppositũ qđ ĩ ipsa subsistit generatur) cũq3 in natura humana diuinum suppositum subsistat & uere sit homo, Non erit impossibile eum a muliere nasci: Non ea ratione, qua est diuinũ suppositum, sed qua ratione est in natura humana a muliere sũpta subsistens. Quãuis autem & alio modo q̃ ex muliebri conceptu carnem humanam assũmere Deus ualuisset, ut si ex terra corpus hominis illico produxisset: conuenientius tamen ac magis expediens fuit, ut carnem assummens ex muliere nasceretur: Quia ad humilitatem & charitatem propensius nos inuitat, quando non dedignatus est omnium parens ĩ terra habere parentem, nostręq3 infirmitatis subire dispendia: & qui ullas prorsus nescit angustias, uirginalis uteri claustra more aliorum hominum menses nouem perferre: Cęteraq3 ultro laboriosę ac mendicę uitæ incommoda sustinere, parentumq3 & consanguineorum ac patrię habere necessitudine3. Fuit quoq3 conuenientissimu3 ipsi Verbo Dei ut ex ĩcorrupta Virgine nasceretur: Vt qui habet in cælis patrem sine corruptione & sine matre, haberet quoq3 ĩ terris sine labe ac sine Patre integerrimam matrem. Qđ si cuipiam impossibile forsan naturaliter uidetur uirgineum florem cõceptione & partu nõ uiolari, Diuinę ratio potentiæ omnis ĩtellectus captum sine fine excedens facilitatem ostendit: Quæ etiam cognitu nõ est difficilis: Videmus enim ĩ naturalibus uitam habentibus ĩperfectã, ut ĩ plantis, agens & patiẽs ĩ generatione nõ distingui: Sed ĩ eodem actiuam esse uirtutem atq3 passiuam. In his autẽ quę uitam sortiuntur perfectam pp perfectiorem generationem agens ac patiens distinguntur: Et ideo ad organa corporis informanda fœmina ut agens non exigitur: Sed masculus

in quo uirtus est actiua. Alioqn non oportebat in animalium generatione duo cōcurrere, nisi uni uirtus actiua & alteri passiua fuisset a natura distributa. Licet ergo aliqua uirtus actiua ī præparanda ad genituram materia fœminę possit ascribi, in qua bona uentris requiritur dispositio, quæ fomentum præbeat proli, in ea tamen non est uirtus actiua ac formatiua cōceptus: Sed ī ipso tantū semine maris: qđ nō materia humani corporis, sʒ solū pricipiū ē actiuū: Nec tñ ad cōcipiēdū fœtum oportet, ut quēadmodū semen uiri ē actiuū pricipiū, ita & semen mulieris necessario ad sit ut pricipiū passiuū: Nā experiētia cōptum ē plures mulieres absqʒ sui seminis interuentu fœcundari. Dicendum est itaqʒ menstruum in eis sanguinem seminis loco haberi: Quia enim calor uirtuti generatiuæ deseruiens prę uirili calore in fœminis diminutus est, non in ipsis fœminis sicut in maribus alimēti superfluum ita digeri potest. Quapropter tanq̄ deficiens a completa seminis digestione remanet sub forma sanguinis: Qui talis absolute non est, qualis per actum uirtutis nutritiuę generatur ex cibo: Sed qđ residuum est ab ultima digestione nutrimenti in fœminis uirtute generatiuæ potentiæ ministratur & præparatur ut debita sit materia corporis humani. Quia ergo Deus infinita sua uirtute immediate per se ipsum producere potest, qđ alias per agētia naturalia efficit, cum etiam possit creare, Quid mirum si eiusmodi uirtute ex purissimo uirginis sanguine corpus Christi formauit uirilis seminis uirtutem Spiritu sancto supplente? Atqʒ hoc pacto beatissima uirgo idoneę iā ętatis cęterarꝫ more mulierum purissimum sanguinem absqʒ ullo uiri concubitu subministrarit? Sed forte non minus difficile uideatur ꝙ ex inuiolato uirginis utero Christi corpus iam formatum prodierit: Sic enim ratio dictat duo simul corpora fuisse: Ad qđ respōdemus ꝙ q̄uis duo simul corpora in eodem loco naturaliter esse nō possint: Tamen nulla cōtradictionis obstat implicatio, quin a Deo id fieri possit: Si enim ꝑ corpus intelligeremus spatium, qđ antiqui philosophi locū uocabāt trina uidelicet dimē

sione contentum hoc est longitudine, latitudine & profundi tate per se subsistentem, cuiusmodi est corpus in prędicamento q̃titatis, Impossibile forsan uideri posset duo simul omnino corpora esse: Quia si tales dimensiones darentur a materia separatę, non possent alio modo q̃ per situm distingui. Si ergo duę uel plures essent in eodem situ, sequeretur contradictio, ut scilicet plures & non plures eędem essent. Sed cũ q̃titas nõ separetur a materia substãtiali, quæ est propriũ eius subiectũ, posito ꝙ duo corpora in eodem sint loco, & eorum q̃titates ĩ eodem situ, Non resultat aliqua contradictio: Quia licet illorum corporum quantitates ex situ ipso non distinguantur, remanet tamen distinctio inter eas ex subiecto: Quia singulę distinctis materiebus inhęrent. Non est ergo impossibile uirginalem aluum in ortu Christi clausam perstitisse. Et quia Christus uenit in hunc mundum ut uitę nobis prębere exemplum beatitudinisq; uiaȝ ostenderet, fuit conueniẽs eum cum hominibus conuersari, nec solitariam uitam ducere: Vt per ipsius prædicationem ac uitam ad Deum haberemus accessũ.

Item quia rationabile est ut qui cum hominibus conuersatur, se eis in conuersatione uitę conformet, æquum fuit, ut austeritate uitæ seposita mediocritatem cibi potusq; ac indumenti & domesticæ consuetudinis Christus obseruaret pro ratione conditionis, quam in mundo, dum uitam hanc mortalem degeret, assumpserat: iuxta scilicet patrię suæ morem populiq; ubi & nasci & conuersari dignatus est. Non enim cibi potusq; abstinentia ad uitę perfectionem per se attinet: Sed sinceritas mentis ardensq; charitas immotusq; & infractus tam in secundis rebus q̃ in aduersis animus: ut nec illum gloria extollat aut copia, nec calamitas deprimat & egestas.

Fuit tamen congruum ut pauperem sibi uitam deligeret. Oportet enim diuinę ueritatis uirtutumq; cælestium præcones & assertores, esse a curis sæcularibus expeditos, & ab omni suspitione cupiditatis alienos: Quod maxime Christo competebat: Qui insuper ut diuinitatem suam palam fa-

ceret, infirma & stulta elegit: ut huius mũdi potentes sapientesqȝ confunderet: & ut totius orbis transformatio non potestati uel sapientiæ humanæ, sed diuinitatis eius maiestati ascriberetur: Propterea miraculorum necessaria demonstratio fuit ad ostendendum diuinitatem in illo corporaliter (ut ait Apostolus) inhabitanteȝ. Deniqȝ omnia illius dicta ac gesta, si relligiose, sobrie pieqȝ considerentur, mirabili ordine & inenarrabili ratione tradita comperientur.

¶ Quæ de originali peccato christiana relligio asserit nec impossibilia esse nec ratione carentia. Caput. viiii.

u T autem melius & quę dicta a nobis sunt, & quæ dicturi sumus intelligantur, oportet aliqua de originali peccato tractare: Cuius labe omne genus humanum esse uitiatuȝ orthodoxa ubiqȝ prędicat fides. Superius igitur demonstratuȝ est mundum & quicquid in eo continetur non ab ęterno sed in tempore beneplacito certa ratione a Deo fuisse creatum: In quo hominem ueluti partẽ mundi corporei principalem tum creauit. Et quia anima hominis intellectiua est immortalis & nobilissima, Corpus illi immortale ac subiectum minimeqȝ repugnans conuenire uidebatur. Dignum enim est formam atqȝ materiam mutuam habere proportionem: Formeqȝ materiam subiici, inferioriqȝ naturæ dominari superiorẽ. Sed qa omnis animę intellectiuę cognitio naturaliter pendet a sensibus, qui non nisi in corpore ex elemẽtis composito carneoqȝ ac corruptibili esse possunt, necesse fuit huiusmodi corpus animę concessum sicut corruptibile ita & rationi esse repugnãs. Verum quia diuina prouidentia in necessariis nemini deest, haud absqȝ ratione credimus & confitemur ꝙ Deus, qui spiritalem & corpoream naturam ea lege coniũxit, ut superior ĩferiori dominaret, si qd ĩpedimẽti ex defectu naturæ cõtigeret id sũpnaturali bñficio tolleret: Quia ergo corporis dissolutio & partis sensibilis repugnãtia uniuersę naturę hũanę cõueniebat,

Cōpetens fuit ut originalis iustitia idest impassibilitas corpo/ris sensibilisq; partis subiectio ad rationem totiusq; corporis ad animam uniuersę naturę humanæ supercælesti gratuitoq; dono cōferretur. Rationabiliter ergo dicimus Protoparenti / quem ab initio Deus plasmauit / munus hoc fuisse collatum: Vt per ipsum in omne futurum genus inde propagaretur.

Verum quia homo liberi arbitrii factus est / legibusq; diui/nis subiici debet / par etiam fuit / ut si auersa ratione a Deo de/līqueret / īferiores quoq; animę partes auerterētur ab ea / illiq; repugnarent / eiusq; corpus pristinum ī cinerem resolueretur: Nam per quæ quis peccat / per eadem merito torquetur. Hác ergo iustitię originalis supernaturalisq; doni priuationem uo/camus originale peccatum ī omnem posteritatem a Protopa/rente illo deriuatum: Omnes enim homines ab illo generati iustitia carēt originali: Quæ ad eos peruenisset / nisi homo ille protoplastus propria eam culpa amisisset. Neq; hoc a ratio/ne alienum cuipiā uideri debet: Nam huius peccati signa quę/dam ī humano genere apparēt. Cum enim humanarum actio/num sic curam Deus gerat ut bonis operibus præmium / ma/lis pœnam retribuat / ex illata pœna pręcessio culpę significa/tur. Diuersis autē aflictionibus tam spiritualibus q̃ corporeis humanum genus afficitur / uidelicet algore / ęstu / uigilia / fa/me ac siti uariisq; morborū & calamitatum pręssuris ac deniq; ineuitabili morte: Quo autem ad spiritualem partem debili/tatem patitur rationis liberiq; arbitrii atq; repugnātiam car/nis maximam: Ex quibus homo facile multis erroribus quo/tidie irretitur. Et q̃uis huiusmodi defectus ex cōsequētia neces/sitateq; materię naturales uideātur: Dei tamē puidētia & bo/nitate rite (ut pręximus) cōsiderata probabiliter persuade/mur Deum illis defectibus subsidium fuisse laturum: Nisi ho/mo ipse offensione aliqua obstitisset. Vnde nō iniuria / dum immensam diuinæ maiestatis bonitatem largitatemq; pensa/mus / fatemur hos defectus ī pœnam peccati Protoparentis totius humanę naturę uicem gerētis prouenisse. Nō ab re

igitur dicimus hominis primi peccatum & personale & com
mune fuisse: Personale quidem, quia ipsum suo bono priua,
uit: Commune uero quia illi eiusq; posteris beneficium abstu
lit uniuersę humanę naturæ collatum. Huiusmodi uero defec
tus ex priuatione aut subtractione iustitię originalis in aliis ho
minibus procedentes, si ad eorꝝ uoluntatem referantur, ratio
nem culpę nō habent: Sed ad uoluntatem primiq; hominis
assensum relati reatu nō carēt, prout omnes homines partici,
patione humanæ naturę ut unus homo computantur: Cuius
caput protoparens ille fuit, qui cæteros omnes propagauit:
Atq; in hoc peccatum quodāmodo introduxit. Quemadmo,
dum enim manus actio ab inordinata mouentis uoluntate ra
tionem suscipit culpę, sic ex uoluntate primi Parentis pecca,
tum hoc in eius posteritatis membris est uoluntariū: Alioquin
remota relatione ad uoluntatem primi genitoris delinquētis,
nullum foret originale peccatum, hominesq; absq; ulla iusti,
tię originalis priuatione generarētur: Sed cum in puris essēt na
turalibus orti, cūq; domesticis infirmitatib9 procreati, nullū
posset in eis īueniri originale peccatum: Quemadmodū ī ope
rationibus manuū ac pedum aliorūq; corporis humani mem
brorū nulla potest īueniri ratio culpę, nisi pręcesserit impans
mala ī homine uoluntas. Siquis autem obiiciat īiustum ui
deri cum hoc peccatū a uoluntate nascentium post primū ho,
minem nō proueniat, unius culpa ī aliorum omnium pœnā
insontium redundare: Sed ęquum putari ut ille admisi crimi,
nis pœnas luat, cęteri uero ut īnocentes eximātur, ne ante dā
nati q̃ nati aliena sint culpa: Respondemus ꝙ hęc punitio so,
lam iustitiæ originalis gratięq; respicit priuationē: Quę huma
nę naturę nō debetur ex debito: Sed eidem fuit ex diuina libe,
ralitate concessa: Quāuis enim nulli Deus creaturæ sit obliga
tus, aliqua tamen ita ab eo sūt īstituta, ut illis naturaliter alia
quędam debeantur: Nam homini debetur ītellectus, debent
& membra ac reliqua, sine quibus uel nō esset uel a sua natu
rali pfectione deficeret. At originalis iustitia & gratia nō ullo

h

naturę merito aut obligatione / sed ex mera & superabundan
ti liberalitate profluebat: Qui autem aliqua ex mera sua libera
litate impendit / ea potest quando & quomodo libet imparti-
ri. Dedit igitur Deus primo homini ea lege / qua dictuꝫ est / iu
stitiam originalem / uidelicet ut si nõ peccaret / eam sibi suisq;
posteris conseruaret: Si autem delinqueret / ea ipse ac posteri
priuarentur. Tunc enim primus homo humanam naturã uni
uersam includebat: Quo circa nõ ipsi soli / sed toti naturæ hu
manæ in ipso traditum est hoc præceptum: Cui etiam in eodẽ
originalis iustitiæ fuerat facta collatio. Nemo igitur deinceps
iuste conqueri potest / ꝙ ea propter ipsius primi hominis ino-
bedientiam sit priuatus: Quemadmodum etiam / si ab initio ta
lis iustitia nõ fuisset ei concessa / nulla fuisset querelæ occasio
Cum nõ ex debito naturę / sed liberalitate diuina concederet᷑.
Non ergo propter demeritum Adæ aliquam maculã uel ĩfec
tionem proprie soboles ĩcurrit: Sed dum in puris naturalibus
munere priuata originalis iustitię oritur / dicitur in peccato na
sci: qđ non diceretur si illa iustitia nunq̃ esset homini collata.
Non potest ergo conqueri homo si in sua conceptione illud
donum nõ accepit / qđ ei ex natura nõ debetur: Sicut nec põt
aliquis conqueri quia nõ fuit in uentre sanctificatus aut beatus
initio creatus sit. Quia uero superius dictum est hominem
ad finem supernaturalẽ ordinari / ad quem nõ potest sine do-
no supercęlestis gratię peruenire: Dicimus etiam ꝙ quisquis in
peccato solo originali moritur / uita priuatur æterna: Quia ta
lis uita seu fruitio ex proportione illi nõ conuenit: Nulla tamẽ
ob hoc pœna sensus plectitur / nullaq; tristitia affligitur: Quẽ
admodum ĩnumeri homines mœrore nõ afficiuntur quia nõ
sint imperatores: Quãuis enim eo ꝙ sunt homines contingere
potuisset / ut quilibet ipsorum ad imperium assummeret᷑ / ta
men quia in eo statu se uident constitutos ex quo nũq̃ uel ra
rissime ad id fastigium peruenit᷑ / eiusmodi priuatione nil pe-
nitus contristant᷑. Ita & infantiũ ac puerorꝫ animę in peccato
originali decedentiũ / q̃uis sciant propterea ꝙ sunt rationales

potuisse per gratiam ad diuinę essentiæ uisionem eleuari: Tamen cum sortis & conditionis suę inhabilitatem ad id postea nouerint, qđ iam eis est impossibile factum, minime appetũt: Nec supernę beatitudinis defectu anguntur, Deo presertim cooperante: Cui pro rectitudine uoluntatis omnino cõformãtur. Cũ ergo nulla sensibilis pœna illos afficiat, consequẽs est ut bona, quę natura hominibus debentur humanitatis iure ipsi consequant᷑, ut naturalium puta rerum scientiam diuinorũq; contemplationẽ per ea quę facta sunt, & quicquid humanę fœlicitati naturaliter tribui potest: Alioquin naturali & optato munere priuati tristitia carere nõ possent. Deus etiam liberalitate sua aliqua eis supnaturalia dona conferet, ut corporis ĩmortalitatem: Motus siquidẽ cæli cessabit, generatioq; & corruptio: Ideo omnes resurgent ĩmortales: Neq; amplius corporis alimentis aliis ue necessariis egebunt: Nulliq; ĩfirmitati aut molestię uel repugnantię erunt obnoxii: Sed potius lętabuntur dominũq; laudabunt. Et q̃uis credamus eorꝝ nũc morientium animas ad inferos transmeare ad eam uidelicet partem subterraneam, quam puulorꝝ insontium Limbum uocamus, Nulla tamen pœna plectunt᷑ ex loci conditione: Anima enim a corpore separata per se a locali situ non patit᷑. Post resurrectionem tamen arbitror, Salua semper determinatione sanctę Romanę ecclesię (nihil enim super hoc ĩueni diffinitum) super terram tum defecatam glorificatamq; eos habitaturos, Deumq; in perpetuũ magnificaturos. Ad hoc autem haud temere credendũ adducimur, Primu; quia locus debet conuenire locato. Qđ si corpore immortali impassibiliq; illi resurgent, & beatitudine, quę naturaliter haberi potest, potientur, luce solis & aliis delectabilibus bonis naturaliter homini competentibus priuari nõ debent: Quibus carerẽt, si opaco & subterraneo carcere ĩcluderent᷑: Tum quia, ut iam dictum catholicoq; assensu probatum est, pœna sensus originali peccato nõ debetur: Sed ob allatas superius rationes priuatio solum uisionis diuinę. Si ergo tenebroso terrę carcere clau

deretur, nō liquet quomodo sensuū afflictione liberi exēptiq; essent, ubi lucis inspectione pulcherrimorumq; corporū cęli & terrę multisq; bonis, quę inserta natura desiderat, omnino priuarentur. Patet igitur nullā ex peccato originali subse- qui pœnam, propter quam iniustitię Deus argui possit: Quin immo in originali pereuntibus culpa, quia sine gratia in puris naturalibus decedunt, beatitudo conceditur illis ex proportione conueniens: In quo diuinę iustitię sapientięq; ordo mirifice commendatur. Ex his ergo perspicuū est ea, quę doctrina christiana de Iustitia asserit originaliq; peccato, eiusmodi esse, ut ex eis nec irrationabile nec impossibile qcq̄ elici possit.

Christi passionem ac reliqua humanitatis eius mysteria omniaq; ecclesię circa Fidē decreta rationabiliter poni. Cap. x.

d Eus autem pater misericordiæ ac diues in bonitate sua huic defectui a principio mūdi oportunis sane remediis, sacrificiis scilicet uł parentū fide, deinde circūcisione, demū sacro regenerationis lauacro succurrit: Talibus enim mysteriis sanctificati paruuli olim defuncti, quiq; modo decedunt ex habilitate per supernaturalem concessa gratiā uitā cęlestē acquirunt: Alii uero sanctificationis huius expertes Limbum petunt, eam quandoq; fœlicitatem consecuturi, quam illis iure naturali conuenire diximus: Qui idcirco de Deo queri nō possunt, Sed de parentū potius īfidelitate uel omissione. Sꝫ quia Fides nostra tenet sanctos Patres ueteris testamenti usq; ad Christi aduentum ī Limbo fuisse detentos, dubitari posset cur illi, cū essent originis labe purgati gratiaq; ac meritis decorati ac propterea uitę ęternę idonei, non ad cęlū statim euolarint: Cui obiectioni respondemus, ꝙ cum peccatum originale naturę sit nō personę, & a primi hominis persona ī naturam descenderit, ac deinde a natura ī singulos homines efflu xerit, oportebat homines non solum Deo pro eorum personis sed etiam pro uniuersa natura satisfacere: Quilibet autem

sanctorum Patrum sufficienter pro persona propria satisffece rat, sed pro peccato totius naturæ in primo homine uitiatę, ĩ quo omnes implicite contenti peccarunt, satisfacere nemo ua luit: Vix enim pro se quisq; satisfacere potuit: Et peccatum na turę a peruersa primi hominis uoluntate in totam naturã diffu sũ, cui non repugnat subse infinita habere supposita, quodã, modo erat infinitum: Non enim naturæ seu spẽi repugnat ĩfi, nita per successionem supposita habere posse: Ideoq; ex hoc quandam retinet infinitatem. Vnde cum peccatum originale naturę sit addictum, exigebat remedium infinitum: Qđ nulla creatura, cum quælibet sit finita, per se poterat exhibere.

At forte uideatur ad Dei benignitatem pertinere, ut qua, liscũq; persolui queat, ab homine satisfactionem exigeret re, liqua impossibili clementer ei condonata: Dicimus igitur a nobis utiq; credi Deum, si aliter huic defectui succurrere ne, quiuisset, pro inæstimabili eius bonitate cuiuslibet hominis sa tisfactionem prose ipso proq; natura humana fuisse miseri, corditer accepturum: Sed ille, cuius miserationis nõ est finis, quiq; ex iustitia pariter nil impune relinquit, alium adinuenit modum: Quo non solum pro tota humana ꝓpagine amplissi me satisfieret, sed ipsa etiam perfectior redderetur. Quia ergo peccato naturę infinito nulla creaturarum, sed solus Deus ut infinitus satisfacere poterat: nec tamen is debebat, qui non de liquerat nec delinquere potest: homo uero qui non poterat debebat, uoluit ipse Deus pientissimus mortalem carnem in duens homo fieri, ut & qui poterat & qui debebat pie satisfa, ceret. Homo igitur ille ac Deus filius Dei Christus Iesus debi, tum omne persoluit. Vnde sacri sanguinis pretio ĩ cruce effu si reserata fuit Patribus ianua paradisi: & quam semper opta uerant fœlicitatem post mortem eius illico sunt adepti. Ex qua ratione & aliis superius memoratis apparet humanitatis per Deum assumptę conuenientia. In hoc enim euidẽtius suã declarauit potentiam, qua tanto fœdere sibi copulare huma, nam naturam potuit, ut uere factus sit homo. Neq; sapientiã

minus ostendit, qua admirabilem modum ad perditum hominem recuperandum, in uitamq3 ęternam perducendum exquisiuit: Vnde infinita bona mundo exorta sunt. Bonitatis quoq3 suę thesauros largissimos patefecit, Dum se totum naturę humanę infudit, ut eam sibi arctiori uinculo prorsus uniret. Suam deniq3 misericordiam, qua pro nobis uoluit crucifigi, iustitiamq3 simul adęquauit, Qua sibi ad plenum satisfactum iri firmiter constanterq3 decreuerat. Hinc peccatorib9 quibuscũq3 si resipiscere uelint certa & facilis promittitur uenia delictoru3: Impœnitentibus uero & obstinatis indelebilis pœnarum exactio & horror incutitur. Quamob causam înumeri homines post aduentum Christi a uitiis ad uirtutes conuersi sunt, & suorum pœnitentiam erratorum peregerunt.

Itaq3 si hęc & îfinita alia per Christum humanę naturę collata beneficia consideremus, tantam inueniemus sapiẽtię profunditatem, quantam nullus capere queat hominis îtellect9: Qđq3 in Christo stultum esse uidetur, cunctis bonarum artiũ studiis sapientius esse constabit: orthodoxęq3 ueritatis inquisitoribus magis ac magis tanti mysterii rationes mirabiles apparebũt. Conuenienter ergo Christus pro humano genere pass9 ac mortuus est. Et quia non solum ad peccata nostra diluẽda, sed ad nostram pariter instituendam uenerat uitam, non tantum pati dignum putauit, sed turpissimam sibi mortẽ acerbissimãq3 delegit: ut illius exemplo propter ueritatis iustitięq3 ipsius dilectionem ac obseruantiam durum ac terribile nihil formidemus. Admirabiles quoq3 delectationes înumeręq3 pie contemplantibus utilitates ex huius fontis dulcedine ex morte uidelicet Christiq3 cruce hauriuntur. Quoniam insuper is obierat propter peccatorum remissionem, & ad aditum uitę æternæ reserandum oportunũ sane fuit illius defuncti animam ad Patres usq3 descendere: ut illorũ animas de sinu Limbi educeret, easdemq3 suo lumine illustraret: ubi ꝑpter originis labem mancipati (ut dictum est) tenebantur. Nequis uero illum non uere mortuum duceret, merito tumulatus est,

triumq; dierum in sepultura iacturam tulit. Verũ si post hæc non resurrexisset, Nulla resurgendi mortalibus spes esset relicta. Iure ergo sui obitus ministerio absoluto, gloriosus a mortuis resurrexit. Et quia illius corpus iam effectum fuerat ĩmortale ac gloriosum (ut superius de corporum resurrectione meminimus) indignum erat eum apud homines domesticum habere commertium. Sicut enim Christi corpus ex formę gloria & unione ad Verbum, corporum est omnium perfectissimum: Ita decuit ut super omnes cęlos & super omnia corpora ascenderet: & tanq̃ Dei unigenitus ad dexteram Patris sederet idest in ęternę uitę potioribus bonis. Qđ si quęratur quo modo cęlos, si solidi sunt, penetrauit, iaz responsũ est diuina uirtute fieri posse, ut duo simul corpora existant. Pręterea cum Christus Dei filius ab hominibus fuerit & pro hominibus iniuste impieq; dãnatus, par fuit ut ipse tanq̃ caput omnium hominum atq; mensura constitueretur uiuorum iudex & mortuorum, singulis (ut pręfati sumus (iustam operũ mercedem in fine sęculi redditurus. Hęc itaq; recte consideranti bus omni ex parte Christiana relligio nõ minus rationabilis & æqua q̃ admirabilis diuinaq; uidebitur. De fide autem sacris scripturis adhibenda, quibus ipsa firmiter inhęret, satis in præcedenti libro dictum putamus: Ostendimus enim cum non nisi a Deo emanare possint, illis inuiolabiliter esse credẽdum. Et quoniam tam in rebus materialibus q̃ ĩ doctrinis omne mobile ad aliquid immobile reduci oportet, dicimus Deũ pro suę ecclesię cura & administratione aliquid in ea immobile statuisse: Ad qđ uelut ad solidissimum principium fundamentumq; omnes concurrere debeant: Quemadmodũ etiam in disciplinis prima sunt principia, in quæ omnes resoluuntur conclusiones. Non ergo temere asserimus quicquid Sancta Romana ecclesia determinauit seu in posterum determinabit, esse credendum: & quicquid illa aspernata est aut aspernabitur, esse reiiciendum: In dubiis enim ipsam consulimus

tanq̃ primum principium ita a Deo gubernatum atq; directũ, ut in his presertim, quę ad humani generis fidem salutemq; pertinent, errare nõ permittatur.

Christianam Relligionem duo charitatis præcepta totius uitæ moralis fundamenta sapientissime ponere. Caput. xi.

q Via ergo ostendimus Christianam relligionẽ in iis quę ad fidem pertinent nil impossibile aut irrationabile continere, Idẽ in illius morali institutione prosequamur: Quanq̃ ea sufficere possunt, quæ in superiore libro de christiana uita disseruimus: Na; si nulla melior illa dari aut excogitari potest, certe consequitur, ut moralia relligionis christianæ sint optima: Nec alia hoc indiget probatione, cum ex effectibus causę cognoscantur. Verum quia res pfectius particulariter, q̃ uniuersaliter percipiuntur, ad maiorem illorum declarationem particulares & potiores aliquas leges in medium afferemus: Non tamen omnes, tu; quia nimis a ꝓposito digrederemur, Tum quia ex his, a quibus aliæ dependent, cętera facile iura intelligemus. Primum ergo nostrorum moraliũ principiũ est, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua & ex tota mente tua & ex omnibus uiribus tuis: Secundum autem est, Diliges proximum sicut te ipsum: Quę non ita intelligenda sunt, ut sufficiat Christiano Dei & proximi per sola naturalia dilectio: Sed dilectio Dei & proximi ꝑ supernaturale donum gratiæ ei præcipit, ut uidelicet se dispo nat ad huiusmodi donum supernaturale gratiæ & charitatis a Deo suscipiendum & exercendum. Naturaliter enim, ut in superioribus declarauimus, quælibet creatura supra se Deum diligit: & proximum tanq̃ alterum se. Hoc autem pręcepto nobis iniungitur, ut qđ naturale est, per donum supernaturale perficiatur: Iubemur itaq; Deum ita super omnia diligere, ut eius amorem proprio præferamus, & ut nos omniaq; nostra ad eum tanq̃ ad finem ordinemus: Vnde nobis ab apostolo i

hunc modum præcipitur, Siue manducatis siue bibitis siue aliud qd facitis omnia in gloriam Dei facite. Quia aũt maxime nos ab hoc amore carnis petulantia retrahit, dictum est Diliges dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo: In corde enim ẽ fons uitę sensuũ appetitusq; principium: A quo ad amorẽ sensibiliũ tracti ab amore diuino separamur: Ideoq; dicit, ex toto corde, Ac si diceret, subiicias prorsus partem sensibilem uolũtati: Vt & illa pari ordine ad Deum tendens nulla in re ab ipa ratione Deiq; lege dissentiat: Et quia absq; duce ratione solet aberrare uoluntas, sequitur, ex tota anima tua. i. ex tota uoluntate adhunc finem directa: Anima siquidem est uitæ principium: unde profluit motus, ex quo animata ab inanimatis discernuntur: Animata enim mouent seipsa; Qđ nequaq̃ inanimata facere possunt. Cum ergo uoluntas omnes moueat rationalis animæ potentias, Recte per animam intelligimus uoluntatem. Pręcipitur ergo ut integra uoluntas cum omnibus ipsius motibus actibusq; in Deum ordinetur: ut uidelicet illũ amet, illum desideret, in eo delectetur: Huic autem cõtraria odio habeat fugiatq;, & si admissa fuerĩt, tristetur ac doleat, Deum ipsum timeat, in eo speret, non diffidat de illius misericordia, de propria iustitia non pręsummat, sibi met suisq; uitiis succenseat & irascatur: Cæteraq; huiusmodi peragat ad honorem ac gloriam Dei. Quia uero uoluntatis motus a ratione dependet, cum illius obiectum sit bonum cognitum, Statim merito adiicitur, ex tota mente: Mens enim intellectum significat & rationem: Quæ ita in Deum tendere debet, ut quicquid intelligit & contemplatur sit Deus uel ad eum actu uel habitu saltem destinetur. At quoniam finis propter se amatr, Etiam sine mensura dilectionis animo insidet: Quæ enim sũt ad finem eatenus amamus, quatenus ad ipsum finem proportionem habent: Sed amor finis ĩmensurabilis est: Congrue ergo tribus his subiungitur, ex omnibus uiribus tuis: ut scilicet cũ Deus sit finis noster, ad eũ omni studio ac conatu tẽdam9

eiq; ratio, uoluntas & sensus penitus obtemperent atq; omni uirtute & gratia perficiantur: Vt demum in nobis ita consumatis ac postremo beatificatis glorificetur Deus, Sicut omnis causa in perfectione comendatur sui effectus. Ex hoc ergo apparet non solum qualiter homo Deum sed etiam se ipm diligere debeat: Quia ppetuo ordine ita illi uni affici & subiici debet, & id totum qd uiuit qdq; agit ad eius gloriam ordinare: ut in ipso tanq̃ in opere suo perfecto magnificetur Deus.

Sed quia minus constabat qualiter esset proximus diligendus, cuius amor non ita sicut proprius naturalis est, ut omnis ambiguitas erroris cessaret, Secundum Deus addidit pręceptum dicens, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idest ad eundem ad quem te ipsum diligis finem: Nam cum finis noster sit honor Dei ac gloria: causaq; in perfectione magis sui effectus q̃ in diminutione semper honeretur, Cum homines sint Dei effectus, idem magis in ipsis perfectis supremeq; beatis q̃ aliter se habentibus honoratur. Si ergo diligendo Deum illius gloriæ usq;quaq; nos intendere oportet, debemus & pari fine, ad quem anhelamus, diligere proximum: ut quemadmodum in nobis ita & in illo diuinum opus eluceat ac laudetur. Quid quęso duobus his mandatis seu principiis uerius? Quid rationabilius? qd diuinius dari potest? In quibus & diuina iura & humanę societatis fœdera ac deniq; legum omnium perfectio continentur: Hinc enim pendent leges ac Prophetę. Quicquid igitur ex his resultat uel eis consonat, apud christianos sanctum & inuiolabile reputatur. Quicquid autem eis repugnat aut obsistit, prophanum est & euitandum.

Moralem ecclesiæ doctrinam excellentissimam esse. Caput. xii.

r Ationabiliter itaq; duæ moralium præceptorum tabulæ nobis exhibitę sunt: Quarum altera ad Deum, alte-

ra ad proximum / hominem recto calle dirigit atq; instruit. Nam cum homo ciuile sit animal & alicuius pars cõmuni/ tatis / ad uitæ eius rectitudinem attinet:ut primo erga uniuer/ sorum principẽ / deinde erga ciues suos bene se habeat. Quẽ libet igitur hominem existentem partem humanæ naturæ / & ut christianum Rei p. christianę partem / bene se habere erga eum oportet qui naturam humanam regit / & qui christianita tis caput est / scilicet erga Deum & Christum Deum & homi nem: Qđ quidem rite exequitur / quando eum diligit ex toto corde / ex tota anima & ex tota mente cunctisq; uiribus suis. Quia uero communi omnium principi primum merito debe/ tur fidelitas / qua ei inuiolata fides in omnibus seruetur / nec ab illo quis ad hostem ullo pacto deficiat / rite in principali pri mæ tabulę mandato omnibus edictum est / ut Deum uerum colant: qui unus tantum est / nec Deos alienos coram eo / q ubiq; assistit / quem ue nihil latet / uenerentur: nec ad diabo/ lũ quoquo pacto diuertãt. At uero quia secundo loco principi debetur reuerentia / rationabiliter secundu; primę tabulę præ ceptum est / non assũmes nomen Dei inuanum: Deum enim prorsus inuisibilem honorare cupientibus in iis / quę ipsum re pręsentãt / honorandus est: Cuiusmodi maxime sunt uoces / quę ad eum significandũ aut laudandum inuentę sunt: Quãq̃ idem cęteris ĩ rebus illũ referẽtibus / aut quoquo modo ad ip/ sum pertinentibus seruandum est. Cum aute; tertio ac postre mo principi debeatur meritus famulatus / Congrue etiam ter tio primę tabulę pręcepto iubetur / Memento ut diem sabbati sanctifices: per qđ monemur / ut debitum cultum tam inter/ num q̃ externum sincerissime Deo exhibeamus: De quo supe/ rius mentionem fecimus / & qđ restat / aliquid oportuno loco in hoc tractatu subtexemus. Ex his tribus principiis eliciuntur quæcũq; ad Deum colendum honorandũ obseruãdũq; pti/ nent: & in ea quicqd ad Deum spectat resoluit᷑. Quæcũq; aũt illis refragant᷑ uel discrepant omnino explodimus ac repudia mus. Secundũ aũt pręceptũ seu secũda tabula id est / diliges

proximũ sicut te ipsum: Cũ uero diligere sit bonũ uelle, & malum ei quem diligimus nolle, duas dilectionis proximi ptes facimus: Vt scilicet bona proximo uelimus, nec ei mala inferamus aut desideremus: Ideo in secunda tabula primum legitur, honora patrem tuum & matrem tuam: Vnde etiã honoris exhibitio beneficiorumq; gratitudo erga quenlibet nobis proximum colligitur. Offensionis autem illationem euitãdã intelligimus opere, lingua & corde: Opere uero tam in personam propriam q̃ coniunctam resq; contiguas ab iniuria abstinendum esse, ut a quauis noxa mendaq; liberi uiuam9: Propterea in eadem tabula secundo subit, Non occides: Qđ nocumentum proximo ĩ personam propriam illatum iri prohibet: Tertio, nõ mœchaberis, ex quo nullius uxorem uel fœminam uiolandam esse cauetur: & ad quaslibet detestandas luxuriȩ sordes interpretandum est: Quarto, Non furtuz facies: hĩc quælibet alienæ rei usurpatio condẽnatur: Quinto, non falsum testimonium dices contra proximum tuum: Vbi tenem9 qđlibet iniquȩ ac deierantis uel maledicæ linguæ peccatũ esse abhominandum: Sexto, Non concupisces uxorẽ proximi tui: propter qđ mentalis luxuriæ infectio & inordinatus libidinis appetitus coercetur: Septimo, Nõ desiderabis rez proximi tui: In quo monemur non tantum alienȩ rei usurpationez esse fugiendam, sed sinceritatem mentis pariter ab auiditate iniustæ possessionis custodiri oportere. Et necui dubium obrepat, ꝙ cum non minoris sint criminis desideria cæteris præceptis contraria prȩsertim primȩ tabulȩ, quare potius libidinis reiq; alienȩ dãnata desideria exprimantur, q̃ cætera grauiora: Respondemus ꝙ lex euangelica non solum mala opera, sed prauos etiam coarguit affectus: Præcepta autem superius enarrata non solum de exteriori opere sed de interiori æque accipiũtur. Verũ nõ sine causa duo hæc postrema signantius expressa sunt: Cuilibet enim q̃tuncũq; rudi desideria illa cæteris præceptis aduersantia suã obliqtatẽ neqtiãq; ostendũt: Quis nãq; nesciat malum esse Deo nõ credere? uel infidelem ei aut con-

tumacem esse atq3 rebellem? Quis nō itidem culpet parentū3 contemptum ac contumeliam? uel homicidii feritatem mentiendiq3 seu calūniandi improbitatem nō abhominetur? Hæc enim cogitata horrorem potius q̄ delectationem afferunt. At libidinis ardor uidetur esse naturalis: Animalia nāq3 generare natura desiderant, uehemensq3 est delectatio carnis: Externorum etiam bonorum auiditas, quia eis plurimum indigemus, uidetur esse natura homini inserta: Hinc possent rudiores opinari horum appetitus minime esse peccata: præsertim cum nulli sola desideria noceant: Consultissime itaq3 duo hęc libidinis scilicet alienęq3 rei indecens appetitus notata sunt. Lex ergo nostra hominum perfectioni inuigilans tam cordis q̄ opis rectitudinem deposcit, ita ut nec intactum quid uel minimū relinquat: Na3 ex his principiis omnia alia iura moraliaq3 præcepta, uti iam diximus, defluunt, & ad hæc rediguntur, & secundum eorum normam cuncta iusta aut iniusta iudicamus. Nihil siquidem qđ ad bonos mores pertineat illis inueniri potest contrarium: Quin immo omnia moralia sunt eis propria & in ipsis tanq̄ in primis principiis corroborantur. Propterea christiana relligio quicquid de uirtutibus ac moribus philosophi doctissimiq3 uiri scripserunt facilius, uberius sanctiusq3 cōplexa est, & quæ ab illis ignorata uel prætermissa sunt tam diuina q̄ naturalia exquisitissime & cumulatissime auxit. Cōsilia quoq3 addidit, ut melius præcepta seruentur: Nam cum tota uita Christiana ad diuini amoris perfectionem tendat: Quę sine puritate cordis terrenarumq3 affectionum purgatione haberi non potest, omnia Dei præcepta legesq3 bifariam distinguntur, In affirmationem scilicet ac negatione3. Pręcepta igitur affirmatiua perfectionem charitatis attendunt: Negatiua autem puritatis integritatem: Ad utrunq3 uero possunt consilia pertinere: Est.n.consilium non præceptum, ut q pfectus eē uelit, uēdat oīa quæ hēt & det paupibus, pauperemq3 Christū sequat: Vt celibē ac cōtinētissimā uitā ducat: utq3 relligiosi alicui9 patris obediētię subdit9 ab affectib9 cupiditatis

& gloriæ totiusq; superbię, nec non uoluptatis & re℞ exteriorum se se procul amoueat & emundet. Consulitur quoq; ad perfectam charitatem acquirendam, ut se diuino cultui ī perpetuum dedicet: quotidie diuinas laudes celebret, sæpissime oret, plurimaq; alia peragat, ad quę nemo aliam ob rem tenetur nisi ut supremum perfectionis apicem charitatisq; attingat: Ex quibus omnibus manifestū est christianam relligionē ī cūctis adeo ordinate sapienterq; quo ad moralia spectat procedere, ut nihil īcompositum, nihil non probandū admittat: Eiusq; efficaciæ ī docendo esse, ut efferatos homines plerūq; tam mansuetos q̄ sunt agni efficiat: Libidinis uero atq; auaritiæ sordibus inuolutos miro cadore renouet ac exornet. Vt iam luce clarius sit nullam philosophorum scolam nullā ue aliam relligionem eiusmodi attulisse doctrinam tales ue fructus hominibus peperisse: Quin immo tantum ab hac nostra distare q̄ terrę centrum a summo distat cęli conuexo, q̄tum q; tenebrę ab ipsa differunt luce.

Iudicialem ecclesię doctrinam maxime rationabilem esse. Caput. xiii.

r Elligionem insuper nostram pari esse ratione in iudicialibus extollendam facile demonstrabimus. Cū enim in unoquoq; sit dare unum primū qđ sit alio℞ mensura, In genere legum primā ponimus eam, quam nuncupamus legem ęternam: Quę scilicet omnium est actionum motionūq; diuinę sapientię ratio directiua: Vnde omnes alię leges deriuant᷑. In omni enim ordinata motione oportet uirtutem secūdi mouentis a mouente primo deduci: In gubernantibus item primi rationem gubernatoris ad propinquiorem descendere. Lex autē ut regula & mensura dupliciter esse ī aliquo potest: Vno modo sicut in dirigente ac mensurāte: Alio modo sicut ī directo & mensurato: unūqđq;.n. quatenus regulę uel dimēsionis est p̄ticeps, ita demū dirigit᷑ ac mensuratur. Cum ergo omnia

diuinæ prouidentiæ subiiciátur, manifestũ est eadem aliquo modo in æternę legis participatũ admitti, Quatenus inq̃ ex eius caracteris ĩpressione ad actus finesq; proprios ĩclinantur.

Inter cætera autem rationalis creatura excellentiori modo diuinę subiacet prouidentię, prout illius fit pticeps, eãq; pro se & pro aliis exercet. Hęc uero legis æternæ participatio ĩ rationali creatura lex dicitur naturalis: Quæ est naturalium præceptorum ĩ intellectu uel uirtute uel etiam habitu congregatio. Horum nãq; pręceptorum radix lumen est rationis naturalis diuinitus impressum: Cuius uirtute quædam sunt nobis tam in speculatiuis q̃ in practicis per se nota: quę ĩspeculatiuis quidem prima principia, in practicis autem potiora præcepta uel primas ac naturales leges appellamus: A qbus tãq̃ a principiis per se notis leges alias bifariam ducimus: Vno modo sicut ex manifestis principiis conclusiones: Altero sicut aliquorum prudentum decreta communiter probata: Primus qdem modus illi similis est, quo demonstratiuæ scientiaꝝ conclusiones ex principiis inferunt̃: Secundus uero illi, quo in artibus formæ communes ad aliquid specialiter applicantur: Velut sapiens architectus formam ædificiorum communem ad hãc uel illam determinat domus figuram. Quędam ergo a cõmunibus principiis legis naturæ per modum conclusionis habentur: Vt ab hoc præcepto, non occides, elici potest nemini uenenum esse dandum: Quædã uero ꝑ modũ determinationis: Sicut lex naturę iubet ut qui peccat puniat̃: Sed ꝙ illa uel alia pœna plectatur fit secundum determinationem legis naturę: Ideoq; hoc prudentum arbitrio relictum est: Vt scilicet id decernant, qđ bono communi nouerint expedire: Huiusmodi uero leges humanas aut aduẽtitias aut positiuas uocam9: Pro locorũ nãq; ac temporꝝ ratione ad consiliũ sapientis prout cõmune bonum exigit, uariãtur: Non enim omnes homines eisdem legibus positiuis & institutis gubernari possunt. Lex tamen naturalis apud omnes nationes eadẽ & ĩmobilis pstat: Leges quoq; pticulares ab ea ꝑ modum cõclusionis manãtes

minime immutantur: Ex ueris nāq; principiis ortam conclu-
sionem ueram esse oportet. Verum quia ad humanæ uitæ
directionem lex naturalis minus sufficiebat, Alterius admini
culo, qđ diuina lex est, īdigebamus: Cuius rei necessitas, licet
ex superioribus colligi possit, hoc tamē loco etiam cōfirmabi
tur. Primo siquidem homo ꝑ legem dirigitur ad actus pro
prios ī ordine ad ultimum finem: Sed homo ordinatur ad finē
supernaturalem, ut superius est probatum: Ergo pręter legem
naturalem, quę metas suas transgredi nō potest, requirit lex
superior pro homine ī finem supernaturalem, qualis diuina
est lex, dirigēdo. Item propter ītellectus nostri debilitatem
quādo quis ad particularia uertitur, ī multas īcidit difficulta-
tes: Hinc diuersa iudicia & cōtrarię īuicē leges sæpe resultāt:
Quapropter homines crebro cęcutiētes quam ī partē īclinēt,
ambigunt: quāq; eligant uitę semitam ignorāt. Necesse igitur
fuit aliquam illis certam legem dari ex alto, quę ipsos de per-
tinentibus pręcipue ad salutē redderet certiores. Pręterea
lex humana mala omnia punire seu prohibere nō potest: Plu
ra enim īdigna permittit, ne peiora sequātur: Oportuit ergo
aliqua lege moneri homines se diuini iudicii pœnas nō euasu
ros si ex humanæ legis impunitate ea, quę minus deceāt, ege
rint. Humana īsuper lex minime de īternis occultisq; faci-
noribus sed tātum de apparentibus diiudicat: Quia de abscon
ditis īcertum est fallaxq; iudicium: Necessaria igitur lex fuit
qua īterius homines a peccatis cohiberentur: Vt omni ex par
te penitus consumati ad finem omnino suum peruenirent.

Hanc ergo legem dicimus esse diuinorum præceptoꝝ col
lectionē a supercęlesti gratuitoq; Fidei lumine procedētem:
Quin immo asserimus ipsam esse Spiritus sancti gratiam, quę
lumē est supernaturaliter īfusum, a quo oīa diuinę legis pręcepta paulo ante ī moralibus cōmemorata ducunt. Ab illis
itaq; pręceptis alias particulares leges deducimus: Sicut de
naturali lege dictum est, per modum scilicet conclusionis aut
determinationis: Quas ius pōtificium seu canonicum appella

mus: Sicut particulares leges a naturali fonte profectas ciuile ius dicimus. Itaq3 per leges diuinas & ius pontificium Sacerdotes ac clerici & quę ad ipsos pertinent iudicantur: Per leges aũt naturales iusq3 ipsum ciuile de populo deq3 sęculariũ causis decernimus. Sciendum uero est legem diuinam ac naturalem sibi minime aduersari: Sed sicut gratia perficit naturam ita lex diuina perficit naturalem: Vnde quicquid est de iure naturali, etiam esse dicimus de iure diuino, sub quo illud cõtinetur. Pręcepta enim quatenus a naturali lumine procedunt naturalia appellantur: Quatenus uero a lumine supercęlesti proueniunt & a gratia supernaq3 charitate perficiuntur in ius diuinum transeunt: Non aũt uicissim quicquid est iuris diuini naturalis appellationis suscipit cõmutationem. Pleraq3 enim nostra mãdat relligio, quę naturali ratione ĩdagari nõ possũt: Vt ea quę superius de fide transegimus, & quę de sacramentis inferius subtexemus. Relligio itaq3 christiana his legibus gubernat, nil quod consonum, spernens, nil qđ dissonũ sit admittens: Neq3 enim philosophorum Imperatorũq3 gentilium aut barbarorꝫ bonas & rationabiles leges despicit: Sed ex omnibus codicibus, doctrinis ac monumentis sibi colligit quicquid boni ueriq3 reperitur, Asserens omne uerum ac bonum a Deo esse ideoq3 sibi proprium ac legitimum. In erroribus aũt fabulis, uanitatibus ac mendaciis eliminandis adeo solers ac diligens est, ut libros uel in honorem sanctorum suorum editos, de quorum auctore satis non constet, uix rarissimeq3 suscipiat: Quin & errores alios ubiq3 terrarum corrigit & emendat. Qđ sicubi aliquando sint, qui particulari lege uel instituto ab ipso recto declinent, pontificio q3 aut ciuili iure abutantur, nõ id quidem christianæ relligioni, sed peruersis est hominibus, tyrãnisq3 imputandũ: Nam & in hos ipsos censuris ac maledictionibus ecclesia fulminat. At uero Deum nõ omnes timent, neq3 re ipsa christiano respondent nomini dum illius imperio minus obediunt rebellesq3 sunt. Sed nos quę de iudicialibus christianæ relligionis dicta a nobis sunt,

ſatis eſſe ad eorum probabilitatem ac commendationem pro ſuſceptæ rei modo arbitramur.

Ecclię ſacramẽta cõueniẽter a Christo iſtituta fuiſſe. Ca. xiiii.

d E ratione autẽ Cerimoniarũ ultimo nunc eſt agendum: Inter quas ſacramenta obtinẽt principatũ: Ad ea ſiquidem reliqua cerimonalia referuntur. Primum itaq; oſtẽdam9 diuina ſacramenta eſſe in eccleſia Dei rationabiliter inſtituta: Hinc enim protinus apparebit nõ oportere nos in reliquis cerimonialibus probandis laborare. Cum igitur Chriſtus per humanationem, paſſionem ac mortem uniuerſalis humanę ſalutis cauſa ſit, ut ſuperius indicatum eſt, Cumq; uniuerſalis etiam uirtus ĩ naturalibus rebus ad effectus pticulares nõ niſi p particulares cauſas applicet, Cõueniẽs ac rationabile fuit, Vt aliqua remedia loco particulariũ cauſarũ noſtrę ſalutis ĩuenirent: Quę uirtutẽ nobis uniuerſalis cauſę copularẽt: Huiuſmodi aũt ipſa ſunt ſacramenta. Sicut aũt ſecundę cauſę primę ſunt inſtrumenta, & particulares uniuerſali deſeruiunt: Ita & hęc ſacramenta ipſius Chriſti media ĩſtrumentaq; ſunt ad noſtræ ſalutis operationẽ. Quoniã uero ad principalem ſuã cauſam requirit ĩſtrumentorũ proportio, congruũ fuit ut ſacramenta hęc ſub ſignis manifeſtiſq; uerbis traderent: Noſtrę. n. ſalutis cauſa uniuerſalis eſt Verbum Dei ĩcarnatum. Rite ergo ĩſtitutũ eſt, ut ad uiſibile elementum uerbum accedẽs ſacramentum efficiat uelut ipſius Verbi incarnati particularem cauſam uel ĩſtrumentum. Id etiam homini competit: qui ĩuiſibilia p uiſibilia cognoſcit. Quoniã uero, ut ſæpe dictum eſt, abſq; gratia ſalutẽ nemo cõſequi põt, cõuenit pariter: ut hęc ſacramenta ĩſtrumẽtaliter cõferãt gratiã, nõ ita tamen intelligẽdo, ut eorũ uirtus ultimũ ipſius gratię ĩducat effectũ: ſed eo modo, quo ſol & homo generãt hominẽ, q tñ ad animã ĩtellectiuã nõ attingũt, eo ꝙ ipſa p creationẽ extrĩſecus uẽiat, neq; de potẽtia materiæ educat: ĩſtrumẽtũ. n. duplicẽ gerit uir

tutem: unam ex propria forma, ut serra, quia ferreã & dentatam formam habet, secat: Alterã ex motu & uirtute principalis agentis: Vt eadem serra ab artifice mota scãnum īformat. Scire tamen oportet īstrumentũ etiã ꝑ uirtutẽ principalis agẽtis nõ semper ultimũ effectũ attingere: Sicut sol & homo, qui sunt primę causæ īstrumenta, usq3 ad producendã ītellectiuæ animę essentiã nõ ꝑueniunt: Sed ad ultimã solũ dispositionem materiæ & ad animæ ītellectiuæ cum corpore unionẽ. Ita & nos etiam dicimus ꝙ cum gratia supernaturale sit donũ, qđ a nulla creatura sed a solo Deo præstari potest, idcirco sacramẽta nec ꝑ propriam uirtutem elementi sensibilis, nec ꝑ uirtutẽ acceptaз a principali agente, qui est Christus, usq3 ad esse gratiæ inclusiue attingunt: Sed ad ultimam eius dispositionem: Quam caracterem uel ornatum theologi uocant. Qđ autẽ hoc modo ecclesiastica sacramenta conferant gratiam signu3 est eorum uitæ commendatio, qui se his sacramentis deuote subiiciunt, subitaq3 ipsoru3 a uitiis ad uirtutes digressio, ac cõtinuum spiritualis uitæ incrementũ: Qđ tanto magis coalescit quanto quis humilius ac purius hisce utitur sacramentis. Cu3 aute3 de hoc effectu satis superiori libro dixerimus, hactenus hoc loco dicta sufficiant.

¶ Numerꝝ sacramentoꝝ rationabilem esse. Caput. xv.

q Via ergo Christus salutis nostræ uniuersalis est causa uitęq3 spiritualis per gratiam: qua Deo uiuimus: nobisq3 per corporaliũ similitudinem spiritualia traduntur, quatenus humanæ congruit cõditioni, Necesse est distinguere hæc particularia remedia Christiq3 īstrumenta ad uitam spiritualem ac ad nostram salutem ordinata iuxta eorum similitudinem, quę ad corporeã uitã ordinant̃. Primũ autem ad uitam corporis ordinatum est generatio: qua uiuens uitam acquirit: Secundum est augumentum, ut ad debitam corporis proceritatem roburq3 ꝑueniat: Tertium est nutrimentum, sine quo nec

cõseruari nec augeri posset: Iccirco animę uegetatiuę tres ascri
buntur uirtutes, generatio uidelicet augumẽtatio & nutritio.
Quoniaʒ uero quandoqʒ animal ęgrotare contingit, oportu-
na medicinę remedia ad illius curationem natura adinuenit.
Cumqʒ animalis generatio non sit absqʒ generante, oportet
etiam in natura esse genitores, ut species indiuiduorum con-
seruentur. Sic igitur & in uita spirituali primum necessarium
est baptisma: Per qđ homines in peccato originali & sine gra-
tia nati, ut iam diximus, regenerentur in Christo, et spiritalis
initium uitę formamqʒ accipiant: Quemadmodum autem ex
opaca genitricis aluo in lucem hãc prodeunt, ita e tenebroso
sęculo in claritatem ecclesię & in sacratissimum templum in-
troducuntur. Secundum est confirmationis sacramentum, p
qđ iam in Christo renati stabilimẽtum solidumqʒ robur susci
piunt: Quia militia est uita hominis super terram, & oportet
nos per multas tribulationes introire in regnum Dei. Tertiuʒ
nutrimenti spiritualis est sacramentum, qđ Eucharistiam uo
camus: In labore enim multiplici assiduoqʒ conflictu defice-
ret corpus inedia, nisi iterato cibo reficeretur: Sic & in spiri-
tuali certamine christianus miles deficeret, nisi spũali alimo-
nia crebro reficeret: Quartũ ẽ pœnitẽtię sacramtũ, qđ ĩstitutũ
ẽ ad spũaleʒ sanitatẽ recupandã: Sicut.n. ĩ acie dimicãdo ple-
rũqʒ corpus uulnerat, statimqʒ oportuna medela adhibet, ne
pereat: Sic & ĩ spirituali pugna uulnerib9 acceptis mox curã-
dum est, ut per salutiferum pœnitentię medicamentum ea sa-
nentur, ne lœtalem exitum quoquomodo inducant. Quintũ
est unctionis extremę sacramentum: Qđ etiam ipsum ad ani-
mę & corporis pertinet sanitatem: Contingit enim quandoqʒ
corporis infirmitatem ob peccatum ab anima ꝓuenire: Quo
dempto tunc per sacrę unctionis uirtutem in anima trãsfusaʒ
pristinę sanitati restituitur infirmus. Sed ex ęgritudine quoqʒ
corporis tabescit anima organis suis languentibus prępedita,
Ne bonis operibus & contemplationibus uacare possit: Ideo
qʒ hoc charismate fota uigorem assummit, præparaturqʒ ad

faciliorem ex hac uita in æternam uitam migrationem.
Sextũ est ordinis:idq3 ad spiritualez pertinet propagationẽ. Septimum est coniugalis copulæ sacramentum ad carnalem propagationem hoc est sobolis ordinatum:sine qua spiritalis multiplicatio deficeret:Nam propagatores administratoresq3 corporalis uitæ secundum duo considerantur .i. secundum originem naturalem, quæ ad parentum genituram pertinet: & secundum regimen politicum, ut hominum societas pacifice conseruetur, id qđ ad reges ipsos ac principes spectat. Ex his ergo patet q̃ decenter ecclesia ac consulto septem instituerit sacramenta.

¶ Ritus sacramentoꝝ cõueniẽtes ac rationabiles eẽ. Ca.xvi.

c Onuenienter etiam nostra relligio signa horuz sacramẽtorum materiamq3 instituit:Cum enim generatio sit mutatio de non esse ad esse, homoq3 in ortu suo propter originale peccatum sit spirituali uita priuatus, a qua tanto amplius recedit, q̃to aliis peccatis fuerit magis implicitus, oportunum ac congruum fuit, ut baptismo, qui spiritualis regenerationis est lauacrum talis tãtaq3 daretur uirtus: quæ peccata omnia tolleret, hominemq3 ipsum ad spiritualẽ uitam prorsus transferret. Et quia signum respondere debet significato, Sordium uero ablutio in corporibus fit per aquam, conueniẽs sane fuit ad significandam efficiendamq3 spiritualem peccatoruz ablutionem, ut per aquam potissimũ sacramentũ hoc fieret uerbo Dei sanctificatam. Et sicut semel tantum res una generatur. Ita rationabiliter ab ecclesia ĩstitutum est, ut collatum semel baptisma iterari non possit. Sed quia perfectio spiritalis uigoris in intrepida & constanti confessione Christi consistit, ut nec confusione nec terrore nec uiolentia Christianus inde desistat, Ideo sacramentum proximum, qđ Cõfirmatio nũcupatur, tradit ecclesia. Quemadmodum uero belligerãtes sub uexilis principum militant, eorumq3 insignia palam gestant:

Sic qui hoc sacramentum suscipiunt, signo crucis, ĩ quo christus pugnando triumphauit, ĩsigniti procedere ĩ aciem debẽt ac strenue dimicare. Iccirco autem fronti signum hoc affigiẽ oleo & balsamo delibutę, ut ĩdicetur eos, qui ita sunt ĩsigniti, nihil prorsus erubescentes inuictissimi ducis Christi Iesu crucem sanctissimam prędicare debere: Nec indignum tanto munere quicq̃ cõmittere: Vtq; etiam ĩnotescat oleo scilicet Spiritus sancti dono conscientiam emundante ac illustrante intus eos pungi: Quo uidelicet primũ Iesus est unctus, q ab unctione, Christi nomen accepit. Hinc enim significatur erubescendum nõ esse, ĩmo potius gloriandum ab auctore Christo christianos nos appellari: Ad eiusq; honorem piam sanctãq; uitã ĩstituisse: ut p bonam conuersationẽ suauissimũq; bonæ famæ odorem instar balsami circũquaq; fundamus. Iure etiã sacramentum hoc a solis Põtificibus irrogatur tãq̃ a ducibus Christiani exercitus: Ad solos enim duces etiam in humanis pertinet rebus propriis ĩsignibus aliquos donare, militaribusq; stipendiis autoratos ornare. Quoniam uero cibus spiritualis nobis sub corporali similitudine cõmendatur, idoneum fuit ut sub illorum alimentorum specie nobis exhiberet, quę ĩ cõmunẽ usum magis recipiunt: Cuiusmodi sunt panis ac uinũ: Ideoq; sub eorum uelamine Eucharistiæ summimus sacramentũ. Et qa oportet nutrimentũ secundũ substãtiã cõiungi nutrito, ut corporeis signis spirituales effectus respondeant, expediens fuit ut Christus spiritualis nostra refectio nõ solum ĩ hoc sacramẽto secũdũ uirtutẽ sed secũdũ ueritatẽ assisteret: ut uidelicet ipse nobis spiritualiter & nos eidem mutuo p fidem & amorẽ ita coniungamur ut cum eo unũ quodãmodo efficiamur. Vt aũt passionis eius memoria distinctius recolat, qua sanguis a corpore ĩ redemptionis nostrę pretium large effusus separatusq; est, Non ĩmerito bifariam sacramentum hoc uidelicet corp9 sub specie panis, & sanguis sub uini specie ministrat. Quia aũt corporis ĩfirmi curatio quãdoq; ab ĩtrinseco penitus qñq; ab intrinseco cõiunctimq; extrinseco prouenit, oportet & in

ſpirituali quoq; cura ſimile aliquid obſeruari. Verum ab ītrin ſeco tātum.i.propria uirtute ſpiritualiter queq̄ ſanari impoſſibile eſt: Quia nemo poteſt a peccato ſine gratia, quā ſolus dat Deus, uirtute ꝓpria redire: Nec etiā poteſt quis ab extrinſeco prorſus ſpiritualiter curari: Non enim mens ægra conualeſceret, niſi ordinatus uoluntatis motus ī homine prodiret. Oportet ergo in pœnitentiæ ſacramento ſalutem ab interiori & exteriori principio ſimul prouenire. Sicut autem ſublatis cunctis a corpore morbi īcommodis liberatus omnino quis iudicatur Ita ſpiritualiter infirmus recte curatus dicitur cum ab omnib9 animi noxis & detrimentis expiatus eſt: Nam propter peccatū obliquitatem mentis homo primum incurrit, dum ab incommutabili bono.i. Deo ad peccatū conuertitͬ: Secūdo reatū pœne: quę pro qualibet culpa a iuſtiſſimo Deo repēditͬ: Tertio naturalis boni diminutionē: Lapſus eniꝫ ī crimen homo ad reciduum quidē malū pronior, ad bene aūt opandū tardior efficitur. Propterea æqua penſatione ſacramentū pœnitentiæ eſt ſalubriter inſtitutū: In quo primū requiritur mentis ordinatio ut peccati pœnitēs firmo deinceps abſtinēdi ꝓpoſito ad Deū a quo receſſerat, reuertatur. Hęc aūt mētis ac rectitudinis ītegratio abſq; diuinæ gratię charitatiſq; munere haberi nō pōt: Ideoq; ī pœnitentię ſacramento primā partē cōtritioni iure dicamus: Quę cū gratię nō ſit īmunis, manifeſtū eſt ī hoc ſacramento cōtinuo tolli, qđ homo incōmodū obliquę mētis errātiſq; peccando īcurrerat: Subſequēs quoq; damnū remouetͬ, pœnę uidelicet ęternę reatus: Qui cū gratia & charitate pmanere nō pōt: Tertio īſuper uitatͬ puerſi habitus cōtagium, Dū per gratiā acqſitā ad bene agendū mens ꝓmpta faciliſq; & ad ſupandū ac fugiendū malū fortis īſurgit. At quoniā hęc bonę mentis diſpoſitio ad Deūq; conuerſio nō eadē omnibus cōtingit: plerūq; enim ī quibuſdā nō eius uehemētię repitur, ut omnem peccato debitę pœnę reatū deleat, quis ſemp eos eximat a ſupplicii ęterni obligatione: Iccirco Deus benignus & clemētiſſimus pater reliquas pœnitentię ptes cōfeſſionis.ſ.ac ſatiſfac

tionis iniunxit. Cumq; nemini cõstare possit an ipsius ad Deũ conuersio reatum omnem extinxerit, humana presertim quotidie fragilitate peccante, omnibus remedium est concessum ad eam pœnam euitãdam: Quæ pro culpa remanet post ipam contritionem. Et quia illatio pœnę pro culpa iudicium aliqđ exigit, pœnitentem oportet, qui se sanandum Christo cõmisit, in taxationem pœnę illius iudicium expectare: Quod quidem p suos ministros exhibet, sicut cætera sacramenta. Verũ cum ignorata culpa rectum iudicium proferri non possit, necessaria confessio fuit, tanq̃ pars huius sacramenti secunda: ut qđ latebat uulnus iam patefactũ coram Christi ministro oportunam recipiat curationẽ: Nemo siquidẽ ppria i causa ęquus est arbiter: Oportet aũt si cõfessio hęc iudicio subiicitur, Christi ministrum iudiciariam habere potestatẽ: Ad quã duo requiruntur: Primũ auctoritas cognoscendi & ĩquirendi de culpa: Secundum absoluendi & condẽnandi potestas: Quę geminæ claues ecclesię appellantur: Videlicet auctoritas cum scientia discernendi: nec nõ ligandi soluẽdiq; facultas. Quia ergo (ut dictum est) sacramenta gratiã instrumentaliter cõferũt, Certum est uirtute clauium pleniorem concedi effectũ ipsius gratię remissionisq; q̃ sola cõtritione: Quare etiã bñficio ab absoluentibus Christi ministris aliqd de temporanea, quæ remanserat, pœna dimittitur pœnitenti: Is tamen iniuncta sibi satisfactione ad residuũ obligat᷑: Quæ tertia pars est sacramẽti pœnitentiæ: Itaq; patet id ipsum optime fuisse ĩstitutũ. Extrema deniq; unctio rationabiliter ĩstituta fuit: Cum enim ĩpeccati punitionẽ sępe a Deo mittat᷑ ĩfirmitas, ex qua simul (ut iam cõmemorauimus) sensibus præpeditis spirituale detrimentũ resultat, cõueniẽs fuit alicuius medelę exhibitionẽ afferri: Per quam ipsi ęgroto sanitas corporis, quatenus ea ad salutẽ eius animæ cõferat, restituat᷑: Alioquin uero facilior & purgatior fiat illius ex hac uita migratio. Quãuis enim p pœnitentiæ sacramentũ reatus pœnę auferatur: non tñ usquequaq; prorsus extinguit᷑: Nec semp pcliuitas ad malũ p̃sertim morbi graui-

tate laborãtibus extirpat᷑: Quia uel ob negligẽtiá, uel ob dolo rum tormẽta uel ob breuitatis uitę anxietatẽ uel ab alias occu pationes a peccatoꝝ reliqis haud ꝑfecte mũdát᷑: nec ea plene cõfitent᷑: Dũ ĩterdũ minus ipsis nota sunt, uel plerũq; memo ria exciderũt: Quáobrẽ magno ẽ iuuamẽto extrema hæc unc, tio, quasiq; totius spiritalis medicamẽti cõsumatio: Vnde ex trema merito dicit᷑: Qua homo ad ꝑcipiendá gloriá pręparat᷑, Vt nihil egredienti animæ obstet, quin mox ad uitá conuolet ęterná. Queẽadmodũ aũt nõ est opus recte ualentibus medici, na, Ita huiusmodi sacramentũ nõ nisi ĩfirmis ex cõiectura iá prope mortis articulũ positis dari consueuit. Debet enim in sa cramentis seruari significatio: Propterea conueniẽter pro illi9 spiritali materia summitur oleum: Qđ etiam efficax est ad le uandos corporis dolores ac mitigandos. Quia uero corporis curatio infirmitatis origini adhibenda est, Iure hac unctione partes illę corporis inunguntur: quę potiora sunt instrumenta peccandi: Ex his enim peccati languor exoritur: Vt sunt cor, poris sensus & manus ac pedes, quibus peccatorũ opera exer centur: Et secundum quorundam consuetudinẽ, renes: In qui bus uis libidinis uiget. Ordinis etiam sacramentum pari ra, tione constitutum est. Quia enim Christus pręsentiam suam uisibilem ecclesiæ subtracturus erat: Necessarium fuit ut alios sibi subrogaret ministros: qui sacramenta fidelibus dispensa, rent. Cum uero ita ministri ad Dominum, Vt instrumentum ad agens principale comparentur, ad qđ oportet instrumen, tum id habere proportionem, Cumq; ipse Christus ueluti do minus propria auctoritate atq; uirtute nostram operetur salu tem, Sitq; Deus & homo: Expediens ac necessarium fuit, Vt huic ministerio homines nõ angeli tanq̃ idonea instrumenta substituerẽt᷑: Qui diuinitatis aliqd secũdum portionẽ spiritua lis iurisdictiõis ꝑticiparẽt: Prĩcipalis. n. agẽtis uirtus ĩstrumẽ, to cõmunicari debet. Data ẽ ergo discipulis Christi spiritualis potestas: ut eẽnt idonei ministri salutis ęternę: & ut posteris ẽt

sæculis pari beneficio consuleretur / æquum fuit ipsis decedē/
tibus ad successores eandē auctoritatē ad orbis usq3 consuma/
tionem trāsire: Quibus sub sensibilibus signis eam cōferri de/
cuit: Quādo qdē sub iis spiritualia nobis tradunt᷑: Huiusmodi
aūt sūt quędā formæ uerboꝝ determinatiq3 actus: Vt puta ma
nus īpositio / porrectio libri uel calicis / & id genus alia eorum
ministerio congruentia. Quia insup ordinis potestas ad dispē
sationē sacramentoꝝ īstituit᷑ / īter quę nobilissimū aliorūq3 ꝑ/
fectiuū est Eucharistiæ sacramentū / ipsam ordinis potestatem
oportet secundum comparationē ad illud pręcipue considera
ri: Vnumqđq3 enim a fine denominatur. Sciendum est autem
ꝙ potestas / quę ad aliquem principalem ordinat᷑ effectū / na/
ta est habere subse inferiores potestates sibi inseruiētes / Sicut
architecti potestas ad potissimum effectum seu finem domus
respiciens subse habet cemētariā / lateritiā / tignariā / fabrilēq3
artem. Quia igit᷑ ordinis potestas ad corpus Christi consecrā/
dum ac fidelibus dispensandum ad eosq3 purgandos principa
liter deputatur / Vt apti digniq3 sint ad tanti sacramenti suscep
tionem / aliquez esse principalē ordinem oportet / cuius facul
tas ad hoc pręcipue destinetur: Huiusmodi aūt est sacerdota/
lis gradus / cui cęteri ordines subesse & ministrare debent. Et
sicut sacerdotii officium ad duo se extendit / uidelicet ad cor/
poris Christi consecrationē / ad fideliūq3 purgationē / ut hi a
peccatis absoluti ad perceptionem Eucharistię reddantur ido
nei: Ita inferiores oportet ordines in utroq3 uel in altero tan/
tum obsequium illi pręstare: Qui quidem ordines tanto se gra
datim excedunt / Quanto sacerdotali ministerio in pluribus
uel in aliquo digniori officio suppeditant. Infimi igit᷑ populo
tantum pręparando incumbunt: Ostiarii quidem infidelibus a
cetu fidelium coercendis. Lectores instruendis in Fide erudi/
endisq3 cathecuminis. Exorcistę uero demonibus abiurandis
& ab iis / qui instructi iam sunt / procul expellendis. Superio/
res autem ordines ad pręparationem populi cōsumationēq3
sacramēti sacerdotio subministrāt. Acolyti.n.uasa nō conse/

crata procurant, & ĩ his sacramenti materiã prẽparãt. Subdia
coni materiã nõ dũ consecratam ĩ uasis iam sacris disponunt.
Diaconi uero ministerium habẽt sup materiã iam consecratã:
quatenus Christi sanguinẽ fidelibus despensant. Propterea hi
tres ordines sacerdotalis uidelicet, diaconatus & subdiacona
tus sacri dicunt, qa sup aliquo sacro officiũ accepunt. Supio-
res quoq3 hi ordines ipsi sacerdotio ĩ populo prẽparando de-
seruiunt: Vnde diaconis quidẽ euangelica doctrina ĩ ecclesia
pnũtianda, subdiaconis uero apostolica demãdat: Acolythi
uero quæ ad solẽnitatẽ doctrinẽ pertinẽt, utrisq3 exhibent, ut
luminaria sunt cẽteraq3 ad idem spectantia. At quoniam ho-
rum ordinũ collatio quodaз sacramento perficit: Sacramẽta
autem ab idoneis ecclesiæ ministris dispensari debẽt, necesse
est supremẽ alicuius dignitatis potestatem talibus dispensan-
dis prẽesse: Eaq3 est episcopalis auctoritas: Quẽ quidem sacer
dotalem metam quo ad corporis Christi consecrationem nõ
excedit, licet quo ad ea, quæ ad totum ecclesiẽ corp9 spectãt
supereminet: Nam quicquid ardui in cetu fidelium occurrit,
episcopis reseruatur: Et q̃uis diuersẽ Christianorum dioceses
pro sua queq3 necessitate diuersos habeant episcopos: Quia
tamen una est ecclesia, quẽ ad unum tendit, totius populi
Christiani caput unum esse oportet: Adqđ communi consen-
su omnia referantur: Vt omnes pariter in unã fidem catholi-
cam conueniant: Ne per opinionum sententiarumq3 diuersita
tem pestiferum scisma obrepat: Sed concordi potius fœdere
per unius sententiam Christiana Res publica conseruet. Qđ
autem per consecrationem alicui rei acqritur, ĩ ea perpetuo
permanet: Vnde nil consecratum iteꝝ consecratur. Ideoq3 or
dinis potestas ministris ecclesiẽ simul concessa indelebilis est,
nec p peccatum demit: Iccirco possunt sacramenta a peccato
ribus ministrari dũmodo sint ordinẽ consecuti: Neq3 enim ex
hoc illa ĩficiunt, aut efficaciẽ minus habẽt: Quia ĩ Christi uir
tute nõ aũt propria cõsecrantes agunt: Qđ autem ĩ uirtute al
terius agit, nõ sibi sed principali agenti simile reddit patiens:

Non enim domus ĩstrumētis artificis, sed arti eius assimilat͛.

Deniq3 quia populum fidelem propagari usq3 ad finē mundi oportuit, qđ fit ꝑ generationem, Merito coiugale sacramētum adhibitũ est, ut ipsa generatio non tam ad humanæ spēi conseruationem, uel ad alicuius publici boni terrenam utilitatem q̃ ad ecclesiæ perēnitatem multiplicandosq3 fideles in honorem Dei ordinaretur. Maris igitur ac fœminæ copula inq̃tũ ecclesiæ bonum concernit uerum est coniugium ac ipsius ecclesię sacramentum: Ideoq3 per Sacerdotes nubentibus benedicitur. Et sicut in aliis sacramentis per exteriora spirituale aliquid figuratur, gratiaq3 ipsa confertur: ita in hoc sacramento per maris fœminæq3 cōnubium Christi ecclesiæq3 coniunctio & interuētus gratię significatur: Qđ non in corporum copula, sed in uinculo animorum, dum se se mutuo obligant, est intelligendum. Cumq3 ipsi figurato figuram respondere oporteat: unusq3 tantum sit Christus & una ecclesia, necesse ē ꝑut coniugium est ecclesiæ sacramentum, ꝙ fiat unius ad unam inseparabilis in uita cōnexio: ut inde suscipiatur educeturq3 ꝓles ad cultum Dei & ipsius ecclesiæ perēnitatem. Patet itaq3 circa principalia cerimoniarum mysteria, quæ sunt sacramenta, nihil esse impossibile uel irrationabile a Fidelibus ĩstitutũ.

Solutiones obiectorum circa sacramentum Eucharistiæ. Caput. xvii.

u Erum quia circa Eucharistiæ sacramentum plures ac maximæ difficultates oriri solent, de ipso hic specialius est agendum: Cum presertim quibusdam ea in illo ponere quæ impossibilia sunt, uideamur. Credimus enim & confitemur in parua panis bucella totum Christi corpus, itemq3 in modico uino totum eius sanguinem contineri. Cum autem credamus Christi corpus esse in cælo, non uidetur per consecrationem in hoc esse sacramento realiter posse, nisi duobus modis, ꝑ cōuersionē uidelicet panis ĩ Christi corp9, qđ ipm im

possibile uidetur: Quia nihil conuertitur in præexistens: & id in qđ aliquid conuertitur ꝑ huiusmodi conuersionē esse īcipit. Si ergo panis conuertit̃ in Christi corpus, tunc primū & non antea Christi corpus esse incipiet: Atq3 ita id corpus non esset qđ est ī Cælo: Sed aliud nouiter productum. Vel est in hoc sacramento ꝑ motum localem: Qđ etiam impossibile uidet̃, tū quia esset ī duobus locis, in cęlo uidelicet & ī sacramēto, uel desineret esse in cælo: Tum quia motus localis ad plura simul loca terminari nō potest: In ecclesia uero contingit multas simul hostias consecrari: Tu3 q̃a unum corpus nō potest simul pluribus ī locis existere. Quomodo præterea potest totū Christi corpus ī tam angusto spatio contineri? Quomodoq3 potest in panis bucella esse Christi corpus, & ī modico uino sanguis sine illius diuisione? Cum insuper ecclesia confiteatur ibidem accidentia remanere sine subiecto, impossibile item uidetur: quia accidentia subsistere nequeunt, cum accidentis propriu3 sit inesse: presertim ꝙ experientia comꝑtum est panem illum sacramentalem uinumq3 ea agere atq3 pati, quæ accidentia ꝑ se non possunt: nam & calefaciunt, confortant, nutriunt: & etiam uinum, si largo potu summeretur, ebrietate afficeret: Cōburit̃ quoq3 panis ac putrescit a murib9q3 corrodit̃ & pleraq3 huiusmodi patitur. Pręterea cum sacramentum hoc ī plures sępe particulas uel minutias diuidatur, quomodo ibi pōt integrum Christi corpus remanere? His obiectionibus respōdemus, ꝙ (sicut prædiximus) ineffabilis Dei potentia in immensum cogitatus nostros excedit: Qđq3 & hominibus & naturę ipsi sit impossibile, Deo facillimu3 est: Quãq̃ nil ī hoc sacramento prorsus impossibile.i.implicans contradictionem esse asserimus: Quęcūq3 autem contradictionem nō inferūt, ut ī primo libro ostendim9, legitime ab ipso Deo fieri possūt. Dicimus itaque ꝙ in modico pane ac uino Christi corpus ac sanguis uirtute consecrationis per conuersionem non ꝑ motum localem esse incipit: Sed hæc conuersio panis in Christi corpus longe alia est a naturalibus cūctis cōuersionib9, ī qui-

bus semper manet subiectum: Sibiq3 iuicem diuersæ siue sub-
stantiales siue accidētales formę succedunt. In hac aūt conuer
sione subiectum transit ī subiectum, & accidentia permanent:
qđ ipsi nequaq̄ naturę conceditur: Omnis enim naturę opera-
tio materiam pręsupponit atq3 subiectum: Sed infinita uirtus
diuina, quę materiam non præsupponit, quin īmo producit,
ut hæc materia in illam conuertatur facere potest. Sicut enim
per operationem naturę materiam pręsupponentis una forma
desinit esse, altera in eadem superueniente materia, Ita per di
uinam uirtutem nullius materię adminiculo indigentem pa-
nis in Christi conuertitur corpus illiusq3 efficitur caro. Cu3
ergo non sit in hoc sacramento Christi corpus per motum lo
calem, non est etiam in eo tanq̄ in loco: Sed solum est in cælo
tanq̄ in loco: In Eucharistia autem sacramentaliter est ꝑ mo-
dum indiuisibilem: Vnde in qualibet particula ab aliis diuisa
totus est Christus: Non enim est in sacramento per modu3 ex-
tensionis, sed per alium mirabilem modum ipsi soli Deo possi
bilem. Aliquid enim est in hoc sacramento ex ui cōuersionis:
& hoc est corpus & sanguis sub speciebus panis ac uini: Quia
ad hæc duo directe conuersio terminatur: Aliquid uero ex na
turali cōcomitātia: Et hęc cętera sunt Christo semper realiter
coniuncta: Vt diuinitas, anima, q̄titas & id genus alia: quę nō
sunt corpus & sanguis. Cum igitur q̄titas corporis Christi nō
sit in hoc sacramento nisi ex naturali cōcomitantia, non com
paratur Christus ad locum ubi est sacramentum mediantibus
dimensionibus suis, ut eis locum adęquari oporteat: Sed me-
diantibus dimensionibus panis remanentibus, quibus locus
adæquatᵉ: Vnde Christus nō existit ī loco per se mediantibus
propriis dimensionibus, nisi in cælo: Mediantibus uero panis
dimensionibus erit ī altari tanq̄ ī loco ꝑ accidens. Atq3 ita pa
tet obiectionem illam cessare de pluralitate locorum: Cum nō
sit in altari tanq̄ in loco per se, sed per dimensiones panis:
Quę multiplicari possunt: Et hoc modo esse in pluribus locis
non est inconueniens. Nec est etiam impossibile accidens

uirtute diuina posse subsistere sine subiecto: Quia sicut Deus producere potest quarũlibet causa℞ secunda℞ effectus sine ipsis causis secundis, cum ex nihilo queat res educere (ut superius declaratũ est) Ita potest effectus secunda℞ causa℞ sine ipsis conseruare. Põt itaq3 Deus accidẽtia conseruare sine substãtia quæ illa cõseruabat: Qđ quidẽ præcipue dici põt de quãtitatibus dimẽsiuis: Quas etiã multi philosopho℞ hinc ꝓꝑ se subsistere posuerũt, ꝙ secundũ ĩtellectũ separant̃. Manifestum est aũt multo esse potentiorẽ Deum ĩ operando q̃ noster sit intellectus ĩ apprehendẽdo. Habet quoq3 quantitas dimensiua hoc inter cætera accidentia, ꝙ ipsa secundũ se indiuidua est: Nõ.n.apprehẽdi multę albedines possunt, nisi ꝑut sunt in diuersis subiectis: Possunt tamen multæ lineę etiam secundum se cõsideratę apprehendi: Diuersus.n.situs, qui per se lineę inest sufficit ad linearũ pluralitatẽ: Ideoq3 dicimus in hoc sacramento solam q̃titatem dimensiuã uirtute diuina subsistere: Cętera uero accidentia in ea tanq̃ in subiecto fundari.

Sicut ergo accidentibus ipsum subsistere, Ita eis facere omnia ac pati, quę ipsa, si adesset, substantia faceret & pateret̃ miraculo confertur: Vnde sine nouo miraculo nutrire potest, ebrietate afficere, putrescere & ĩ cineres uerti. Et cum iam dictum sit Christi corpus ac sanguinem ex ui conuersionis per suam substantiam in hoc esse sacramento: Eiusq3 dimẽsiones in eo ex naturali esse concomitantia, nõ est ĩconueniens totũ Christi corpus sub qualibet huius sacramenti esse particula: Quando enim aliquod substantiale est in aliquo toto, etiã totum est in qualibet eius parte: Sicut tota anima est in toto corpore, & tota in qualibet eius parte. Non igitur fractio uel diuisio corpus aut sanguinem Christi attingit, Sed solum panis & uini dimensionę. Multę aliæ difficultates circa hoc sacramentum emergere possent: Sed hę sunt pręcipuę: ex quarum solutione constat alias facillime solui posse: Quẽadmodum nostri sacri Doctores exactissime docuerunt: Vnde nihil de eo impossibile a Catholica Fide traditum affirmamus.

Cerimonias ecclesiæ rationabiles esse. Caput. xviii.

q Via ergo ecclesiasticorum rationem sacramentorum reddidimus, iam nõ erit difficile cæterarũ cerimoniarũ rationem pariter afferre. Verum quia singulas percurrere nimis prolixum foret. Quasdã principales breuiter attingemus: Ex quibus cuilibet constare poterit quæcũq; in ecclesia fiunt esse rationabiliter instituta. Posset autem indecẽs uideri primum Crucem ac imaginem Christi sanctorumq; eius a nobis adorari propterea q cultus hic rebus insensibilibus exhibetur: Sed hanc obiectionẽ facile soluimus: Potest enim duplici ratione ipsa imago considerari: Vna quidem prout quędam res est ueluti aurũ, argentũ seu lignũ uel aliquid aliud simile: quo modo neq; crucem neq; Sanctorum imagines adoramus: Altera uero prout imago est aliquid repręsentans. Et quia idem est motus ĩ imaginem ĩ q̃tum imago est, & ĩ rem ex imaginẽ significatam, nõ est ĩconueniẽs si hoc modo imagines adoramus: Ita enĩ nõ res ĩsensibiles, sed imagĩes colimus reliquasq; Sanctorum: Quatenus ĩ memoriã illi nobis per huiusmodi signa ac reliquias referunt: Qđ rectius dici potest Sanctos a nobis ĩ suis rebus & imaginibus adorari: Quemadmodũ Cęsaris imaginem nõ eo q talis res sit, sed quia illius imago est, serui eius honorant: Qđ quidem nihil aliud est q̃ ipsum Cęsarem uenerari. Vnde queadmodum sanctos, ita & ipsorũ imagines adoramus: Crucẽ uidelicet Crucifixũq; adoratione latrię: At uirginis Marię matris Dei imaginem adoratione hyperduliæ: Aliorum uero simulacra sanctorũ adoratione dulię: Huiusmodi enim effigies ad recolendã sanctorũ memoriam, ad excitandosq; eorũ exẽplo ad uirtutẽ sanctitatẽq; animos, erigẽdosq; ad illorum suffragia pro nobis ad dominũ imploranda adinuentę sunt. Picturæ quoq; res eorũ gestas exprimentes, pręcipue rudibus litterarumq; ignaris pro lectione succurrunt.

Quoniã uero inuisibilia Dei per ea quę facta sunt, ĩtellectu conspiciuntur, materiales ecclesias ędificamus & cõsecramus:

Vt tam lapides q̃ ligna ordoq3 & structura oĩs eaꝝ cęlestia ĩsi nuent sacraměta: Templaq3 manufacta spirituale ecclesiá.i. Christũ cũ oĩbus eius mẽbris significent: Vt ꝑ hęc etiã homo ex delectabili quadã cõparatione ad diuina cõtemplanda exci tetur. Lapides siquidẽ singulos ĩnuunt fideles stabilitate fidei ac soliditate sustinendi quadratos: Cementum charitas est eos coaptans, cõglutinans atq3 uiuificãs, Quos ne ꝑ aliquã discor diam ĩuicẽ discrepẽt, uniformiter ęquat. Primus lapis, q fecit utraq3 unũ, est Christus: Lapis inq̃ angularis, sup̃ quo totius stant ecclesiæ fundamenta: Hęc aũt ipsa Apostoli sunt ac Pro phetæ. Parietes tanq̃ fundaměto ĩnixi deditos contẽplatõni si gnificãt. Tectũ uero ĩ uita actiua occupatos: In hoc.n.spiritua li ædificio cũ primus lapis & fundaměta.i. Christus apostoliq3 ac Prophetæ ĩ cęlo sint, tectũ nõ supeminet: Sed deorsum in, uertit᷑: Id.n.uěto, pluuiis ac tẽpestatibus expositũ ĩter munda nas uarietates ac turbines uitæ tantũmodo actiuę ĩtentos ĩ sub uentione ꝓximi figurat. Ecclesiæ longitudo Populoꝝ diutur, nitatẽ ostendit: Altitudo gradus ĩter se ac differẽtiã meritorũ. Latitudo Fideliũ multitudinẽ toto orbe diffusam. Sanctuariũ ordinẽ significat uirginũ: Continentiũ chorus: Nauis coniuga toꝝ: Arctius.n. & sacratius sanctuariũ est q̃ chorus, chorus q̃ nauis. Illoꝝ ẽt ordines sicut arctiores ita paucioꝝ digniorũq3 sunt aliusq3 aliũ supeminet. Atriũ falsos denotat Christianos Qui baptizati & sanctificati extra oberrant uitioꝝ putredine ac corruptione sepulti. Altare Christus est, sup̃ quo nõ solũ bo noꝝ operũ, sed orationũ quoq3 sacrificia offerimus in fine cu iuslibet orationis illud ĩferentes, ꝑ Dñm nostrũ Iesũ Christũ. Turris est sacrę paginę specula & ꝓpugnaculu3: Vnde inimi, corũ ĩsidias late prospicim9, hostilesq3 ĩpetus ꝓpulsamus. Cã panę ex alto populũ aduocãtes sunt diuini uerbi Pręcones au, ribus populoꝝ sacrę scripturę sonitũ ĩgerentes, eosq3 ad cæle stis patrię nuptias ĩuitãtes. Pro fenestris Doctores accipimus ꝑ quos diuina cognitio nobis illucet. Interior dealbatura pa, rietis mũditiã cordis ĩdicat: Corporis exterior. Duodeci3 cerei

qui in consecratione templi accendunt, duodecim Apostolos referunt: Quorum doctrina tota ecclesia pspicue illustrat. Duodecim Cruces, ante quas luminaria illa ponunt, innuunt Apostolos Christi crucem imitatos, hanc uniuerso orbi predicasse. Portę ecclesię sunt sacramēta: quib9 pręcipue ex baptismate nobis aditus ī ecclesiā patet. Ipsa porro assidui luminis Lampas puigilē Spiritus sancti & irradiationē & gratiā, qua semp ecclesia uegetat, significat. Aqua benedicta fōtem lachrymarum insinuat ad diluēdas fideliū culpas. Indumēta deniq3 Sacerdotum & ecclesiæ ministrorum, sacra uasa, cōcentus ipsi, aliarūq3 rerum ordo certa ratione mysterioq3 nō carent: Quę si proseq singula uelimus, in īmensum uolumen ptrahemur. Hæc aūt sufficere putamus: Vnde oēs facile discant Christianā relligionē nil īpossibile nil irrationabile, deniq3 nō modo nihil ī/sulsum, sed nihil ēt nō admirabile cōtinere. Qui hęc igit' scire uoluerint nostrorum Doctorū attentius uolumina pellegant: Omniaq3 diligēter examinātes demū cognoscēt huiusmodi ecclesię cultū nō ab hominibus, sed ab eo solū institui potuisse: Qui illuminat omnem hominē uenientē in hunc mundū. Qd nos quotidiano experimenro probamus: Viri nanq3 bene purgati hæc mysteria cōtemplando ita animo ad diuina tollunt', Vt plerūq3 sui obliti quasi stupidi extra se fiant.

LIBER QVARTVS.

Procemium.

o PTAREM Sane omnes homines carnis sarcina paululū expeditos sincero ac puro corde perdiscendę ueritatis studio īflāmari: Nō.n. ita difficile nobis esset cæcutiētes eorum oculos apire, ipsorūq3 aīos ad huiusmodi ueritatē cōuertere. Vnūqdq3 siquidē ad suā pfectionē naturaliter īclinat'. Perfectio aūt ītellectus ppriūq3 eius obiectū ueritas est: Ideo qnq3 homines ēt

inuiti tanq̃ natura coacti ueritatẽ ipsam & loquunt̃ & uident. Nõ ẽ aũt difficile ad id qđ sibi naturale sit queq̃ iduci. Quia uero unũ cõtrariorꝫ in alteri9 ducit cognitionẽ (rectũ.n.& sui ipsius & obliqui est regula) quilibet cognita ueritate contrariã falsitatẽ ꝓtinus ĩtuet̃, sophismataq3 dissoluit. Cũq3 unum contrariorꝫ alteri repugnet, semꝑ illorꝫ fortius pręualet. Veritas aũt potẽtissima est: Ideo q illi ĩhęret facile põt falsas opiniones cõfutare. Quotiẽs ergo homines cõtrariis opinionib9 sunt discordes, aliiq3 alia sentiũt, illa certe præponẽda opinio est ac uera existimanda, quæ pluribus ac iisdem uerioribus rationibus cõfirmat̃: quę q3 cõtrarias obiectiones facili9 soluit, diuq3 aduersus potẽtissimos aduersarios pugnãdo prævaluit: nec nõ cęteras opiniones efficacissimis argumẽtis põt cõfutare. Cum itaq3 Christiana relligio rationibus ualidissimis cõprobet̃, nullaq3 alia queat tot tãq3 efficacibus argumẽtis cõfirmari: Ipsa quoq3 hactenus ĩuicta cõtra tot tãq3 potẽtes aduersarios dimicãs oĩa cõtra se obiecta, ut supra ostendimus, facillime soluat: Si deniq3 ostenderimus oẽs alias relligiones nõ solum ea esse ĩferiores, sed ĩ multis deficiẽtes cõpluribus ac magnis erroribus ĩplicari: Dubitandũ nemini erit solã christianã relligionẽ esse uerã: Cęteras uero ut prophanas ex prauaq3 ortas superstitione uitandas. Hoc aũt latius primo, ut in genere demõstrandũ est: hinc ad singularia descẽdemus: A cõmunioribus.n.est incohandum.

¶ Nullã Relligionẽ pręter Christianã uerã eẽ. Cap. primũ.

HOC Primũ ex añhabitis demonstrat̃. Si.n. christiana relligio uera ẽ, nulla alia admitti põt, ipsa ubiq3 attestãte neminẽ extra ecclesię unitatẽ saluari posse. Omnes ergo alię relligiones uel suꝑstitiones existimãtes se posse extra Christi fidẽ beatitudinẽ ĩuenire ꝓculdubio errore maximo detinent̃.

Cum finis item relligionis, sit bene beateq3 uiuere, nullaq3 uita melior christiana, ut iam probatũ est, ĩueniri queat: nulla utiq3, si qua est, alia relligio christianã poterit superare. Siqua

igitur præter hanc bona extiterit / aut erit ĩferior / aut ęqualis:
Si fuerit ĩferior / bona esse nõ poterit: Quia cum sit illa ĩferior
credendũ est adhęrendũq; meliori / christianę scilicet. Cũ itaq;
oẽs alias hęc excludat / inferiorẽ quoq; omnẽ reiici oportebit:
Si aũt fuerit ęqualis / alia nõ poterit a christiana esse relligio:
Si.n.eundẽ finẽ eadẽq; media prædicat / ꝗbus ad ipsum ꝑueni
tur / iam nõ ęqualis / sed eadẽ erit. Sin uero aliũ finẽ aliaq; me
dia adducit / tunc nõ æqualis habebit᷑ / sed inferior: Quia nec
melior finis nec perfectius mediũ his / quæ relligio christiana
ꝓponit / excogitari possunt. Pręterea cũ ex effectibus causę
cognoscant᷑ / diuiniq; cultus effectus sit uitæ sanctitas / quam
nulla alia relligio ęque ac christiana bonã cõsumatãq; ĩuenit /
Seꝗtur hunc tantũmodo esse uerũ Dei cultũ: Quem illa prędi
cat & obseruat: Omnẽ uero aliũ uanũ supstitiosũq; eẽ. Qđ
ex hoc potissimũ cõfirmat᷑: Videmus.n.& ex cultu exteriori
& ex doctrina relligionis christianę homines ad hãc ĩcõpara/
bilem uitę sanctimoniã tãta facilitate cõpendioq; ꝑduci / ut ni
hil ꝑfectius nihilq; admirabilius ad ĩclinãdos cõuertẽdosq; ad
bene beateq; uiuẽdũ anĩos ĩueniri possit. Nõ errat igit᷑ ꝗcũq;
fidẽ ac ĩstitutionẽ christianæ relligiõis obseruat. At uero fides
hęc omnes alias relligiões / supstitiosas & execrabiles esse præ
dicat: Sequit᷑ ergo ut tanꝗ̃ mendosę multisq; erroribus obno/
xiæ / sint ꝓrsus reiiciendę. Sed ꝗa ex supius dictis hęc facile co
gnosci possunt / Ad singularia accedamꝰ. Quoniã uero lõ
gi ac suꝑflui laboris esset cõtra unãquãq; supstitionẽ disputare
(Vt.n. ait philosophus cõtra unãquãq; positionẽ solicitũ esse
stultũ ẽ) omnes supstitionũ sectas ad sex prĩcipales redigemꝰ
Philosophoꝝ uidelicet Astrologoꝝ / Idolatraꝝ / Iudeoꝝ / he/
reticoꝝ & Mahumetistarũ: Licet.n. Philosophi opinionũ ua
rietate cõtendant / Idolatræ item atq; heretici ĩ plurimas ꝑtes
scindant᷑ / & ab Astrologia pariter ĩnumerę quodãmodo suꝑ
stitionũ spẽs deriuẽt᷑: ꝗa tñ ĩ aliquo oẽs cõueniũt / oẽs Philoso
phos siml᷑ / dehinc astrologos oẽs / cũctos similiter idolatras /
nec nõ hereticos cõfutabimus: Ostendentes quomodo hi oẽs

errauerint & a limite ueritatis lõge recesserint. Quia uero Philosophi rationis naturalis lumen secuti sunt, quã nunc ipsi sequimur ducem, ab ipsis primum exordiemur.

¶ Relligiones a Philosophis traditas defectuū & errorum plenas fuisse. Caput. ii.

PRimo igit aduersus Philosophos disputãtes, ꝓbemus ꝙ ẽt si ĩ eis, quę scripserũt disputarũtq;, non errassent, Tamen de his, quæ ad salutẽ ꝑtinẽt, nõ sufficiẽter sed ualde paꝝ disseruerũt: Solo.n.naturalis rationis lumine ducti ultra illius facultatẽ suę cognitionis uires ꝓtendere nõ potuerunt. Quia ergo sapientis est ordinare, Finisq; omniũ, quę ad ipm ordinant, est regula, Sapientẽ hominẽ beneq; uiuere ac beate quærentẽ, humanę uitę finẽ primo ĩuestigare oportet. Cũ ergo id ĩ Dei uisione cõsistere sit supius demõstratũ, qđ qdẽ ipsum naturalis nõ põt ratio ĩuenire, Patet ꝙ circa huius finis cognitionẽ, ex qua pendent oĩa ad uerã relligionẽ ꝑtinentia, Philosophi ĩ angustũ ualde locũ redacti nil ulterius recte poterãt ordinare. Sicut.n. humanę uitæ finis fuit eis ĩcognitus, Ita & media illis ĩcognita fuisse oportet. Nam, ut supius ꝓbauimus, uerus Dei cultus ĩ bona ꝑfectaq; hominis uita cõsistit: Ad hãcq; cultus exterior ordinat. Quapp qcqd de relligiõe Philosophi dixere, uel ĩperfectũ, uel ĩcertũ, uel erratũ est. Quis ergo relicta christiana relligione horũ putet relligionẽ esse tenendã?

Quãuis.n.excellentiores Philosophi humanę uitę finem ĩ cõtemplatione diuinorũ esse dixerint: Tamen cũ sola ratione humana ducerent, ulterius progredi nequere: Hoc aũt cõfusum qd ac generaliter dictũ homini a natura scire desideranti beatitudinemq; studiose quęrenti minime sufficit. Vlterior aũt inqsitio philosophos quodãmodo uehementer angebat: Cũ nil certi afferre possent. Interrogati.n.an de præsentis an de futurę uitę cõtemplatione ĩtelligerent, nil solidi, nil aperti reddere ualebant. Consideratis.n. humanæ uitę piculis & incommodis, ut iam constare fecimus, beatitudinẽ in pręsenti

uita ponere irrationabile īpossibileq; uidet̃. Sin aũt ī futura uita hominis beatitudinē cōcessissent, cũ de ea nil certi ītelligere possent, quandoquidē ipsius cognitio p sensibilia haberi nequit: ea, qua asserebat̃, facilitate poterat illoꝝ respōsio cōteni: Atq; ī nō minus difficilē.i. de animæ īmortalitate quæstionē īcidebant: Hanc.n. ꝓbare prius oportebat: Qđ q̃ difficile eis fuerit opinionũ cōfusa uarietas facile ostendit: Nam cũ ratio asseueret ītellectũ sine corporeo organo esse, & sine illo opari, p se ītellectiuā subsistere animā concedere cogebant̃: Quia unũqđq; sicut est, operat̃. Quomodo aũt īmaterialis substantia p se subsistens queat esse corporis forma iuentu ꝑdifficile est. Propter qđ Plato animā aiebat ītellectiuā ipsi corpori nō ut formā sed ut motorē coniungi: Aristoteles contra sentiens uult eam esse formā: Nihilominus de intellectu separato obscure ad eo locutus est, ut cōmentator eius Auerrois ī irrationabilē & erroneā ualde de omniũ hominũ ītellectus unitate opinionē īciderit. Perpēdit eni; , ut reor, uir sagacissimi īgenii Aristoteles humanæ lumen rationis ad ꝑfectam animę intellectiuę cognitionē caligare: Iccirco ne coargui posset, de ea obscure cauteq; tractauit: Vndiq;.n. coarctabant̃ Philosophi: Nam si corporis formā illā ponebant, rationibus ꝙ mortalis esset urgebant̃. Sin uero īmortalē asseuerabant, tunc in Platonis īcidebant sententiā, uidelicet ꝙ tanq̃ motor & non forma corpori uniret̃: Qđ Aristotelis rationes plane reuincunt. Non.n. qualiter homo ꝑ animā ītellectiuā dici posset homo sic constabat. Si aũt, quēadmodũ Fides nostra & ueritas monet, eā esse corporis formā, tñ ꝓut ītellectiua est, aliquo modo subsistere dixissent (ut suꝑius declaratũ est) Non minores inibant difficultates ꝑꝑ solius luminis rationis naturalis ad hoc ꝓbandum īsufficientiā. Tunc.n. ab illis unde talis ꝓueniret forma quæsitũ fuisset. Non inq̃ de potētia materię illa educitur, cũ a materia eleuet̃: Ex nihilo aũt hāc fieri asserere ausi minime essent: Qđ ēt dictũ si rationibus nō ꝓbassēt, facile corruisset. Hinc nō nulli ob hunc nodũ euitādũ aĩas ante corpo

ra ab æterno posuerunt: Verum & ipsi ĩ Labyrinthũ magis ĩ-extricabilem ĩcidebãt: Cũ defendere nõ possent, ꝙ ꝑ eam homo sit homo & ꝙ sit corporis forma: Vt ĩ primo huius operis libro ostensum est: Sed ĩ plura incõuenientia ĩcurrebant: Quę Peripatetici cõtra Platonicos adducunt. Aristoteles ergo caute expressit intellectũ separatũ esse atq; extrinsecus aduenire: Sed hoc ita ꝓlatu; ad ꝑfectã ĩtelligentiã minime sufficit: neq; omnem ꝑplexitatẽ euadit: Nam cũ extrinsecus idest nõ de potentia materiæ ueniat, ĩterrogatus unde & quomodo extrinsecus uenire ĩtelligeret, non facile respondisset. Præterea si ponit animã intellectiuã esse ĩmortalẽ & corporis formam, Necesse est, cũ actus auctiuoꝝ sit ĩ patiẽte disposito iuxta eius doctrinã, ꝙ anima Socratis ante ipsius generationẽ, similiter & Platonis & cuiuscũq; hominis nõ fuerit: Forma.n.particularis est ita ad suã materiã ꝓportionẽ habens, ut alterius materię forma esse nõ possit. Si ergo ita Peripatetici dixerint, non uideo quomodo a creatione se se absoluant. Item difficillimam quęstionẽ ꝓponemus uidelicet utrum mundus fuerit ab æterno, sitq; ĩ ęternũ duraturus: & an defectura sit unq̃ rerum generatio: Qđ si motũ cæli quieturũ aliq̃n dixerint, rationem afferre nõ poterunt, quæ nõ facile refellat: Si aũt mũdũ nec cepisse, nec finẽ habiturũ esse iuxta Aristotelis opinionẽ responderint, Necesse erit eos fateri ĩfinitos dies & annos pręteriisse Cũq; homo sit pars uniuersi potissima, nõ est rationabile mũdum sine homine aliq̃n fuisse: Atq; ita ĩfinitos homines pręcessisse ĩfinitosq; futuros dicere oportebit: Cũq; anima ĩtellectiua sit ĩmortalis, & eo ꝙ sit forma particularis (ut iã diximus) de corpore ĩ corpus trãsmigrare nõ queat, ĩfinitas animas in mundo iam esse cõcedere cogunt: pariq; ratione secuturã esse ipsarum aĩarum ĩfinitatẽ: Quod a ratione alienũ ualde uidet.

Item hoc cõcesso alię ĩgerunt difficultates: Nam cũ anima sit corporis forma, uiolenter extra corpus ꝑmanet: Vnde & ab eo uiolenter separat: Nã sicut res quęlibet ita & homo suæ repugnat corruptioni: quę fit ꝑ animæ separationẽ a corpore:

Cum ergo nullũ uiolentũ sit ꝑpetuũ, quærendũ est an omnes illę animæ iteꝝ ad corpora reuertant̃: Qđ si affirmet̃, tunc uel concedere oportebit ĩfinitas animas uiolenter extra corpus in perpetuũ ꝑmansuras: qđ est incõueniens: uel ĩfinitoꝝ corporũ resurrectionẽ confiteri: qđ est ĩpossibile: Nullus. n. ea locus ca pere posset: Vel ipsa eadẽ, ut q̃dam sensere, post multa anno rum milia in idẽ reditura: Itaq; animę ad pristina corpora redi bunt: Et quę prius facta sunt, eadẽ rursus ab eisdẽ ipsis aucto ribus fient: Vt puta cũ suis Plato ipse discipulis quæcũq; olĩ egit iterũ exequet̃: Qđ si absq; ꝓbatione adductũ fuerit, pari ter contẽnet̃: Quomodo aũt hoc ꝓbare quis possit minime li quet: Quin ĩmo ĩconueniẽtia sibi plura annecteret. Si. n. mun dus fuit ab æterno: cęlũ quoq;, quotiens numerari nequeat, ad eandẽ reuersum est dispositionẽ: Et hoc pacto eadẽ infini ties fuerunt: Sicq; Plato cũ suis discipulis cęteriq; homines ad innumeros annos ĩ mundo fuerũt: Qđ q̃ sit absonũ friuolũq; ac pro suo cuiusq; potius arbitrio q̃ ulla ratione dictum facile unicuiq; cõstare potest. His igit̃ & huiusmodi circũueniũt̃ difficultatibus q̃ ꝑ rationẽ naturalẽ humanæ uitæ finẽ inuesti gare uolunt: Ideoq; patet nil stabile ac certũ de relligione dif finire philosophos potuisse: Cũ circa huiusmodi positiones in ambiguo semꝑ ĩ tenebrisq; uersent̃: Si quã ergo relligionem unq̃ statuerunt, aut aliq̃n statuent, imperfectam incertamq; ac errorũ plenã esse oportet. Hæc aũt melius, inspectis eo rum opinionibus & erroribus uniuersis, innotescerent: Nosq; dehinc q̃ tenuis q̃q; imbecillis sit luminis naturalis uirtus cõsi derantes ipsum nõ sufficere ad hominis salutẽ planius ĩtellige remus. Cuiuslibet. n. rei uirtus ĩ supremo potentiæ suæ conatu maxime demonstrat̃: Calonis siquidẽ uirtus, q̃ centũ libraꝝ ponderi sufficere potest, nõ ĩ q̃nquaginta sed ultimo uirium suaꝝ expimento ꝓbatur. Vltimũ ãt, qđ rationalis luminis uir tus potuit, id totũ ĩ philosophis excellentioribus presertim na tura expendisse uidet̃: Cuius argumentũ est, ꝙ ex sola & pu ra physica ratione pauca admodũ exiguiq; mométi, pręter ea quę ab illis tradita sunt posteri adinuenerunt. Sed cum illi, ut

dictum est, in multis deficientes errauerit, patet naturalis lumen rationis ad hominis salutẽ satis nõ esse. Primum q̄de antiquos philosophos cõstituẽtes ea quorum finis est homo, ut diuitias ut gloriã, ut honores uoluptatesq̄ & id genus alia ipsius esse hominis finem, plurimũ fuisse deceptos nemo est qui ignoret: Posteriores uero & pręcipuos, q fuerunt eiusmodi erroris exptes ĩplerisq̄ (sicut meminimus) deliquisse, et eorum doctrinam de beatitudine ĩcertã ualde & confusam uariisq̄ erroribus obuolutã eẽ pspicuũ est: Hinc p ea, quę ipsi de ultimo fine tradiderunt, opa nostra recte ordinare nõ possumus: Cum finem certum esse oporteat, q in agibilibus est, Sicut in speculatiuis primũ principiũ. De anima quoq̄ ĩtellectiua tot fere sũt opiniões & errores, quot & philosophi. Vtq̄ ãtiquorum assertiones ac fallacias omitamus, quas ĩ primo libro de anima tãgit Aristoteles, ẽt q Aristotelẽ ipsum secuti sunt inter se discrepantes, uaria & falsa senserunt: Quidã.n.ĩtellectũ possibilem ponunt esse substantiã separatã: Alii imaginationẽ, Alii uirtutem quãdã elementorum mixtionẽ comitantẽ: Item alii ĩtellectũ agẽtẽ substãtiã separatã esse dixerũt: Alii animã ĩtellectiuã esse diuinę substãtiæ portionẽ: Alii de potẽtia materię illã educi putarunt. Et ĩ hæc usq̄ tẽpora philosophorum sectæ ĩuicẽ adeo pugnant, ut q̄libet eorum discipulus nisi lumine fidei sit illustratus undiq̄ cõfundãt. Qui maioribus quoq̄ ambagibus & erroribus detinerent, nisi Christi Fides lumenq̄ sanctissimũ discussis mundũ tenebris illustrasset. Nã & de mundo quomodo & ad quẽ finem factus sit & utrũ absq̄ initio ac sine fine cõstet, alii alia tradidere: Nemo tñ firmas rationes hactenus ĩuenit, nec inuenire poterit, quibus mundi ęternitatẽ uel ipsius incohationẽ ac terminationẽ uere ,pbare queat: Nã Aristotelis argumentationes sup hoc adductę satis infirmę ac debiles sunt: Iccirco uerum finem motus cæli, quẽadmodum prædiximus, ĩuenire Philosophi nequerũt. De nũero quoq̄ Angelorum seu substãtiarum sepatarum nõ mĩor ẽ apđ illos ãbiguitas & ignorãtia: Aristoteles.n.cęli motũ secutus nũero spherarum substãtias sepatas coęquit, ac si pp aliđ nihil q̄ pp cęli motũ substãtię illę exi-

sterent: Qđ ridiculū est: Quāq̄ putemus ipsum ꝓbabiliter ita fuisse locutū, nō asserendo, Sed quoad poterat altiora se inuestigando. Circa diuinū pariter cultū presertim exteriorē nil ueri, nil certi (ut errores quorūdā taceamus) declarauerunt. Quia uerū finē ignorātes debitū quoq; Deo honorem exteriorēq;, q magis homini cōduceret, cultū nescierūt: Vnde uaria etiā leuiaq; de ꝓuidentia Dei disseruere. Quāobrē paꝝ utilitatis ĩ his quę ad uerā hominis salutē ptinent eoꝝ scripta attulerūt: Immo ex diuersitate opinionū ĩgens suborta ē cōfusio: Ex quo patet eoꝝ doctrinā & relligionē, siqua ab eis tradita ē, ad uerā beatitudinē adipiscendā nihil ꝓfecisse. Quęcūq; tñ illi bene dixerūt minime spernēda: sed tāq̄ ab iniustis possessorib9 in ius nostrū trāsferenda putam9. Quāuis.n.p se nō sufficiāt, nō nihil tñ adiumēti cōferūt ĩ refellēdis p̄sertim Fidei aduersariis.

Traditiones Astrologorum penitus inutiles ac superstitiosas esse. Cap. iii.

Quia uero Astrologi ĩter Philosophos annumerari uolunt, Autumantes a cęlo & astris nostra hæc humana gubernari, ipsumq; cælū nostrū quodāmodo Deū esse (Vnde antiquorū quidā nouū & sup̄stitiosū; cultū ĩducentes Solē cęterosq; planetas stellarūq; multitudinē adorabāt) ualidis ostēdamus rationibus hunc errorem esse maximum, ꝙq; cælestia corpora causę eoꝝ dici nequeāt, quæ circa humanū uersanť ĩtellectū. Primo qa ordine naturę ĩferiora p supiora regūť: Intellectus aūt eodē ordine omnia corpora excedit, cum sit a corpore separatus. Non igiť astra p se eoꝝ causa esse possunt, quę circa ĩtellectū existunt. A philosophis pręterea ꝓbatū est nullū corpus agere nisi p motū: Eoꝝ igiť, quę sunt omnio extra motū, cuiusmodi sunt circa intellectū se habentia, corpora cælestia absolute causa esse nō possunt. Cuius rei manifesta ratio est ꝙ anima p quietē a motibus & p quandam a corpore abstractionē prudēs sciensq; efficiť. Itē si corpus nō agit nisi

per motũ, necesse est id qđ alicuius corporis recipit impressionem moueri: Omne aũt qđ mouet corpus eẽ oportet: Vt philosophus efficacissime probat. Cum itaq3 ĩtellectus nõ sit corpus neq3 uirtus corporeo organo alligata, ĩpossibile est corpora cęlestia ĩ ipsum ĩtellectũ aliqd ĩprimere. Item Quę a motibus cęlestibus fiunt, tempori subiiciunt: qđ primi motus est numerus: Quę igit a tẽpore omnino abstrahũt, cælo nõ subiacẽt: Intellectus aũt ĩ sua opatione a tẽpore abstrahit, Queãdmodũ & a loco. Cõsiderat. n. uniuersale qđ ab hinc & nũc abstractũ est. Item ultra suã speciẽ nihil agit. Ipsum aũt ĩtelligere cuiuslibet corporis agentis speciẽ formãq3 trãscẽdit: Omnis. n. corporis forma materialis & ĩdiuidua est. Intelligere ãt ab obiecto suo, qđ uniuersale ac ĩmateriale est, speciẽ hẽt: Vnde p formã suã corporeã nullũ corp9 ĩtelligere põt. Multo minus ergo poterit ĩ alio ipsam pducere ĩtellectionẽ. Quapp ex his & huiusmodi rationibus manifestũ est cęlestia corpora p se causas nostrarũ ĩtellectionũ nõ esse. Verũ qa sine corporearũ uirtutũ administratione nostri opatio ĩtellectus cõpleri nõ potest, quę qdem uirtutes sunt imaginatiua, memoratiua, cogitatiua dispositionẽ sequentes corporis cęlestibus ĩfluxib9 subiecti, ex hoc aliquo modo ĩdirecte uidelicet corpora cælestia tãq̃ causę uniuersales ĩtellectioni cõferunt: Nã pro uarietate ĩfluxuũ diuersas ĩ hominibus cõplexiones & corporũ dispositiones esse uidemus: Ex qbus ipsius ĩtellectus opatio uel adiuuat uel ĩpedit: Nihilominus ob hoc electionũ nostrarũ causa & humanarum rerum gubernatio minime cælo tribuenda est: Qđ his rationibus patet. Primo qa omnis actus uoluntatis ex apprehensione intellectus in nobis ĩmediate resultat. Voluntatis. n. obiectum est bonum ratione conceptum: Iccirco nõ potest in eligendo sequi puersitas, nisi in pticulari eligibili iudicium intellectus deficiat. Cum ergo cælum, sicut diximus, nõ sit intelligẽtię nostre causa, nec electionis nostrę p se poterit esse auctor. Præterea quæcunq3 ex corporum cęlestium impressione ĩ his inferioribus eueniunt, naturaliter

contingunt: Cum hęc inferiora sint illis naturaliter subordi-
nata. Si ergo electiones nostræ ex impressione uirtutum cæle
stium prouenirēt, naturales profecto nō uoluntarię haberen-
tur: Atq; ita naturali quodā ductu more brutorum ageret ho
mo, nō ageret: Hoc aūt q̄ sit absurdum palam ostendit: Tum
quia ea quæ naturaliter fiunt ad ipsum finem determīatis me
diis perducunt: unde semp eodē modo fiunt: quia natura ad
unum determinata est: Electiones aūt humanę diuersis uiis ad
finem tam ī moralibus q̄ in artificialibus tendunt. Tum quia
quæ naturaliter eueniunt, semper uel plerūq; recte fiunt: Na
tura siquidem ī paucioribus delinquit: In humanis aūt electio
nibus contrariū quotidie uidemus. Itē quia quæ sunt eiusdem
spēi nō uariāt ī opibus quę ipsius spēi naturā cōsequūtur: Om
nes. n. hirūdines similitudine pari nidificant: Quilibet itē ho-
mo prima principia naturaliter nota intelligit: Humanę uero
electiones inter se sunt ualde dissimiles: Non. n. naturam, sed
uoluntatis libertatem sequuntur. Tum qa uirtutes ac uitia nō
homini sed naturæ imputarētur: Vnde consilium humanaq;
prouidentia frustra essent. Pręterea, ut ad principale propo
sitū redeamus, nulla uirtus actiua ad ea quæ sunt supra spēm
supraq; agentis naturā se extendit: Ipm aūt uelle sicut & ipm
intelligere omnem corporeā spēm transcendit: Quia quem-
admodum uniuersalia intelligimus, ita & uoluntas in bonum
fertur uniuersale. Item Quę ad finem sunt, proportionē
cum ipso fine habere oportet: Sed humanę actiones ad fœlici
tatem tanq̄ ad finem ultimum ordinantur: Quę nō in aliquo
corporeo bono sed in hoc demum consistit, ut ipsi Deo ani-
ma coniungatur: Qđ omnium uirtutem corporum transcen-
dit. Corpora itaq; cęlestia electionum nostrarum causa per se
esse nō possunt. Sciendum tamen est ꝙ licet ipsa nō sint di-
recte electionum nostrarum causa, indirecte tamen eorum uir
tute electionibus nostris aliqua prębetur occasio, prout illo-
rum influxus cum corpora nostra suscipiant, animum ad di-
uersa inclinant: Cui tamen per Liberum arbitrium potest

ubicunq3 uelit homo resistere. Non ergo hũmanarum regi-men actionum ab ipso cęlo per se, sed a libero arbitrio pendet prouidentiaq3 diuina. Quo circa cælum Deus seu astra Dii eẽ non possunt. Deus. n. cũ3 sit prima causa, est omniũ causa p se nõ aũt p accidens. Verum q̃a nõ nulli corpora cælestia animata esse ponẽtes cælũ secundũ se ĩ nostrũ ĩtellectũ nõ agere inqunt, sed inq̃tum ab ipsius anima mouetur, a qua ĩ nostras animas habeat ĩfluẽdi uirtutẽ: Hoc procul esse a ratione pariter ostendamus. Illud. n. p aliquod ĩstrumentũ fieri nõ potest, Ad quod nullo modo instrumenti actio se extendit: Corporis aũt actio nullo modo ad ĩtellectus & uoluntatis ĩmutationẽ3 nisi forte p accidens (ut dictũ est) se extendit. Fieri ergo non põt ut cęlestis corporis anima etiã si ipsũ3 sit animatũ p sui corporis motũ ĩ ipsum ĩtellectũ ac uoluntatẽ ĩpressionẽ efficiat.

Præterea si anima cęlestis ĩ animas nostras p corporũ motum aliq̃d ĩprimeret, Actio illa ad nostrã usq3 animã, nisi p corporis nostri mutationẽ nõ pueniret: Non. n. nisi p medium corporis agit: Ideo nõ esset p se, sed p accidens (sicut diximꝰ) actionũ nostrarũ causa: Quia scilicet ex cælestium corporum uirtute ĩmutatis corporibus nostris uł corporibus aliis naturalibus, aliquid aut boni aut mali ĩtellectui p sensum fit pręsens q̃d obiectiue uoluntatem mouet ad bonum prosequendum & ad malum fugiendm: Id tamen uoluntas libere facit: Nam & q̃tum ad exertitiũ actus sui iuris est uelle & nolle, & cogitare uel nõ cogitare: Quantũ3 etiam ad specificationẽ actus põt oblatum sibi bonum occasione uirtutis cælestium corporum sequi aut omittere, cum tale bonũ3 non nisi corporeũ ac particulare esse possit. Q̃d si etiã3 esset uniuersale, uoluntas nihilo minus ad illud cogitandum uel non cogitandũ3 libera superesset, ut quotidiana docet experiẽtia. Ex q̃bus oĩbus sequit̃ q̃ homo est suarũ ellectionũ dominus, q̃ q3 humanę uitę regimẽ p se a cęlo nõ pendet. Nec ergo cęlũ nec anĩa cæli est Deus: q̃a Deus est causa p se. Ideoq3 exhibitꝰ Soli, Lunę ac cęteris astris uel creaturis cultus, uanus est atq3 pernitiosus: Omnia enim

corpora propter hominem facta sunt: Is aũt se ipso ĩferiora honorare nõ debet. Hinc etiã patet quanta sit Astrologorꝝ uanitas humanarꝝ rerꝝ administrationem cælo ascribentiũ, actionesq; hominum ex inspectione & obseruatione astrorꝝ gubernare uolentiũ. Cęterum Astrologorꝝ qdam nomine potius q̃ re christiani uanitatẽ iudiciarię astrologię certis ineptiis uelare cõtendũt, dicẽtes ĩtellectũ & liberũ arbitriũ nõ cęlo qdẽ p se, sed soli Deo esse subiectũ: Nihilominus cũ ei p accidens subiiciat, & omnes fere homines sensitiuã partẽ sequantur, iactant se pręuidere posse futura & ad mala euitãda hominib9 remedia afferre, atq; rerꝝ humanarꝝ habenas hoc modo temperare: Deum. n. inqunt p secũdas causas ĩ hęc ĩferiora agentem ea mediãte cęlesti ĩfluxu gubernare: In quo cæco iudicio & ignorãtia ducti maiestatis diuinæ cultui derogant, & demoniacis supstitionibus mortaliũ animos imbuentes plus fidei & obseruationis cælo q̃ ĩmortali Deo tribuendũ uana quodammodo credulitate ĩsinuare cõtendunt: Dũ nihil nisi auspice cęlo fieri posse credentes id ipsu; aliis psuadere conant. Verum hanc diuinatoriã astrologiã uana; prorsus esse ac nomine scientię uel artis ĩdignã uel hinc maxime patet, ꝙ excellentissimi philosophorꝝ eam potius irrisione ac silentio q̃ cõfutatione dignã censuerunt: Nã cum omnes philosophiæ partes explicare conati sint, nihil de hac materia tetigerũt, cũ tamẽ Plato & Aristoteles atq; alii de cęlo & astris haud negligẽter scripserint: in quorũ libris nullũ omnino de futurorũ scientia fit uerbũ: Qđ certe nõ fuisset a tam sagacissimis naturę ĩdagatoribus prętermissũ, si ad scientiã quoquomodo ptinere posse cognouissent: Quin ĩmo ubiq; Aristoteles omnesq; pręcipui philosophi ꝓbãt de ente p accidẽs & de casu ac fortuna deq; futuris cõtingentibus, circa quę diuinatoria hæc Astrologia semp uersat, scientiã aut artem esse nõ posse: Quia causas nõ habent determinatas, sed incertas & infinitas. Pręterea omnis futurorum ratio uel in re ipsa uel in eius causa cognoscitur: Futura aũt contingentia neq; in se ipsis, cum nõ dum

sint, neq; ī sua causa cognosci a nobis possunt: Ideo. n. contingentia dicuntur quia eoꝝ causa uel ad producendum uel non ꝓducendū īdifferens est, ī his presertim, quæ a libero arbitrio pendent. Sequitur ergo ut nullo modo a nobis sciri possint.

Item posito hęc futura aliquo modo cognosci: nō tñ ex sola astroꝝ īspectione, queēadmodū Astrologi insulse affirmāt, id sciri posset: Quia cælū est uniuersalis īferioꝝ effectuū causa: Per solam aūt uniuersalis causæ considerationē nullā nisi ualde confusam ꝑticularis effectus cognitione; assequi ualemus, ut omnes philosophi confitent̄: Propterea dū ipsi philosophātur, nō ex uniuersalibus causis sed ꝑticularibus ꝓximos rimātur effectus: Sic ēt ī explorādis ęgritudinū causis periti Medici nequaq̄ solos lunę ac planetaꝝ motus, sed potius corpoꝝ dispositiones causasq; particulares & ꝓpinquas, ex q̄bus uel semꝑ uel plurimū iidem ꝓueniunt effectus, diligenter īspiciūt & obseruant. Incertos igit̄ reꝝ euentus a libero pendētes arbitrio uel a causis ī neutrā ꝑtem determinatis, qui īfinitis modis īpediri & alterari possunt, ex sola astroꝝ cōtēplatione iuxta Astrologoꝝ cōmenta uaticinari & asseuerare uelle, leuissimæ uanitatis delirantiūq; uel ignorantiū hominū est. Præterea ī diuersis cęli ꝑtibus diuersas esse ꝓprietates distinctasq; uirtutes atq; etiam contrarias, ut Astrologi tenent, negare facile possumus: Nam pręstantissimi Philosophorum, q summo studio cęli ꝓprietates īuestigare conati sunt, cęlū ipsum ī hęc īferiora agere solū ꝑ lumen motūq; asserunt: Per lumē. s. tanq̄ ꝑ ꝓpriā qualitatē ī totū cęlum diffusam: Per motum uero prout est primi agentis instrumentum, qđ quidem nō agit nisi sit a principali agente motum. Hinc concludunt diuersitatem rerum infra lunarē globum succedentiū ex duobus prouenire: Primo uidelicet ex ipsius cæli motus & luminis uarietate: Secundo ex diuersa materiæ ꝑticulariūq; agentium dispositione: Id tamen ad ipsos effectus cognoscendos non sufficit: Quia lux & motus uniuersales sunt causę: eorūq; uarietas solam effectuū diuersitatem uniuersaliter ac confuse designat:

Icirco etiam agentia particularia materieq3 dispositionē nosse oportet: Quo insup cognito nō dum futuros & contingentes effectus presertim a libertate arbitrii ꝓficiscentes pp allatas superius rationes ꝓspiciemus. Quanto ergo minus ex sola astrorum īspectione id assequemur? Item posito diuersas ī cælo esse proprietates, pp hoc tñ astrologi futuroꝝ cōtingentiū cognitionem habere nō possent: qa cu3 pticlares effectuū causæ sint proximæ, quanto eædem se habent ab effectu remotius, tanto sunt magis uniuersales. Cum ergo cęlum ac stellę plus q̄ elementa & q̄ naturales inferioresq3 causę distent, manifestū est huiusmodi diuersas cæli ꝓprietates uniuersaliores causas esse q̄ quæ sub ipso cęlo continēt. Sed ex sola uniuersaliū causarum, quę sub cælo sunt consideratione, nō possumus in pticulariū effectuum cognitionē uenire: Neq3.n. ex elemētari uirtute ignis uel ex genitali animatoꝝ uirtute tantūmodo examinata huius hominis uel huius oliuę generationē scire ualem9: Multo minus igitur ex sola cęlestiū īfluxuū indagatione poterimus futura contingentia iudicare. Rursus Si concesserimus uirtutes stellaꝝ esse magis pticulares, q̄ uirtutes sint elementorum & causarum, quę sub ipso cęlo claudunt, q̄uis hoc nimis foret absurdū, tñ Astrologia diuinitoria uana & inutilis erit: Tum quia has uirtutes inuestigare hominibus est impossibile, cū sint procul a sensu a quo omnis nostra īcipit cognitio: Cuius signum est, quia (ut prędiximus) excellentissimi ingenio Philosophi eas penitus ignorauerunt: Quin īmo īnumerabilium rerum sub cęlo existentiū quas manibus quotidie ptractamus, proprietates ac ueras differentias īuenire minime potuerunt: Quanto minus ergo stellaꝝ ꝓprietates, quę a nostris sensibus īfinite distant, inuestigare astrologi poterunt? q nec ingenio sunt nec doctrina pręclarissimis illis philosophis conferendi: Tum quia etiā si uirtutes illę cognoscerentur, de sua uana superstitione Astrologi gloriari minime possent, Quia agentia pticularia & causę infra cælum positę frustra esse non possunt. Cum nihil ī naturalibus frustra detur: Si ergo in cælo

particulares distribuant uirtutes, ut puta illarum quædā ad hominem, quędā ad bouem generandū, atq; ita singulæ determinent: Tunc fateri oportebit q agentia sub cælo contenta ad disponendā materiā uim tantū habeāt: Virtutes aūt stellarum formā introducant. Qd si ita sit, nō sufficit Astrologo inspicere cęlum: Quia secundū diuersam materiæ dispositionē diuersæ introducunt formę: Nā si materia nō sit disposita, nō potest in eam naturalis agentis uirtus formā ītroducere. Cūq; materię dispositio possit multipliciter īpediri, pculdubio nullam Astrologus particulariū & contingentiū effectuū cognitionem ex solo cęli intuitu pcipere ualebit: Vt puta si stella determinatę uirtutis ad uuas ex uite pducendas inspiciat, certū est q huiusmodi effectū multa poterunt īpedire, ueluti materia male affecta, uel supueniens hominū aut brutorum uastatio, aut alterius stellæ concursus, quæ nimiā aquarum inundantiam seu siccitatē pariat: uel alia multa fortuita īpedimēta, ex quibus illa solius uirtutis cælestis examinatio successu fraudabit. Si ergo in naturalibus effectibus ita se res habet, multo amplius circa liberi arbitrii expectationē multis ac prope īfinitis uariabilē casibus incertum erit fallaxq; iudiciū. Atq; ita patet a cęlo nō pendere hominū regimen: uel si quomodo. i. p accidens pendeat, nō tamen nisi uelut ab uniuersali causa deriuari: Et cum tam p liberum arbitriū q p īfinitos rerum euentus hominū opiniones ac desideria quotidie uarient, iidemq; sępe ab inclinatione, uel pposito suo retrahant, Ridiculum & uanissimū est uelle p ipsam astrorum obseruationē uitā humanā gubernari: Presertim qa tota fere huiusmodi ars Astrologicæ diuinationis, si tamen ars nuncupanda est, falsis & īcertis nitit fundamētis. Verum qa nostri ppositi modo nō est contra hanc uanitatē disputare, hęc ad pręsens sufficiant. Satis. n. nobis est pbasse omnem astrorū uel cęli cultū hactenus inuentū uel qui inueniri queat, pro uano ac superstitioso esse existimandū. Hanc uero diuinatoriam astrologiā Comes Iohannes Picus Mirandulanus inter prara naturæ miracula

perspicacitate ingenii & doctrinę sublimitate olim cõnumerãdus, in libris disputationũ suarũ eleganter, subtiliter & efficaciter confuntans ad nihilũ adeo redegit, ut q tractatũ illũ legerit & intellexerit, si ex animo penitus illam non irrideat, ipse certe oĩbus sit irridendus. Nos quoq; ut tam indocti q̃ docti illa; ludibrio & cõtemptui habeant, tribus libris uernacula lingua editis contra eam sufficienter disputauimus. Illos igit̃ libros plegant qui maiorem in hac discussione copiam habere desiderant: Et ĩtelligent q̃ fatuũ sit ĩ huiusmodi occupatissima uanitate laborare, aut ei fidem ullam adhibere.

Idolatrarum sectam omnium uanissimam esse. Cap.iiii.

Ostendimus ergo relligionẽ Philosophoꝝ, q Deo cultũ idest primę causę tribuendũ censebant, nõ modo ĩsufficientem, sed etiã erroneã ad obtinendã salutẽ fuisse: cultũ uero cælestibus corporibus exhibitũ uanum pariter pnitiosumq; esse: Quanto igit̃ magis cultus ille, q idolis & lapideis uel fusilibus statuis sculptilibusq; tam hominũ q̃ bestiarũ absolute olim præstabat̃, uel siquis adhuc uspiã ĩuenit̃, dãnandus irridendusq; est: Neq; uero ĩ hoc demonstrãdo laborare oportet: Quã sit.n.procul a ratione ac stultũ lapides, ligna metallaq; cæteraq; insensibilia p se colere adeo probatu facile est, ut satius prætereundũ putẽ: Superfluu; siquidem est contra unamquãq; positionẽ sollicitũ esse. Circa.n.ea, quæ ꝓbabilitatis aliquid habent, uersari debemus. Simulacra aũt & insensibilia colere extremę dementiæ est. Verum quia q ĩsaniam hanc excusare contẽdunt, nõ inanimata sed Deos in illis habitãtes responsaq; dãtes uel reprẹsentatos se uenerari affirmant, quẽadmodũ & nos Christiani Christi & sanctorum imagines adoramus, Demonstrabimus etiã cultũ substantiis separatis a gentibus ĩ idolis attributũ supstitiosum ac ĩpium extitisse: ut postq̃ de extremis diximus etiã de mediis differamus: Inter Deum siquidem cęlumq; medię habent̃ substãtiæ separatæ. Primo

autem sciendum nõ solum (ueluti sup̄ius ꝓbatum est) hominis uoluntatē neq; a cęlo neq; ab anima cæli ipso cęlo mediāte, sed nec ab aliqua substantia separata seu spirituali creatura q̄tūlibet nobili, uerū a solo Deo p̱ modū agentis posse moueri: Per modū aūt agentis aliq̄d ab alio moueri ītelligit̄ cum ab illo tāq̄ a principio extrinseco mouet̄: Dico itaq; ipsā a nullo principio extrinseco præter Deū moueri posse: Quia p̱ modum finis siue obiecti plurima illā mouere possunt: Multa.n. agentia tam corporalia q̄ spiritualia suadendo uel dissuadēdo & bona uel mala offerendo, in quo tñ̄ semp̱ uolūtas est libera suarūq; operationū domina, possunt uoluntatem mouere: Quæ q̄dem motio p̱ modū finis se habet: Vnde nõ est ꝓprie causa, sed electionū eius occasio. Qđ aūt nihil præter Deum, uoluntatē p̱ modū agentis mouere possit p̱spicuū est: Quia sicut ī re inanimata īclinatio uel appetitus naturalis ad ꝓpriū se habet finē: ita ī substantia ītellectuali uoluntas seu ītellectualis appetitus se habet ad suū. Inclinationes aūt naturales solus dare pōt q naturā īstituit: Iccirco a philosophis ꝓbatū est grauia & leuia a generante moueri: Ergo ad aliq̄d uolūtatē p̱ modum agentis īclinare ad eū solū, q ītellectualis naturę causa ē, p̱tinet: Qđ ipsius Dei tantū munus est: Quia non de potentia materiæ sed ex sola creatione anima ītellectiua ꝓuenit. Cum ergo creare sit ex nihilo aliq̄d facere, nõ nisi potentiæ cõuenit infinitę: Quæ q̄dem Deus est: Qui nõ modo uirtutes sed etia; op̄ationes rebus īpartit̄. Sicut.n. in rebus corporeis ita multo p̄fectior ī spiritualibus ordo reperit̄. In rebus aūt corporeis a primo motu oīs ꝓcedit motus: ergo & ī spiritualibus q̄libet uoluntatis motus a prima uoluntate.i.a Deo deducit̄. Ex quo patet uoluntatē p̱ modū agentis & finis a Deo moueri: Per modum q̄dem agentis īmediate: Per modū uero finis & mediate & īmediate eam mouere pōt: Quocūq; tñ̄ modo id agat, non uiolenter agit: Quia secundū suæ formę exigentiā a Deo unūq̄dq; mouet̄. Plane igit̄ constat solū Deum, q solus principiū omnium uoluntatū & motor ac uniuersi gubernator ē, cultu

latriæ colendū esse. Cęteris autem ītelligentiis, & si in eo ꝙ de similitudine diuinitatis primę causę pticipiāt honorādæ sunt, cultus tñ latrię minime debet̄: Nō ergo eis sacrificia thuraqȝ, sed uni Deo exhibere fas est: Cui tātū latriæ cultū relligio christiana psoluit: Licet angeloꝝ sanctorūqȝ memoriam recolat laudans Deū i sanctis suis & gratias agens ꝙ talia ac tot beneficia suis concedere creaturis dignatus sit: Neqȝ.n.ipsos sanctos uti Deos sed tanq̄ Dei amicos ueneratur, eoruȝ suffragia implorans, ut Deo acceptissimi pro nobis exorent, qđ ipsi meritis nostris īpetrare nō ualem9. Hoc itaqȝ modo Deū pręcipue colere ac separatas beatasqȝ substantias honorare haud īprobabile sed iustū sanctumqȝ est. Qđ quidē ualde dissimili modo Idoloꝝ cultores obseruabant. Cōstat.n.ꝙ diuersis idolis diuersa sacrificia thuraqȝ offerebant: & ab eis futura, quoꝝ cognitio ad solū Deū ptinet, sciscitabant̄. Quispiā aūt forte respondeat, ꝙ licet ea sacrificia uariis diis tribuerent̄, in solū tñ Deuȝ eorum uertebat̄ intentio: Vt in illa spirituali substantia, quaȝ id simulachrū referebat, Deū ipsuȝ laudarent ac colerēt: Qđ si concesserimus, quāq̄ ī multitudine saltē rudiū populoꝝ id ignorarent̄, nō ideo tñ a uanitate ac pnitie cultus illius excusari poterunt: Quia ī eorū ritibus & fere ī tota illa sacroꝝ pfunctione, uana pmulta ridiculaqȝ nec nō bonis moribus aduersa fiebant: Quæ si deprauationi scelestoꝝ & īpioꝝ hominū uerū cultū īficiētium īputare contenderint, palā de mendacio arguent̄: Quia ptotū orbē huiuscemodi ritus etiā a magnis uiris obseruabat̄. Sed hoc etiā concesso, nō tñ euadere poterūt quin ii, quos colebant, spiritus minime boni sed execrabiles fuerint: Illoꝝ itaqȝ cult9 inordinatis & Deo cōtrariis ītellectibus, in qbus Deus ipse honorari non pōt, exhibebat̄. Ad qđ pbandum multę suppetunt rationes: Primo qa creati ordinatiqȝ ītellectus est, nō solum se ipsum ad suā causaȝ disponere eāqȝ uenerari, Sed etiā alios ad hoc ipsum dirigere, ut ī oībus glorificet̄ Deus, q omnia ī omnibus facit: Sed eiusmodi spiritus, quis multa respōsa darent, nunq̄ tñ rectum uiuendi ordi

nem sincerũq; Dei cultũ, quin ĩmo oppositum docuisse homines legit᷑: uel saltem peruerso ordini consentientes, & iniqua seductione gaudentes debitũ Deo honorẽ sibi arrogasse cõpertum est: Vnde uniuerso mundo erroribus obruto nulla fere de Deo cognitio habebat᷑. Item bonorũ spirituũ nõ est fouere odia ac nefaria ꝑpetrare, aut eiusmõi mala docere homines: At tales Dii rixas, discordias, bella, sacrilegia, ĩcestus ĩter se exercere ferebant᷑, detestabiliaq; permulta: quę nec ipsi falsa esse pr̨edicabant, ignorantiæ hominũ cõsulentes, nec ea detestabant᷑: Quę certe nemo bon9 sine offensione audiat, nedum ꝓbare unq̃ possit: Ex quo ĩ errorẽ pessimũ exitiali exẽplo mortales ĩducebãt᷑. Itẽ si Deus, q ẽ omni ex ꝑte ꝑfectus bonoꝝ nostrorũ nõ ĩdigens (nihil.n.illi adiici põt) nullo cultu ꝑp se ipsum sed ꝑp utilitatẽ nostrã delectat᷑, ut ꝑfecti ac beati efficiamur, Quilibet ordinatus sub eo ĩtellectus ut cõformẽ auctori suo se reddat debet idẽ hominibus desiderare: Iccirco si illorum Dii spiritus boni fuissent, homines sibi in ꝑfectione similes fieri ꝓcurassent: Vnaquęq; & eniꝫ causa ꝑp bonitatem ꝑfectionẽq; suã quoad põt, suũ ꝑficit effectũ: & unũqdq; perfectum tale aliud quale ipsum est, facere quærit. Ad hominis aũt ꝑfectionẽ diuinorũ cognitio maxime ꝑtinet: Ideo bonorũ spirituũ erat ꝑ quę tradebãt oracula hominẽ ad ꝑfectam diuinoruꝫ cognitionẽ ꝑducere: & unũ Deũ, a quo omnia pendẽt, orandũ diligendũ ac quærendũ ostendere: Quod minime fecerunt: Sed.n. ante Christi aduentum terrarũ orbis densissima peccatorũ & ignorantię caligine presertim circa res diuinas immersus ĩ tenebris & ĩ umbra mortis sedebat: Quia q̃tum illi poterant Dii a uero Deo multis uanitatibus ac fallaciis homines detrahebant: Multoq; plura de ipso summo Deo deq; bonis morib9 atq; de his, quę ad beatã uitã faciũt, ĩ scolis philosophoꝝ Pythagorę uidelicet Socratis, Platonis & Aristotelis q̃ ĩ Deorũ tẽplis tradita legimus: Melioresq; ipsis Diis eorũq; sacerdotibus eiusmodi deliriis semꝑ ĩtentis Philosophi talia uel negligentes uel paꝝ curãtes ĩueniebant᷑. Itẽ si boni spiri

tus fuisset, certiores de beatitudine homines fecissent: Qui ob eius ambiguitatē solliciti ualde erant, uerūq3 finē ac uirtutes, qbus ad eā puenit̃ beatitudinē, ostendissent, deficientiq3 philosophoꝝ īquisitioni supplessent: Bonus. n. spiritus, q hominis curā ac ꝓuidentiā gerit, debet ipsū de humanæ uitæ fine deq3 mediis ad eū pueniendi īstruere: Alioqn uanū eius regimē foret: Nā si hoc bonus homo facit, quāto magis bonus spiritus facere debet? Atq hoc spiritus illi nō tradiderunt: Quin poti9 cōfusionē mortaliū mentibus īseruerunt, Ita ut ante Christi prædicationē ꝓpriū finē eiusq3 media prorsus homines ignorarent. Præterea bonus spiritus mendax nō est neq3 homines decipit: Quia mendaciū ac deceptio semp mala sunt: Sed spiritus illi ī suis responsis multa mendacia ambiguosq3 sermones ꝓferebant: Sicq3 homines sępissime fefellerunt. Cūq3 īsup ostensū sit futuroꝝ cōtingentiū prędictionē ad solū Deum sua ęternitate oīa cōplectentē ptinere, si illi spiritus boni fuissent nequaq̄ sibi quod Dei ꝓpriū ē usurpassēt. Nō. n. hæc dicit Domin9, more Prophetaꝝ dicebāt: Sed sibi ipis tāq̄ Diis futuroꝝ præscientiā arrogabant: Qui dum se hoc modo eoꝝ præscios ostendere conarent̃, nō diuinę solū maiestati derogabāt, illi9 in se gloriā cōuertentes, Sed ī multiplices supstitionū amfractus homines īmergebāt: Dū p uanas diuinationes ī extis aīalium, quę sibi sacrificabant̃, & ī auspiciis uel garritu auiū uel uolatu ac ī huiusmodi illecebris delirare homines cōpellerēt aut saltē pmitterent: Quæ certe boni spiritus oīo ꝓhibuissent. Qꝛ. n. ridicula illa uanaq3 sint facile qsq3 ratiōis capax cognoscere pōt. Iidē quoq3 Dii magicis artibus fauebāt: In qbus crebro adulteria cędesq3 īnocentiū ppetrant̃, & sceleratis hominibus patrociniū confert̃, mentiūq3 ludificationes, ac turpia multa fiunt: Quæ boni uiri graui legū animaduersione abhominant̃. Ex qbus affirmari iam pōt prauos illos spiritus fuisse.

Nullus itē bonus spiritus crudelitate delectat̃: Sed ī illoꝝ sacrificiis nō solū brutoꝝ, Sed hominū ac præcipue īnocentū pueroꝝ uidelicet puellarumq3 uirginū sāguinē īfāda nece sibi

offerri poscebant: Ex quo īnumeri īnocentes ipsis etiā patrib9 ꝓprios filios īmani scelere sacrificantibus, occisi sunt. Vnde post ipsorum Apostoloꝶ prædicationē destructis delubris, cōgesta hominū & puuloꝶ utriusq; sexus ossa plurima ī eoꝶ adytis īuenta sunt: Qđ qdem nō Deoꝶ sed pessimoꝶ Dęmonū in humanā stragē grassantiū argumentū est. Infinita īsup mala, quę ex idoloꝶ cultu ꝓuenerunt, enumerare possemus: Sed qa īmenso dñi nostri Iesu Christi beneficio hic error iam ex mundo penitus sublatus est, nemoq; est, qui huiusmodi errores iam nesciat, pauca hæc sufficere arbitramur: Presertim qa a plerisq; maiorū nostroꝶ eruditissimis talia copiosissime confutata sunt. Qđ si Dii illi fuissent, nō esset a Christo homine illorum cultus & honor sicuti cernit̃, omnino extinctus.

¶ Iudaicę perfidiæ superstitionisq; confutatio. Cap. V.

n Aturalis itaq; rationis lumen ante Christi aduentum usq; adeo defecerat, ut nisi ipse Dñs noster Iesus Christus pdito mūdo succurrisset oēs ꝓpe hoīes tanto brutis sordidiores essent, quanto ad nocendū callidiores, & ī multiplici genere peccandi ꝓniores sunt ac sagaciores. Cōstat igit̃ naturale lumen, debile īfirmūq; nimis esse nisi supnaturalis uirtutis auxilio adiuuet̃. Sed qa multi supcælestis luminis munere abusi sunt, īter quos Iudæi primatū huius erroris tenent, nūc cōtra eos nostra disputatio cōuertet̃: ostendemusq; ritus eos, quos modo illi seruant, minime Deo acceptos, sed pnitiosos esse ac ꝓterua quadā & īsita obstinatione potius q̄ ratione defēdi. Quāq̄.n. de ueteri testamēto diuinit9 tradito se se iactāt, inanis est doctrina, quā puersus ītellectus & p contēptum īgratitudo corrūpit. Quoniā uero oīs eoꝶ spes a Messia dependet, quē adhuc prestolant̃, si ostenderimus Messiā hunc iam aduenisse, & ipsum fuisse & esse Iesum Christū nazarenū Dei filiū, quē nos iure colimus & adoramus, negare nō poterunt quin nostra a Deo sit relligio, & qn magno ipsi errore teneāt̃.

Quãuis aũt eis rationes a nobis ĩ secũdo huius opis libro allatæ satis supq; sufficere deberẽt: qa si Iesus nõ ẽ uerus Messias, qs alius eo maior ĩueniri põt? cũ melior uita cultusq; sanctior eo quẽ ipse docuit dari nequeat: Tamen ut suis eos telis confodiamus, ipsorũ scripturas cõtra eos adducem9: Qđ & breuiter expediemus: Quia a doctissimis uiris, quorũ extant ĩ ecclesia libri, hæc materia diligenter discussa est. Et licet nobis ratione potius q̃ auctoritate pcedendũ sit, nulla tñ efficacior ratio adduci põt, q̃ si scripturas, qbus ipsi ĩdubitanter credũt, pro fundamẽto posuerimus: Ex qbus nõ nihil ẽt utilitatis ĩcredulis resultabit, si quæ a Christo gesta sunt, tot ante annos certis oraculis prẽnuntiata esse ĩtelligent. Iesum igit nazarenũ a Iudẽis crucifixũ esse uerũ Messiã, quẽ oẽs patriarchæ & pphetẽ prẽdixerũt, Quẽ tot mysteriis prẽsignarũt, Quẽ unũ expectarũt, facile pbabimus, si quædã ab eis plane cõcessa uel per se ipsa manifesta prẽmiserimus. Primũ qppe apud omnes hebrẽos pspicuũ est ĩscripturis sacris Deũ eis saluatorẽ magnũq; pphetam pmisisse: Quẽ ipsorũ futurũ regẽ prẽstolabant: utq; illu; audientes ĩ cunctis illi parerent, eis esse prẽceptũ: Hoc.n. oẽs usq; ĩ prẽsentẽ diẽ uno ore cõfitent ipsu; summo desiderio expectantes: Vnde Moses Deuter. xviii. ad populũ sic loquitur, Prophetã de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus: ipsu; audies ut petiisti a Deo tuo: Pauloq; post ait Dominus Mosẽ, Prophetã suscitabo eis de medio fratrum suorũ similẽ tui & ponã uerba mea ĩ ore eius, loqueturq; ad eos oĩa quæ prẽcepero illi: Qui aũt uerba eius, quẽ loquet ĩ nomine meo, audire noluerit, ego ultor existã. Certũ est ẽt & ab oĩbus Iudẽis cõprobatũ ĩ scripturis sacris tã ĩ lege Mosẽ q̃ ĩ prophetis & psalmis ipsius Messiẽ cõditiones esse prænuntiatas: De qua.s. stirpe, quo ue loco ac tempore sit nasciturus: Quã insup uitã doctrinãq; tradere, qd ue agere debeat: multaq; alia, quẽ ad ipsum solũ Messiã sane ptineant. Perspicuũ quoq; est ĩnumerisq; codicib9 diuulgatũ sacras scripturas ueteris testamẽti eã recipe ĩterpretationẽ ut cõditiones oẽs ad

ipsum Messiã tantũ ptinentes Iesu nazareno / quẽ ipsi crucifi/xerunt adeo conueniãt & coaptent / ut nihil oĩo ex lege Mo/sæ & ex pphetis ac psalmis relinquat / qd nõ aptissime ipsi Ie su Christo respõdeat. Nec solũ psonę Iesu nazareni magna cũ facilitate & mira cũ uoluptate tota ueteris testamẽti ĩsinuatio ascribit / sed oĩbus gestis pariter / quę post illius obitũ ĩ eccle/sia successerunt / cõuenientissime applicant: Adeo ut nisi sci/retur hos pphetas antiqssimos extare ipsis hebreis p uniuersũ dispersis fidẽ circũferentibus / forte ambigi posset talia christia nos cõmentos esse ad ipsorũ fidẽ simulata auctoritate confir/mandã. Quærẽdũ est ergo a iudęis / An Iesus sit uerus Mes sias an nõ? Si est: Cur eũ nõ sequunt & christiani nõ efficiũt? Cũ teneant ex Dei pręcepto ipsũ audire ac seq: Si nõ est Mes sias / postq̃ De9 pollicitus est se missurũ uirũ sanctissimũ / Cui9 cõditiones descripsit & ab oĩbus obseruatũ iri præcepit / Quo modo dehĩc oĩa hæc pmisit ĩ altero adimpleri? Nã si Iesus nõ est Messias ab eis tãto desiderio expectatus / E tribus unũ con cedãt nobis oportet: Aut.n.Deus Iesum nesciebat esse uẽturũ ĩquo oĩa / quę de Messia prenuntiata erãt / adimplerent: Aut nõ poterat / q̃uis sciret / phibere: Aut si poterat nolebat: Quic qd ãt hoꝝ triũ Deo ĩputauerint dementiæ maximæ arguent. Si ergo hoc sciuit & phibere potuit / Cur ẽt noluit? Nunquid Deus ẽ hominũ deceptor? Vere nos christiani ab eo redargui nõ possum9 / q Iesũ sequamur nazarenũ sup oẽs admirabilẽ / Cũ nemini præter q̃ illi oĩa sacra oracula / oẽsq; ueteꝝ figuræ signãtius accõmodatiusq; cõueniãt aut cõuenire possint. Qđ si is nõ est Messias / frustra de alio sollicitũ esse oportet / Cum huic similẽ dari posse / credere stultũ sit. Sano itaq; ĩtellectu ue teris testamẽti scripturas & ea / quę p Christũ & p ipsius eccle siã acta sunt / reuoluant: Cogitentq; qd expectato suo Messię tribuere amplius possint / Qđ multo rationabilius & abũdan/tius ĩ Iesu nazareno / ẽt si nou9 ille / ut aiũt / supuẽiat nõ inue/niat. Certe nisi ex demerito pfidię suæ indurati eẽnt / luce cla riora hęc esse cognoscerẽt. Item cũ ĩ sacris scripturis tempus

de Messię aduentu prędictũ iam lõge transierit, nec alius, cui Messiæ attributa cõueniãt, pręter Christum apparuerit, Quis Messiã dubitet Iesum esse nazarenũ? Aut.n.scriptura mentit, Cui rei ꝓtinus Iudæi reclamabunt: Aut confitendo scripturã, Iesum pariter Messiã concedere oportebit. Qđ ãt Messię tempus pręterierit, patet: Primo siquidem ĩ Genesi uaticinium illud celebre testantis Iacob habet, uidelicet, Nõ auferet sceptrum de Iuda & Dux de femore eius, donec ueniat q̲ mittendus est: & ipse erit expectatio gentiũ: Vbi Chaldęa translatio, quę plurimũ apud eos hẽt auctoritatis ait, Donec ueniat Messias. Manifestũ aũt est iã sceptrum de tribu Iuda & ducẽ de femore eius ablatum esse. Itẽ Danielis nono legit, Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt sup̲ populũ tuum & super urbem scãm suã: Vt cõsumat pręuaricatio, & finẽ accipiat peccatum: & adducat Iustitia sempiterna, & ĩpleat uisio & ꝓphetia & ungat sanctus sanctorꝫ: Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis ut iterꝫ reædificet hierusalẽ usq; ad Christũ ducem hebdomades septẽ & hebdomades sexaginta duę erũt & rursum ędificabit platea & muri ĩ angustia tẽporꝫ: Et post hebdomades sexaginta duas occidet Christ9, & nõ erit eius populus q̲ eũ negaturus est: & ciuitatẽ & sanctuariũ dissipabit populus cũ duce uenturo: & finis eius uastitas: & post finẽ belli statuta desolatio. Confirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ: & erit ĩ templo abhominatio desolationis: & usq; ad consumationeꝫ & finẽ p̲seuerabit desolatio. Quibus ex uerbis ꝓfecto cognoscere facile possumus Iesuꝫ esse uerum Messiã: Quia lõgo interuallo hebdomades istę iã pręterierunt: Nec alius cui uerba huiusmodi tribui possint præter Christũ, mundo hactenus apparuit: Nã in sacra pagina pro diebus uel annis septem, hebdomas tantum accipitur, Vt leuitici.xxiii.&.xxv.patet: Septuaginta autem hebdomades pro annis quadringentis nonaginta nuncupantur: Qui a tempore Danielis in hunc usq; diem iam quater reuoluti sunt. Qđ si hebdomada hic a Daniele

aliter q̃ ĩ leuitico accipi uelit, quęrendũ est qđ tẽpus ĩtelligat. Cũq; nil certi ex scripturis ꝓferre queãt, qcqd præter canonẽ dixerint, ĩualidũ & cõmentitiũ habendũ erit. Si.n. hoc in loco hebdomas aliã pręter cõsuetã ĩ sacris scripturis & pręter cõmunem omniũ ĩterpretationẽ recipiat, neq; id a Daniele sit declaratũ, frustra hęc tp̃ris præscriptio, qñ minime uestigabilis sit, posita esset: Manifestãq; erroris ac cõfusionis occasionẽ ueritatis ĩdagatoribus reliqsset. Cũ igit̃ cõsentanea ac legitima ĩterpretatione tẽpus id trãsierit, Christũ iã aduenisse dicere oportet. Nec respõderi põt uerũ esse post has hebdomadas Christũ uẽturꝫ expectari: Tp̃s tñ, quo post eas expectãd9 ẽ, ĩdeterminatũ esse: tũ qa nihil certi de eius aduentu ꝓpheta determinasset: tũ qa subiungit apertius dicens, Scito ergo & aĩaduerte ab exitu sermonis, ut iterũ reędificet̃ hierusalẽ usq; ad Christum ducẽ hebdomades septẽ & hebdomades sexaginta duę erunt. Itẽ ĩferius, Cõfirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ. Cuius certe textus expositio nemini alii cõuenientius q̃ Christo tribui põt: Ex quo patet ꝙ ꝓꝑ illũ talis scriptura facta sit: Alioqn ip̃e De9 (ut prędictũ ẽ) causã erroris nostro dedisset: Qui cũ ꝓhibere posset ĩ alio uaticiniũ id ad unguẽ ĩpleri passus sit. Sed iã ad expositionẽ accedamus. Quia.n. ut ex pręcedentibus patet, Iesus uenit ad expellendos errores, & ad ĩducendos homĩes ad bene beateq; uiuendũ, qđ qdem ꝑ Apostoloꝝ præconia effecit, bene dicit̃, septuaginta hebdomades.s. annoꝝ abbreuitatę sunt.i.a Deo decretę suꝑ populũ tuum & suꝑ urbẽ sanctã tuã: Quia primũ prędicauit Iudæis. Vt cõsumat̃ pręuaricatio & finem accipiat peccatũ & adducat̃ iustitia sempiterna: Quę oĩa ut constat, ĩ toto orbe terraꝝ iam ĩpleta sunt. Cum uero omnium ora ꝓphetaꝝ nil aliud q̃ Iesum nazarenũ loq uideant̃, bene sequit̃ in textu, Et impleat̃ uisio & prophetia: Et ungatur.s. Spiritu sancto ĩ sua cõceptione Sanctus sanctoꝝ.i. Iesus Christ9: Quo meliorẽ & sanctiorẽ unq̃ fuisse neminẽ supius a nobis enarrata testant̃. Quia uero tali tẽpore digna memora-

tu uaria diuersaq́ facta sunt, enumeratione͂ te͂poris accurate distinguit, Primo de hebdomadibus septem mentione͂ facie͂s: Quia ĩ his annis summa cũ difficultate te͂plum & ciuitas noua ædificatione ĩstaurata est, ut in Esdra & Neemia continetur. Secundo sexaginta duas hebdomadas describit, quibus Iudęi (ut ĩ Machabeorũ historiis legit᷑) grauiter uexati sunt. Tertio hebdomadã unã enumerat, Quia ab illi9 initio cępit Iesus prędicare, & in eiusde͂ dimidio fuit occisus: Tribus.n.annis cũ dimidio prędicauit: Dehinc Apostoli euangeliũ populis annũtiauerunt, ostendentes: ꝙ hostiæ & sacrificia, quę uenturũ Christum significabant, amplius necessaria & ꝓsoluenda nõ erãt: Quia præsente ueritate cessare debet figura. Proinde signãter ait, Scito igit᷑ & aĩaduerte ab exitu sermonis, Vt iteꝝ ædificet᷑ hierusale͂ usq́ ad Christũ duce͂ hebdomades septe͂ & hebdomades Sexagintaduę: Quia.s.ĩ fine haꝝ hebdomadũ & in principio septuagesimę prędicãs Christus se palã populis facere cępit: Vt aperte Doctores nostri ex annalib9 regũ declarãt: Quæ qa ubiq́ legi possunt breuitatis hic gratia omittemus. Et rursum.s.ĩ primis septe͂ hebdomadib9 ędificabit᷑ platea & muri ĩ angustia te͂porũ. Et post hebdomadas sexaginta duas, uidelicet ĩ medio hebdomadis septuagesimæ occidet᷑ Christus: Nã post septuagĩta duas hebdomadas illas, cũ primũ cępit uerbo & opere se cũctis patefacere, cęperũt & Iudæi ĩ illius ꝑnitie͂ conspirare: In medio aũt hebdomadis eũ crucifixerũt: Et qa cõram Pilato illũ ipsi Iudęi ultro negarũt, dice͂tes. Nõ habemus rege͂ nisi Cęsare͂, fuerũt ab ultore scelerũ Deo nõ iniuria reprobati: In quoꝝ locũ Populus ge͂tilis uocatus est: Propterea seq́tur, Et non erit eius populus, qui eum negaturus est. Insuꝑ ꝑꝑ hoc peccatũ clades eoꝝ oste͂dit᷑ cũ dicit᷑, Et ciuitate͂ & sanctuariũ.i.te͂plũ dissipabit ppl'us.s.roman9, cum duce uenturo scilicet Vespesiano & Tito. Atq́ inde dispersos & uenditos absq́ ulla redemptiõe uel reędificatione dirutæ urbis & templi sequens declarat textus dicens, Et finis eius uastitas & post finem belli statuta desolatio. Quoniam uero se missurum

Deus Patriarchis & ꝓphetis Messiá ꝓmiserat / q eis regnũ cæ
lorum aperiens legẽ nouá prędicaret / ut Hieremiæ .xxxi. ha/
bet᷑ dicentis / Ecce dies uenient dicit dominus / & feriá domui
Israel & domui Iuda fœdus nouũ nõ secundũ pactũ qđ pepigi
cũ patribus uestris ĩ die qua apprehẽdi manũ eoꝝ / Vt educerẽ
eos de terra ęgypti / pactũ qđ irritũ fecerũt / & ego dominatus
sum eoꝝ: Sed hoc erit pactum / qđ feriá cum domo Israel. Post
dies illos (dicit Dñs) dabo legẽ meá ĩ uisceribꝰ eoꝝ / Et ĩ corde
eoꝝ scribá eá: Et ero eis ĩ Deum: & ipsi erunt mihi ĩ populum.
Subdit᷑ itaqꝫ ĩ Daniele / Confirmabit autẽ .i. ꝑ sanguinẽ suũ &
ꝑ suá & Apostoloꝝ prædicationẽ pactum .i. nouum testamen/
tum multis / nõ oĩbus / qa nõ omnes crediderunt / Hebdomas
una .s. ultima / & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sa/
crificiuꝫ: Quia ĩ hoc dimidio occisus fuit Christus Iesus: Quẽ
omnes hostię & sacrificia ueteris legis referebát. Merito itaqꝫ
supueniente luce umbra cessauit. Cum uero tẽplum pristinum
cum suis sacrificiis postmodũ ĩutile omnino foret / uoluit Deꝰ
ut ꝓphanaret᷑ ac tandẽ funditus destrueret᷑: Vnde sequit᷑ / Et
erit ĩ templo abhominatio desolationis: In loco .n. ĩquo arca
erat / erecta est Adriani ĩperatoris statua: Quam ideo abhomi
nationem uocat / quia apud Iudeos omne Idolũ abhominabi
le dicit᷑: Vel ad eoꝝ sacrificia referri põt: Quę abhominabilia
Deo facta sunt. Deniqꝫ qa Iudęi nõ nisi ĩ fine mundi ad fidem
Christi conuertent᷑ / concludit Daniel / Et usqꝫ ad consumatio
nem & finẽ ꝑseuerabit desolatio. Qđ pariter Oseæ tertio con/
firmat᷑ his uerbis / Dies multos expectabis me: Non fornica/
beris .s. cũ idolis: Iudęi .n. nõ sunt idolatræ: Neqꝫ post reditum
eoꝝ de babylonica captiuitate exceptis forte ꝑpaucis tempore
Machabeoꝝ ĩ hũc usqꝫ diẽ idola coluerũt. Et nõ eris cũ uiro .i.
Christo Iesu: Sed & ego expectabo te: Quia dies multos sede/
bunt filii Israel sine rege & sine principe & sine sacrificio & si
ne altari & sine Ephoth & sine Teraphin: Et post hæc reuer/
tentur filii Israel & quærent Deum suum & Dauid .i. Chri/
stum natum de Dauid regem suum: & pauebunt ad Dominũ

& ad bonū eius ĩ nouissimis dieꝝ. Ecce ergo q̄ apte & ratio nabiliter huiusmodi ꝓphetia đ Iesu nazareno explanat᷑: Idēq; de oībus aliis, siqs diligēter eas legerit, compiet᷑. Sed ut ad rē propositā redeamus, patet Messię tēpus iam transactū esse. Cū ergo nemo alius, cui Messiæ ꝓprietates cōueniant, pręter Iesum nazarenū hactenus apparuerit, & pręfixa diuinoꝝ oraculoꝝ tēpora ĩ eo cōsumata trāsierint, & multę etiā tēpoꝝ determinationes a Iudęoꝝ magistris dehinc positę eos fefellerint: Alium expectare Messiā delirū atq; ĩpium est. Hoc idē postrema eoꝝ testat᷑ captiuitas: Si oīa ipsorum euenta cōsiderantes babylonicę captiuitati, de qua totiens antea scriptis ac figuris p ꝓphetas fuerat prænuntiatū, hanc nouissimā cōparemꝰ. Babylonicę siqdem captiuitatis causam ipsi suis libris asserunt eoꝝ scelera ac flagitia ĩnumerabilia & presertim idolatrię peccatum fuisse: Qđ inter omnia crimina est maximū: In ipsa aūt captiuitate nō defuere Duces ac Prophetę uiriq; sancti, q illos usq;quaq; consolarent᷑. Captiuitatis insuper eiusmodi terminus septuaginta. s. annorum eis prenuntiatus fuit: ultra quem captiui nō fuerunt. Hęc autem ultima eorum captiuitas iā ad quinquaginta supra mille & quadringentos annos usq; perdurauit: Quibus omni diuina consolatione destituti, neq; duces neq; prophetas neq; sanctos uiros nec quenq̄, qui huius captiuitatis terminum eis prenuntiet, habuerunt. Neq; uero huius afflictionis causam idolatriæ peccato ascribere possunt: Quia (ut diximus) post captiuitatē babylonicam paucis exceptis, in quos Machabei ulti sunt, tale peccatum non admisisse perhibent᷑. Quæramus ergo a Iudęis quę tantę in eos diuinę uindictę sit causa, ut in omnem terram dispersi & apud cūctas nationes ludibrio odioq; habiti ĩsatiabiles pœnas luāt. Cur hoc inq̄ Iudęi? Nempe ideo usq;quaq; dispersi, ut scriptorum uestrorum monumenta ĩ testimonium Messiæ Christiq; nostri circūferatis: Ne nos. s. habeamur de ueritate suspecti. Cur inq̄ post mille iam & quingentos a hierusalem euersione annos incerti adhuc erratis cūctis odiosi nationibus & miserabiliter

afflicti? Quę tātæ est aduersus uos causa uindictę? Cur uos cle
mentissimus Deus genus electum, genus sibi peculiariter con
secratum post tot pœnas minime respicit? Cum itaqз pp eorū
scelera & potissimū pp idolatrię peccatū Iudęi septuagīta āno
rum tantūmodo captiuitatē ppessi sint, uariis tn̄ pphetarꝝ ora
culis īterea cōfirmati: in hac aūt postrema diuturnaqз ac sine
termino aut ullo diuino subleuamēto miserā erūnosāqз condi
tionē pferant, maius pfecto aliquod q̄ idolatriæ scelus īputari
illis oportet. Quid aūt maius esse potest q̄ Messiæ illis pmissi
cōtēpt9, psecutio & occisio pessimaqз cōtra eū obstīatio? Quā
ob causaз pculdubio tot malis obnoxii Iesum hunc uerꝝ esse
Messiam, ī quē tā grauiter deliquerūt, cōfiteri deberēt. Itē
cū nullū sanctitatis & ueri diuiniqз cultus uestigiū āplius ī eis
appareat, Sed solū auaritię studiuз ī usuris cumulādisqз pecu-
niis sequāt, atqз omni careāt pphetia, nullūqз īdicet signum
Deū cū illis esse: In populo uero gētili oīs uitę sanctimonia ma
gnaqз & mirāda opa, quę supi9 cōmemorata fuerūt, facta cer
nant, Manifestū est Malachię īpletā pphetiā primo caplo ī
psona dn̄i ad Iudęos dicētis, Nō est mihi uolūtas in uobis di-
cit Dominus exercituū: & munus nō suscipiā de manu uestra:
Ab ortu. n. solis usqзad occasum magnū est nomē meū ī gēti-
bus, dicit Dn̄s exercituū: & ī omni loco sacrificat & offertur
nomini meo oblatio mūda: qa magnū est nomē meū in gētib9
dicit domīus exercituū. Alioqn si Deus cū gētibus nō eēt, qn̄-
qdē Iudęos deseruit, sequeret ut relicta mortaliū cura is nul-
lam humanarꝝ rerꝝ puidētiā haberet. Itē cū res minīas De9
nō negligat, multo minus negliget maximas: Sed p ora pphe
tarū multo minora iis, quę a Christo & ab ei9 discipulis ī orbe
terrarꝝ gesta sunt, p̄nuntiauit: Nā de quolibet fere etiā exiguo
regno, ut de Idumeis, Moabitis, Ammonitis & sīlibus uati-
cinia extāt: Mirabile igit eēt de īcomparabilib9 Christi eiusqз
discipulorꝝ opib9, qbus uniuersus mūdus īmutatus ē, nihil eū
oīo p̄monuisse: p̄sertiз cū oīa, quę ab exteris cōtra Iudęos tēta
ta aut illata sunt mala, quēadmodum euenerunt, illis prænun

tiata sint: Sed nulla gens Iudæis grauiora diuturnioraq̃ ĩtulit detrimenta q̃ Christianũ ĩperiũ: De quo si nulla facta esset mẽtio frustra ĩ minoribus tanta sollicitudine & ĩstãtia p pphetas fuissent pręmoniti: qñ ĩ maximis omniũ calamitatibus ĩ tãtoq̃ relligionis discrimine, nihil ab ipsis pphetis accepissent. Cũ ergo hoc credere nefas sit, cõcedere oportet de Iesu eiusq̃ opib9 pphetas pculdubio cecinisse. Sed si diligẽtius scripturę & opa eius cõsiderent, illa tantũmodo oracula ipsi cõuenire possũt, quę de Messia scripta fuerũt. Quoniã hęc nõ nisi Iesu Christo inter omnes homines, q in hanc usq̃ diem mundo apparuerunt, accõmodari possunt: Cui soli omnes Messię pprietates & scripturarũ omniũ ĩterpretationes cõueniunt. Patet igit̃ uerum ipsum esse Messiam: Nisi homines ab ipso Deo fuisse deceptos (qđ absonũ impiũq̃ esset) sit arbitrandũ. Præterea hebreorũ historias pquirentes semp ĩueniemus ante Christi aduentũ apud eos Deũ mirabilia fecisse: qualia nunq̃ alibi uisa sunt: Sed postq̃ Christus aduenit, & sui eum non receperunt, Manũ pariter Deus subtrahens omni eos uacuos gratia reliquit. Hoc ẽt obtenebratio eorum ĩtellectus declarat: Quia postq̃ ueritate contempta obscuratum est ĩsipiens cor eorũ tot fabulas mendaciaq̃ in thalmuthica ipsorum disciplina cõfinxere, ut nulli hominum magis delirent. In exponendis autẽ sacris scrpturis tot ac tam manifestis ĩplicant̃ erroribus, ut iã amplius peccandi consuetudine eos errare nõ pudeat: Quasi familiaris sit ipsis deprauandi mentiendiq̃ licentia, ac de temeritate atq̃ indurata obstinatione sua liceat gloriari. Plurimę alię rationes contra eos afferri possent: Sed quia a multis sacris doctoribus efficaciter copioseq̃ ueritas in aperto posita est, his paucis contenti simus: quę si cum expositis in secundo libro iungantur, certissimam fidem facient Iesum nazarenum esse uerum Deum uerumq̃ Messiam: In quo leges omnesq̃ prophetę conquieuerunt.

Hereticorũ omne dogma falsũ ac puersũ eẽ. Cap. vi.

n Vnc cõtra hereticos diſputandũ eſt: Qui licet Chriſtum eiuſq; euangeliũ cõfiteant᷑, uariis tñ ĩplicẽt᷑ erroribus. Vere qa ſingulorꝝ dogmata receſere ac refellere ĩ maius uolumen excederet: qđ qdẽ minime neceſſariũ eſt, cũ a ſacris doctorib9 ubiq; confuſi ꝓfligatiq; ſint, oẽs uno eodẽq; ictu ſemel cõfodiem9. Primũ qdẽ ꝓbabimus oportere uniuerſã eccleſiã uno tñ capite gubernari. Nã ſi heretici credũt diuĩa ꝓuidẽtia hoĩes eccleſiãq;, ꝑ qua tot mirabilia Deus fecit, regi ac gubernari, cõcedere oportet eccleſię regimen eſſe optime ordinatum, ut pote ab eo diſpoſitũ, ꝑ quẽ reges regnãt, & legũ cõditores iuſta decernũt. Multitudinis ãt regimẽ optimũ eſt, ſi per unũ regat᷑; Qđ ex fine regiminis patet: q ẽ pax ſubditorꝝ & unitas. Huius ãt rei cõgruentior cauſa unus ẽ q̃ multi: Ideo eccleſiæ regimen ita diſpoſitũ eſſe oportet, ut unus toti pręſit eccleſię. Militãs quoq; eccleſia a triũphanti ꝑ ſimilitudinẽ deriuat᷑: Inferiorꝝ.n. gubernatio ſupiorẽ ordinẽ imitat᷑. Cui q̃to fit ſimilior tãto pfectior exiſtit. Triũphãtis aũt eccleſiæ unus eſt rector & domi᷒.ſ.Deus: Vnũ igit᷑ militãtis eccleſię pſidẽ eſſe oportet. Itẽ cũ naturalia ſint ordine mirifico ĩſtituta, tãto magis ĩ ſupnaturalib9 id credendũ eſt: Videmus aũt ubicũq; ĩ naturalibus regimen apparet, ad unũ redigi: Queãdmodũ omnes motus ad unũ primũ motorẽ, Apes ad unũ regẽ, oĩa aĩalis mẽbra ad cor deniq; dirigũt᷑: Itidẽq; ĩ reliqs & ĩ unoquoq; genere dare oportet unũ primũ, qđ eſt aliorꝝ menſura. Ergo ĩ eccleſia Dei tãto magis neceſſariũ eſt caput unũ ad toti9 populi chriſtiani gubernationẽ, quanto oĩa regimina ſua dignitate excellit. Itẽ oẽs heretici aut nobiſcũ ĩ nouo teſtamento tñ, Aut ĩ utroq; cõueniũt: Sed ĩ utroq; unũ caput eccleſię decernitur: Nã Oſee primo legit᷑, Cõgregabunt᷑ filii Iuda & filii Iſrael pariter: & ponent ſibi met caput unũ. Et Ioannis decĩo, Fiet unũ ouile & un᷒ Paſtor. Neq; id ſoli chriſto ratiõabiliter tribuendũ eſt, Ita ꝙ poſt ſuã aſcenſionẽ ĩ cęlũ abſq; duce ac uicario eccleſiã reliquerit: Maxima nãq; ĩde cõfuſio ſectioq; in partes, & uariarꝝ opinionũ preſertim circa fidẽ & bonos mores incerta determinatio ſequeret᷑: Non.n.ſciri poſſet quæ ut

potissima esset tenenda sententia, nullaq; iustitiã administran di ratio aut facultas haberet: Sed ẽt ipsius Christi uerbis repu- gnaret: Qñquidẽ singulariter Petro iniũxit, Pasce oues meas: & iterũ, Petre rogaui pro te, ut nõ deficiat Fides tua: et tu ali- quando cõuersus cõfirma fratres tuos: Quapp Petrũ uicariũ suũ ostendebat: Qđ ẽt aptius expressit, cũ dixit Tu es Petrus, & sup hãc petrã ędificabo ecclesiã meã, & portę ĩferi nõ prae- ualebunt aduersus eã: Et tibi dabo claues regni cælorũ: & qđ- cũq; ligaueris sup terrã erit ligatũ & ĩ cælis: & qđcũq; solueris sup terrã, erit solutũ & ĩ cęlis. Nõ aũt dicendũ est hãc digni tatẽ uni Petro & non eius posteris esse cõcessam, cũ ecclesiam pari ordine usq; ĩ finẽ sæculi duraturã Christus ĩstituerit: Vn- de discipulis suis omniũ fideliũ uices tenentibus ait, Ecce ego uobiscũ sum oĩbus dieb9 usq; ad cõsumationẽ sęculi: Et Esaias viiii. inqt Sup soliũ Dauid & sup regnũ ei9 sedebit ut cõfirmet illud & corroboret ĩ iudicio & iustitia a modo & usq; ĩ sempi ternũ. Seqtur ergo ut ministeriũ hoc ppetua successione usq; ad consumationẽ sęculi tãq̃ ipsi ecclesię putile oĩoq; necessa- rium sit confirmatũ. Cũ itaq; Petrus fuerit a Christo uicarius totiusq; ecclesiæ Pastor subrogatus, consequens est ut oẽs Pe tri successores eandẽ habeant potestatẽ. Cũq; Episcopi roma- manæ sedis locũ Petri teneant, Manifestũ est Romanã eccle- siam omniũ ecclesiarũ esse ducẽ atq; magistrã omniũq; fideliũ congregationẽ romano esse Pontifici uniendã. Qui ergo ab unitate romanæq; ecclesiæ doctrina dissentit proculdubio p deuia oberrans a Christo recedit: Sed oẽs heretici ab ea discor dant: Ergo ii a recto tramite declinant: neq; Christiani appella ri possunt: Hereticus. n. ille dicit: qui sacrę paginæ ac sacrosãc tæ romanę ecclesiæ doctrinã puertẽs quã sequat sectã sibi de ligens ĩ ea obstinate pseuerat. Itẽ, ut sępe dictũ est, ueris ue ra concordãt, oĩaq; uera se se mutuo cõfirmant: Sed heretici ita ĩuicem dissentiunt, ut ĩ nullo fere cõueniant: Quin ĩmo al ternis se feriunt iaculis, adeo ut nil ĩ eis solidi ĩueniat. Ex hoc ergo cognoscit q a ueritate sunt alieni. Romanæ aũt ecclesiæ doctrina ĩ his, quę & ad fidem & ad bonos mores ptinẽt una

est: Cũq3 ĩnumerabiles fere sint catholici doctores, ĩ nullo ab ea aut dissentiunt aut dissentire uolunt. Item Christi & militantis ecclesiæ regnũ nõ modo usq3 ad consumationẽ3 sęculi stabilitũ est: Sed post renouationẽ orbis pariter durabit ĩ æternum: Vt euangeliũ & omnes scripturæ scõrumq3 monumenta testant. Heretici aũt, q & ui & ĩgenio catholicos sunt acerrime psecuti, ĩ acie cõtra romanã ecclesiã stare nõ potuerunt: Sed cum suoꝝ prauitate dogmatũ sectatorũq3 puicacia funditus corruerũt: Ex quo patet eoꝝ falsa uolumia a Deo nõ fuisse nec eoꝝ doctrinã fuisse christianã. Vita insup eoꝝ multis ĩfecta sceleribus idem potissime arguit: Quoꝝ nemo etiam ex pręcipuis heresiarchis tam ĩ uita q̃ ĩ morte ĩ honore aut ueneratione habet aut habitus est: Sicut ĩnumeri contra fideles: Quoꝝ memoria ĩ benedictione pmanet ĩ ętернũ: Quoꝝ etia3 cineres ossaq3 a catholicis adorant: natalisq3 ipsoꝝ dies summis cum laudibus celebrat. Eoꝝ deniq3 libri uanis pleni manifestissimisq3 erroribus nõ modo cõtra sacrã scripturã, sed contra rationem naturalem uerãq3 philosophiã tendentibus reuincunt. Quia ergo satis contra eos a sacris est doctoribus disputatum, iiq3 funditus sublati sunt, nõ oportet ĩ hoc nos amplius laborare: Illoꝝ &.n. doctrinæ puersęq3 relligionis abolitio fidem facit eoꝝ prauitatis: Quoniã quæ a Deo sunt certã rectitudinem firmitatemq3 habent, ac dissolui nõ possunt.

¶ Mahumetanoꝝ sectam omni ratione carere. Cap.vii.

a T Mahumetani quodãmodo inter Iudęos & hæreticos medii, postremo nobis loco conuincendi supsunt: Na3 & Iudęorum circũcisionem imitant: Et omnium fere hereticorum errores coaceruarunt: Ideo nõ multo labore hæc contra illos pugna conficiet: Siqs.n. ĩter eos uersetur illorũq3 mores ac relligionem diligenter consideret, legiferiq3 Mahumetis pellegat Alcoranũ, quem ĩuiolabili fide tenendum putant, facile uanitatem rei deprehendet. Omnis nanq3 uera relligio

aut a naturali aut a supnaturali luminie ,pficiscit: Sed eo℞ superstitio penitus confusa a neutro ho℞ lumine ,puenit: Quiuis enim uel mediocriter rationis philosophieq3 peritus tá ī speculatiuis q̄ ī practicis eá relligionem facile subuerteret: Cuius auctor se littera℞ oio igna℞ fuisse ostendit: Librum.n. suū, quē Alchoranū.i.præcepto℞ collectionem uocat, adeo insulse ac confuse tradidit, ut a nemine ordinem ullum in eo deprehendi posse existimem: qđ præcipuū ignorantiæ est atq3 secordiæ signū. Tot præterea ī eo fabulæ totq3 contra bonos mores imperata uel pmissa continentur, quę philosophi ludibria & nefaria censerent, ut ea irridere satius sit q̄ refellere. Huiusmodi ergo relligio ab ipso lumine naturali, cui contraria est, puenire nō pōt: Neq3 ēt, a supnaturali ,pueniet: Quicqđ.n.naturali lumini aduersat', ipsi etiā supnaturali contrariū est, ut postea ostendemus. Item quę malo incohata sunt principio, bonū p raro uel nūq̄ exitum sortiunt': Sed hęc secta auctore gloriatur Mahumete: Qui sicut certa tradit historia prorsus irrationabilis, sceleratus, adulter & populo℞ prędator fuit: Cumq3 epilentico, ut fertur, morbo sępe correptus collaberet', īterrogatus cur id ei contingeret, se angeli colloquio tunc frui referebat. Vi aūt & gladio nō rationibus īstructus, pollicitationibus primū malaq3 arte homines rudes ac impuros sibi asciuit: Quibus paulatim alios in suā lasciuiā fabulosamq3 sectam pellexit: Armisq3 puagante licentia ībellem multitudinē subegit. Cū ergo origo pessima fuerit', Neq3 a Deo cępisse, neq3 bono potest fine concludi. In Alchorano item Mahumetes euāgelium uetusq3 testamentū ubiq3 ,pbans atq3 confirmās Christum cōmendat: Quē de Virgine natū ,pphetāq3 uerissimū cōfitetur. Quid ergo īsipientius dici pōt, q̄ eade3 affirmare & negare: Nec eam, quā ,pbat, doctrinā sed contrariam seq. Illud aūt ridiculum est, qđ ī erroris sui excusationem affert dicens euangeliū a nobis esse cum ueteri testamento deprauatū: Qđ tam facile ac aperte refellitur, q̄ leuiter temereq3 ,platum est. Pro certo.n. constat utriusq3 testamēti cōdices hebraicis, gręc-

cis latinisq; litteris iuxta harum nationum idiomata antiquis mo numētis asseruari: & p uniuersū orbē ex iis cōplura uolumina eodē exēplo uariis tēporibus fideliter esse trāscripta: uetustissimisq; nouissima cōformari. Quomō ergo ī tot exemplaribus apud diuersas mūdi nationes uariis linguis, dissimilibusq; hominū studiis & īgeniis potuit hæc simul locū habere deprauatio: Immo ex huiusmodi scripturarum cōsēsu illius fabulę ac mēdacia, qbus īepte, pcaciterq; utrūq; testamentū uitiauit, plane deprehendunt. Vera īsup relligio ad bene beateq; uiuendū & ad cordis puritatē ueritatisq; contemplationē est ordinata: Eiusmodi aūt secta terrena tm̄ sapiens nulla ueræ beatitudinis mentione habita, bestialē quādā uoluptatē uentri cōsentaneā post præsentez uitā pollicet. Neqs uero eū parabolice locutū existimās ī aliū sensū illius uerba accipienda putet, asseueratio totius sermonis ostendit: In quo liberū sibi mētiri putās, nihil ī figuris a se traditū īter tot deliramenta unq̄ dixit. Hui9 ergo uanitas relligiōis p se declarat. Nil præterea diuinū aut mirabile ī hac secta, pp qđ a Deo existimāda sit, apparet: Nullis enim, quēadmodū christiana relligio, fulcit miraculis: Qđ ipse Mahumetes attestat: Qui ait Christo miraculorum uirtutem, qbus potissime mundū cōuerteret, sibi uero gladii potestatem esse cōcessaz: Et ad hoc missuz ut p uiz ad fidem suam populos cōpellat: pinde ac ptyrānidē uoluptatesq; fiat acceptabile Deo sacrificiū. Qđ aūt maximū īter eos habet, est ubi pnuntiatur, Nō est Deus, nisi Deus, & Mahumetes nūtius eius: Et sæpe repetit Alchoranus, Deus est magnus & potens, & notissima quædā de Deo multis postea deturpata fabulis: Quas nec pueri nostri dignarent. Nemo īsup īter eos magnarum diuiarūq; rerum auctor uel Propheta aliqñ uisus est: Sed fatuos stultosq; quosdā p furorē ac īsaniā se ipsos ferientes, ac debacchantes tanq̄ Sanctos uenerāt: Apud quos nulla oīo diuinorum pitia ē. Qm̄ stulte ēt Mahumetes ī Alchorano sibi met cōtradicat, ul ex eo apparet, ubi se nescire fatet utruz ipse & sui ī uia sint salutis nec ne: Neminēq; īter mortales haberi: qui Alchoranum

ĩtelligat. Nõ ne is auctor de sua deq3 alioꝝ salute ĩcert9 ac mã
data pplexa ĩscrutabiliaq3 ꝓponens potius lapidibus obruen-
dus q̃ imitandus fuit: Cũ itaq3 nullis rationibus, nullis miracu
lis nullaq3 uitę sanctimonia huiusmodi dogma fundatũ sit, Se
quit̃ ut omni ex pte sit sugillãdũ. Qđ si disputandi cũ eis dare
tur loc9, facillime uanitatis huius error detegeret̃: Sed ĩscitię
ac prauitatis suæ cõscius Mahumetes callide mãdauit nõ nisi
gladio relligionẽ suã tuendã esse: Vt qđ ratione & honestate
defendi nõ poterat, ferino ĩpetu decerneret̃. Sed forte obii
ciat aliqs, Cur fide Christi iã ĩ toto orbe terraꝝ ꝓpagata pass9
est Deus ope Mahumetis ĩnumeros populos ab ĩperio ipsius
Christi subduci & ad alias leges cõpelli: nec ultricẽ manũ tãto
tpre in eos extendit: Sed potius illoꝝ ĩperiũ ĩ hũc usq3 diẽ au-
geri pmisit: Si ergo Christus est Deus, illiq3 Mahumetes ad-
uersus, cur se a Mahumete supari passus est: Vera igit̃ (ĩquiũt
Saraceni) fides nostra est: uestra aut falsa: Hoc.n. potissimu3
argumento aduersus christianos se defendũt: Quo ẽt multi e
nostris ita obuoluũt̃, ut qd respondeãt ꝓrsus ignorent. At
nos primo respõdemus ex hoc supiora argumẽta nostra, qb9
Christũ Deũ & relligionẽ christianã uerã esse ꝓbauimus, non
ĩfirmari: Nã si uita sanctior ea, quã docuit Christus, inueniri
nõ põt: Atq3 si nemo alius a sæculo tot mirabiliũ & diuinoru3
patrator opu3 cõparuit, qs dubitet hunc cælitus Deũ & homi
ne3 pro salute humani generis aduenisse: quẽ talia ac tãta ora-
cula, signa, gesta successusq3 testãt̃: Qđ siqua ĩ terris relligio
uera est, Nulla præter christianã alia dari põt: Quæ profecto
Mahumetis legi penitus cessisset, Si meliora pręcepta ab eo ĩ-
troducta, aut maiora opa fuissent exhibita. Cũ aũt in eius lege
uniuersoq3 populo nil magnificu3, nil pręclarũ, nil singulare
editũ sit: Sed enormia & subsãnanda multa cõspiciant̃, nunqd
pręferendus est Christo: eo ꝙ multos a catholica fide seduxe-
rit, plures debellauerit, & ĩ malo ĩualuerit: Cur nõ pari argu
mento humani generis subuersor Diabolus Christo melior di
ci põt: q plures multo q̃ Mahumetes a ueritate detorquet: Cur

iustis sanctisq; uiris ĩpii & bonoꝝ corruptores, q plures q̃ iusti ad se trahunt, nõ ꝓponunt: Oh admirabile argumẽtũ Mahumetem Christo pręponi qa rudes & eneruatos populos ipsius fraudib9 & pollicitationib9, minis ĩsup & gladio a Fide Christi sanctissima subductos ad uoluptatẽ ꝑditosq; mores ĩduxerit. Sane opæpretiũ ẽ ĩ malitia gloriari. Haud talia nostra sũt argumenta: Nõ his relligio nostra nitit̃ fundamẽtis. Quid uero mirũ est si pauciores Christũ sequant̃ iubentẽ benefacere, & mala pati, & ꝓ ĩuisibilia oĩbus mũdi blanditiis abstinere: Duraq; oĩa acerbaq; potius eligere q̃ modestiã, Cõtinentiã Iustitiã, Pietatẽ fidẽq; maculare: Qđ si illoꝝ ualida eẽt ratio, oĩs philosophia cõfundi posset, Dũ bonũ malũ, ueꝝ falsũ, ac lucem deniq; ipsam tenebras existimare appellareq; liceret: Pauci.n. philosophoꝝ ueritatẽ uerũq; bonũ sequunt̃: Ideoq; rari ĩter eos uiri ĩtegri extiterunt. Si ergo uitã ex numero cõmendemus, certe bonũ qđ a ꝑpaucis obseruari cõsueuit, malũ poti9, multoꝝ aũt errorẽ bonũ esse dicemus. Qđ cũ absurdũ sit, cõstat ab ipso Mahumete nõ ideo Christũ esse suꝑatũ, ꝙ diuina iustitia ꝑmittente multos lasciuienti licẽtia armisq; subegerit: Queẽadmodũ ẽt Diabolo ac prauis hominibus assidue ĩcautos & ĩertes simplicesq; & ĩnocentes circũuenire & opprimere ꝑmissum est. Nã si Christus cũ adhuc eius nomẽ ignotũ esset & nouitate ignominiosæ mortis ĩaudita oĩbus fugiẽdus & nihili pendendus uideret̃, cõtra uniuersum mundũ ꝓualuit, Quid modo si uellet post eius ubiq; gloriã celebratã receptãq; effici cere possit: Nõ ne facilius nunc q̃ ab initio Christiani nominis palma consurgeret: Sed hæc oĩa ipso sciente ac ꝑmittente, queẽadmodũ ẽt ab ipso ꝓnuntiata sunt, ĩ ultionẽ scelerum euenerunt: Scriptũ est.n. Multi sunt uocati: pauci uero electi: Ecclesiaq; sępenumero aucta & diminuta ẽ: Libeꝝ.n. ad uirtutes & ad uitia nobis Deus dedit arbitriũ: Nec ab ipso Deo ĩ alterutrã ꝑte; cogunt̃ hoĩes: Neq;.n. stãte natura cogi possunt. Alioquin neq; merito neq; demerito locus esset, Si libertas cessaret. Deus ãt pręmiis tãtum hoĩes attrahẽs & pœnis a malo deterrẽs nõ semel cõcessę naturę uiolator, sed cõseruator existit.

Delinquētibus itaqꝫ uarias pœnas cōminatꝰ primā ſtatuit / niſi
cito reſipiſcerēt / mētis excæcationē: Vñ ĩ pſona Chriſti & iu/
ſtoꝝ omniū cōtra ĩpios loqͭ Dauid / Obſcurenͭ oculi eoꝝ ne
uideāt / & dorſū eoꝝ ſep ĩcurua. Et ad Eſaiā ait Dñs / Vade ex
cæca cor populi huius & aures eiꝰ aggraua / & oculos eiꝰ clau
de: neqñ uideat oculis ſuis & auribus ſuis audiat & corde ſuo
ĩtelligat: & cōuertatͬ / & ſanē eū. Sic & ĩcredulis Iudæis / q cre
dere primi debuerāt / cordis obſtĩatio ĩ euāgelio ſæpius & euer
ſio hieruſalē eorūqꝫ captiuitas uſqꝫ ĩ finē mūdi duratura pnun
tiata eſt. Itē multos a fide catholica defecturos paucoſqꝫ ſal
uandos legimus: Vbi ĩ ipſo euāgelio de nouiſſimis diebꝰ loq
tur Dñs: Quia.n.abundabit iniqtas / refrigeſcet(inqt)charitas
multoꝝ: Et alibi / Cū uenerit filius hominis / putas ĩueniet fidē
ĩ terra? Et Apoſtolus eius Paulus ad Timotheū ſcribit / Spūs
manifeſte dicit / qa ĩ nouiſſimis tēporibus diſcedēt qdā a Fide /
Attendētes ſpiritibꝰ erroris & doctrinis dęmonioꝝ ĩ hypocri/
ſi loquentiū mendaciū. Deniqꝫ ſi euangelicā doctrinā reuolua
mus hæc oĩa a Chriſto pnuntiata & ipſo pmittēte ſubſequuta
eſſe cōperiemus. Maleuiuētes.n.ſuo priuat lumĩe ac ĩ cęcitate
relinqt. Quēadmodū ergo Iudęos pp ipſoꝝ ſupbiā ptinaciāqꝫ
ita & Mahumetanos alioſqꝫ a fide cōtumaces pp ſcelera puni
uit: Nulla.n.pœna grauior ĩfligi pōt q̄ ueri luminis rectæqꝫ ui/
tę priuatio / Propter quā certa dānatiōis ęternę uia ĩ pręcipitiū
ducit. Nā put ſupius declarauimus extra Fidē Chriſti nulla re
ctitudo nullaqꝫ ſalus ſed error ac pditio eſt. At forte dices /
Cur pro patribꝰ filii pœnas luunt? Si.n.priſci Iudæi ac Mahu
metani peccauerūt / cur ĩ filios & nepotes eorūqꝫ poſteros hu
iuſmodi pœna deuoluta eſt? Reſpōdemus itaqꝫ eā eſſe chriſtia
nę fidei ubiqꝫ terraꝝ manifeſtationē miraculorūqꝫ famā / Vt
nemo ſe excuſare poſſit qn ei ueritatis ĩquirēdæ cognoſcēdęqꝫ
facultas oblata ſit: Quā ſi neglexerit / ipſi ĩputetͬ: Neqꝫ.n.ĩ pa
rentū reatū ueniret / niſi idē crimē ultio ſequeretͬ: Aut ſi iuxta
rationē naturalē uitā ſaltē cōponeret / Ab ipſo Deo / q ĩ neceſ
ſariis nemini deeſt / ſed ſemp ē pſto / pculdubio illuſtraretͬ: Id
qđ iā ſatis ſupra oſtendimus. Quāq̄ occulta ĩſup Dei iudi/
cia plurima ſunt: Quę ab hominibꝰ ĩueſtigari nō poſſūt: Prop

terea ait Apostol9, Cōclusit Deus oīa ī icredulitate ut omniū
misereat᷑: Moxq3 īscrutabilē & ꝓfundissimā diuinæ maiestatis
abyssū expauescens exclamat, O altitudo diuitiaꝝ, sapiētię &
sciētiæ Dei, q̃ icōprehēsibilia sunt iudicia eius, & iuestigabiles
uię eis. Quis.n.cognouit sensū dn̄i, aut qs cōsiliari9 eius fuit?
Aut qs prior dedit illi & retribueret ei? qm̄ ex ipso & p ip̄3 & ī
ipso sūt oīa: ipsi honor & gloria ī sęcula sęculoꝝ amen. Illđ
tn̄ sciendū est ꝙ sicut dn̄s noster Iesus Christus futura hęc ma
la p̄nuntiauit, Ita ecclesiā quoq3 suā ī stabili petra fūdatā nūq̃
defuturā attestatus est dicēs, Ecce ego uobiscū sum oībus die
bus usq3 ad cōsumationē sęculi. Sicut ergo q̃ is p̄nuntiauit ad
hūc usq3 diē oīa euenerūt, Inter q̃ multoꝝ a fide cernit᷑ difec-
tio: Ita credim9 ecclesiā ī ęternū pmāsurā: Tā solida.n.hēt fun
damēta, Vt putare nefas sit ea posse subuerti: Quin īmo ubi
ultrix ira Dei ī pessimos christianos cæterosq3 īfideles cōpleta
fuerit ecclesiā illū suā renouaturū atq3 uniuersū terraꝝ orbē ad
se cōuersurū esse cōfidim9: ut fiat unū ouile & un9 pastor: Qđ
nō ꝓcul abhīc oīo fore spam9. Atq3 ita pvarias tpoꝝ uices nūc
ꝓspere, nūc aduerse nauigās Petri nauicula pseuerabit, Do-
nec ueniat Dies Dn̄i magnus: In quo manifesta erūt abscōdita
tenebraꝝ, iustissimaq3 Dei iudicia tū demū cognoscent᷑. Nūc
āt quo ad puersitatē Mahumetis ptinet satis dictū est: Postq̃
neq3 diuinis neq3 humanis rationibus se tueri pōt: Sed sola ui
atq3 irrationabili īpetu fert᷑: Cūq3 nullū uiolentū possit eē ppe
tuū, q̄to magis aucta est, tanto maiore corruet lapsu: Cuius
sane ruina seductis ab eo populis cōpta ueritate fiet ī salutem.

¶ Christianā relligionē oīo uerā & stabilē esse. Cap.viii.

s V piorībus itaq3 sectis & erroribus cōfutatis, Cū oīs rel
ligio ul' a naturali ul' a supnaturali lumīe ul' ab utroq3 p
ficiscat᷑, Siquę alię uel relligiōes uel supstitiones īuentę fuerit
ad illas, quas enumerauim9, redigent᷑. Relligiones.n.solo lu
mine naturali cōtētæ aut a ueris principiis hūanæ rationis ꝓue
niunt: & hæc est Philosophoꝝ traditio, quā ad salutē nō suffi
ci' cōstāt differentia: Quia uel a falsis principiis originē hn̄t: Et hę dupli
principiis pendent, Cuiusmodi est Astrologoꝝ supstitio quā-

daꝫ ostentatiũ diuinãdi pitiã, quã pariter reprobauim9: Vel a falsis habent principiis Demonũ arte iuentis: Veluti est Idolatria supius a nobis dãnata. Si ãt a lumine supnaturali relligio sit accepta, Nulla alia, quæ lumen naturale trãscẽdat, præter ueteris & noui testamenti legẽ iuenit. Aut ergo solũ uetus testamentũ ꝓbat, Idqꝫ Iudei faciunt Deũ ueꝝ se colere affirmantes: Aut nouũ puertit & deprauat, qđ ab hereticis: aut utrũqꝫ cõfundit, qđ ab ipsis fit Mahumetanis. Qui autẽ utrũqꝫ testamentũ cũ naturali lumine fideliter tenent, christiani sunt naturalẽ scientiã supnaturalẽqꝫ ãplectẽtes, ac præ oib9 recte sentientes. Cũ itaqꝫ oẽs mũdi relligiões sectæqꝫ hactenus iuentæ, uł eæ ipsæ sint, quas recẽsuimus, uel iter eas annumerandæ: Nullaqꝫ alia rationibus ac miraculis christianæ relligioni conferri possit, quę tãto cęteras oẽs excedit, q̃to est cęlũ terra sublimius, q̃tũ ue lux a tenebris differt, Manifestũ est solã christianã Relligionẽ uerã ipsãqꝫ unicũ salutis portũ tutissimũ eẽ.

At siqs arbitret relligionẽ adhuc meliorẽ forte supuẽturã, futurũqꝫ aliqñ existimet ut ea supueniẽte christianæ fidei deroget, Neqd relinquat itactũ omnẽ cauillationeꝫ auferemus. Primo itaqꝫ dicimus cũ i præsenti nulla melior relligio q̃ christiana iueniat, huic esse penitus ihęrẽdũ: Vt q̃tũ cõcedit Deo recte seruiamus. Sin ãt meliorẽ Deus ispirauerit, tunc illã seq oportebit: Sed hoc nõ dũ apparuit: Idqꝫ esse euẽturũ omni ratione coniecturaqꝫ caret. Si.n. ut supius efficaciter ꝓbatũ est, nullus melior humanę uite finis, nec certius mediũ aut perfectior uita his, quę christiana relligio ponit, iueniri aut excogitari possunt, Quid amplius licet optare? Cum etiam illius exterior cultus sit admirabilis, & ad inducendum homies ad suũ finem optimus: Tot insuper rationibus, oraculis, signis atqꝫ miraculis fundata stabilitaqꝫ sit, ut nil maius in mundo fieri possit. Sed esto meliorem in posterum dari posse relligionẽ: Non tñ christianã ꝓfessionẽ ea dãnare aut abolere posset. Cũ enim christiana fides (ut i secũdo huius opis libro oñdimus) supnaturali ꝑcipue lumine ducat, Non põt esse nisi a Deo: Ex quo tot bona totqꝫ mirabilia mũdo affluxerũt: Quę solus ipse

Deus nō alius facere ualuit: His pariter naturale rōnis lumen
ab ipso Deo īstitutū cōsentaneū accedit. Si ergo noua relligio
melior ac pfectior q̄ christiana siue naturali siue supnaturali
lumine īduceret, Nō posset illi esse cōtraria: Quæ.n.ratiōe na
turali nobis īsita sunt, uerissima esse oportet, ita ut aliter cogi
tare nequeamus. Quæ uero fide tenemus, tā euidētē cōfirma
tionē ostendūt, ut uel minimū dubitare sit nefas. Quia ergo
uer͛ uero cōsonat, certū est ꝙ a quocūq3 lumine talis relligio
ꝓcederet christianę relligioni repugnare nō posset: Qm̄ ambę
essent a Deo, a quo utrūq3 lumen ꝓcedit: q sibi nūq̄ cōtradicit
nec modo uera mō cōtraria docet: Auctori.n.ueritatis falsita
tem aut fallaciā īputare īpiū blassemūq3 est. Cōtrariis itē ra
tionibus ita īplicat͛ ītellectus, ut ī ueri rationē ꝓcedere neq̄at:
Sed si cōtrarię cognitiones nobis a Deo īmitterent͛, ex hoc ī
tellectus noster ī cognoscenda ueritate īpediret͛: Qđ ab ipso
Deo esse nō pōt. Si ergo relligio nostra a lumīe supernaturali
ꝓcedens oīa ēt approbat, quę a naturalis lumīe rationis ꝓue
niunt, Necesse est quālibet relligionē uerā, si qua uentura eēt,
qcqd christiana tenet relligio esse ꝓculdubio approbaturam.

¶ Totius operis epilogus. Cap. viiii.

u T Autem breui epilogo quę supioribus libris dicta sunt
pstringentes collectę oculis ratiōes facilius offerāt͛, Dici
mus christianos ad credenda obseruandaq3 Christi & eius ec
clesię mysteria ac pręcepta nō leuiter, sed sapientissime moue
ri. Primū siqdem sapientis est orbis huius magnitudine, ordi
ne, pulchritudine ꝑennitateq3 diligenter consideratis Deum
tāto opi ꝑesse, hoc est primū motorē, seu primā causā, seu pri
mū ens omniū nobilissimū cōfiteri. Nihil.n.mouet se ipm: Et ī
mouentibus seu ꝓducētibus nō est ꝓcessus infinitus. Cū uero
spiritus corpore nobilior sit, & actus potētia: Necesseq3 sit ac
tum simpliciter esse potētia ipsa priorē, Quis Deū nō esse cor
pus nec corporis formā, neq3 ex ptibus cōpositū, nisi q penit9

desipiat, negare pōt? Qꝝ si Deus actus est purus, quis dubitet
ipsum esse ꝑfectū & sūmū bonū īfinitæq; potētiæ, quę ī oībus
operat᷑, Imutabilē quoq; & æternū atq; unū? Nisi oīs ꝓrsus
philosophiæ sit exps. Et cū uideam9 ī rebus nobilioribus, ut ī
ipsis aīatis, ꝙ q̄to magis a materia eaꝝ formę eleuant᷑, tanto
magis cognitionis ꝑticipes sunt: Nemini ambigendū est, cum
Deus sit actus purus, qn ēt sit ītelligens: Immo ipse ītellectus
ac sapientia īfinita. Cū aūt nullus sine uolūtate sit intellectus,
nullaq; nō libera uolūtas, manifeste patet Deo uolūtatē īesse:
& q̄ agit, nō necessitate naturę sed ꝓpria agere libertate. Qua
ꝑꝑ cū ī oībus ꝑ suū ītellectū & uolūtatē tanq̄ prima causa ope
tur, ēt cōfiteri oportet ipsum habere omniū p̄sertim reꝝ huma
naꝝ ꝓuidētiā: Cū homo sit omniū creaturaꝝ corporeaꝝ no
bilissimus, & ꝑꝑ ipsū facta sint oīa naturalia. Dei itaq; est ho
minē ad finē suū dirigere. Homo aūt ꝓut est rationalis nō pōt
ad aliū finē præter q̄ ad diuinoꝝ cōtēplationē ordinari: cū finis
intellectus sit ueritas & uolūtatis obiectū sit bonū uniuersale:
Qđ ī rebus creatis īueniri nō pōt. At quoniā præsens uita cala
mitatibus plena existit: nostraq; cognitio, dū hac mole carnis
tegimur, ꝑexigua resultat, beatitudinē ī ea ponere ualde irratio
nabile est. Ideo aliā uitā cōcedere necessitas cogit: Animāq; no
strā esse īmortalē atq; ipsius corporis formā: Alioqn nō appa
reret quomodo & ꝑ qđ homo esset homo. Proīde seqt᷑ ipsam
aliquo mō subsistētē & separabilē esse: Qui.n. ita sentiūt uiam
ueritatis tenētes oēs laqueos nodosq;, qbus ii q abhac senten
tia discrepāt īplicant᷑, facillime euadūt. Si igit᷑ reꝝ naturaliū
ordinē subtiliter īuestigem9, quid doctrinæ christianę talia as
serēti irrationabile īpingi pōt? Nō ne hęc oīa ratiōi cōsona a sa
piētissimis uiris īsolubilib9 argumētis approbata sūt. Propo
nam9 ēt nobis descriptū supi9 Triūphū īcōꝑabilia Christi opa
cōsiderātes: Nilq; ī doctrīa christiana a rōne alienū īueniem9.
Quis.n. negare pōt aliquā ī mūdo uerā esse relligionē? cū oēs
hoīes ad colendū Deū stimulante natura īclinent᷑, Cultusq;
ipse diuinus mediū ꝑueniēdi ad beatitudinē existat. Nihil sig

dem ab ipso Deo ad aliquē finē sine exhibitione medii ad illū tēdentis ordinat᷑: Alioquin adhuiusmodi finē id frustra īstitueretur: Qđ Deo minīe cōuenit. Quid uero aliud q̄ bene uiuere uerus Dei cultus exposcit? Deū.n. colere est ipsum uenerari / & ut Deū agnoscere. Is aūt meliꝰ uenerari nō pōt / q̄ ī sui effectus pfectione: Qui ī bona hominis uita cōsistit. Cum aūt nulla melior uita q̄ christiana īueniri aut excogitari queat / patet ipsius cultū esse optimū: cuius fine ac medio ad ipsum finē perueniēdi nullus rationabilior & pfectior finis aut certius mediū dari pōt. Certū ē ergo relligionē christianā uerā & a Deo esse: Qua ad uerā beatitudinē recto tramite hoīes pducūt᷑. Nisi.n. hęc ad beatitudinē pducat / q̄nā alia id pstare poterit? Nō ergo leuiter sed sapiētissime ꝓfessio uitaqꝫ christiana suscipit᷑ & obseruat᷑. Qđ si tibi prima frōte absonū uideat᷑ credere Crucifixū Deū Dei filiū & hominē esse / cogita quæso tantā uitę rectitudinē a tā īmenso errore generari nō posse. Expientia siqdē docet uitā christianā / q̄ purgatissima est / a fide Crucifixi ꝓuenire / nutriri / augeri ac pfici. Aīaduerte itē sacras ueteris nouiqꝫ testamēti scripturas / ī qbꝰ tota cōsistit fides / nō nisi a Deo esse posse: ex qbus tot ante annos futura prenūtiata sunt totqꝫ scissimę uitæ christianæ fructus emanarūt: ac īnumeri sapientes ad ueritatis huius lumē cōuersi sunt. Præterea si Fides Christi falsa esset / id ꝓfecto uiris psertiꝫ purgatissimis ī oratione diuinorūqꝫ cōtēplatione a Deo sup oīa ueritatis lumen obsecrātibus tandē apiret᷑: Sed cū re ipsa cōptum sit huiuscemōi uiros magis ac magis ī hac ꝓfessione cōfirmari / Nequaq̄ pōt cuꝫ falsitate diuinissimus effectus cōuenire / neqꝫ subīde Christi fides falsa esse: Qđ ēt ab exteriori cultu ꝓbat᷑: Cui q̄to deuote magis & humilius hoīes subiiciunt᷑ / tāto sanctiores euadūt: Contra uero q eum cōtemnunt uel irreuerenter obeunt / deteriores efficiunt᷑. Pręterea si uana hęc fides esset / quo pacto immobilis animi tranquillitas & intrepida libertas solidumqꝫ gaudium Christianis insitum esset? Vt innumeri utriusqꝫ sexus summas tribulationes pressurasqꝫ perferētes in præcipuis

delitiis cõstituti uideant? Nempe si eiusmodi errore ducerẽt, nec bonæ uitę illis ĩcrementũ, nec supra humanas uires con/stans ĩ aduersis lætitia pro Christi nomine redundaret. Quin ĩmo hanc animi sinceritatẽ iucũditatẽq3 adeo refulgere ĩ ipso corpore cernim9, ut apud oẽs quadã frontis uenustate toti9q3 oris maiestate uenerabiles fiãt, ex eorumq3 conspectu plurimi tãq̃ radiis diuinitus afflati ĩ melius uitã cõmutẽt. Quę cũ quo/tidie ĩ ecclesia Dei cõspiciãt, Quis fidẽ tam sanctã tam admira bilem, tam efficacẽ nisi oĩo mente captus irridere, ĩmo nõ ap probare atq3 admirari queat? Si uero Christũ de supis infe/risq3 triũphantẽ cõsiderauerimus, nullus dubitationi superit locus, qn ipse uerus sit Deus: Qui reluctantẽ uniuersũ3 orbẽ, Diis.s.omniũ nationũ, nec nõ ĩpatoribus, tyrannis, philoso/phis, hereticis efferisq3 gentibus contra eũ pugnantibus, nõ ui nec armis, nec terrenaꝝ reꝝ pollicitationib9, nõ facundo ac resonãti eloq̃o, sed sobrio castoq3 paucoꝝ paupum & humiliũ sermone exẽploq3 subegit suisq3 legibus ĩmutauit: Et q̃cũq3 co gitauerat, quæ uel ĩpossibilia oĩo uidebant, effecit: Mirabili quoq3 sapientia sua facillime ĩcredibiliq3 celeritate totũ iacẽtẽ ĩ tenebris terraꝝ orbẽ penitus illustrauit ab erroribusq3 purga uit. Immẽsa dehinc bonitate sua ita ad sui amorẽ hominũ cor da illexit ut ĩnumerabiles omniũ gentiũ populi utriusq3 sexus & cuiuscũq3 cõditionis ꝓfessionisq3 homĩes ẽt sapiẽtissimi mũ dana oĩa pro eius amore atq3 cõfessione floccipenderĩt: Ludi/bria ĩsup, minas, uerbera, tormẽta extremaq3 supplicia gratã/ter adierint. Quis rogo hominũ aut Deoꝝ eiusmodi potẽtię sa piẽtiæ ac bonitatis unq̃ apparuit? Si ergo hic De9 nõ est, qs ĩq̃ ali9 eẽ põt? Nunqd scelestissimus & supbissim9 homo, qualẽ si Deus uere nõ eẽt Christũ dicere oporteret, talia ĩplere potuis/set? Nõ ne si absq3 miraculis ea fecisset, hoc ipsũ absq3 ullo ob tinuisse miraculo miraculoꝝ eẽt maximũ? Quid uero a rõne alienũ Christ9 edocuit? Si ĩcõprehensibilis Trinitatis archanũ reuelauit, ei9 uestigiũ & imaginẽ ĩ creaturis cernim9: Nec iõ cõ tra philosophiã aliqd astruimus. Si mũdi creationẽ ꝓhibuit, cõ

tra rationẽ nõ militat:cũ oĩa a prima efficiente causa facta esse congruũ sit. Si aĩarum scĩficationẽ cõsideres, Ratio pariter dictat, ut homo ad supnaturalẽ beatitudinẽ, ad quã ordinat̃ p supnaturale donũ ipsum scĩficans trãsferat̃. Quo aũt ad beatitudinẽ & gloriã aĩarum, cõsentaneum est, ut ad id ad qđ ordinatę sunt pueniant. Si resurrectiõnẽ corpoꝝ attendas, non frustra expetit̃: qa aĩa separata ut forma ꝓpriã materiã, suum appetit corpus: cum quo ꝓut bene uel male egerit ęquũ est ut cõmunẽ retributionẽ recipiat. Si totius mundi glorificatio expectat̃, Quid ĩde ĩconueniens dicimus? Quãq̃.n. beati post resurrectionis gloriã corpoꝝ ministerio nec pp corpus nec pp ĩtellectum ĩdigebũt, eo ꝙ ĩcorruptibile tunc corpus ĩduerint, nec p sensum cognitionẽ accipient, cum omnes Dei essentiaꝫ uisuri sint: tamen qa corporeus oculus ad essentię diuinę uisionem nõ pueniet: conuenientissimũ erit etiã corpora cælestia & elemẽta glorificari: ut ipsi oculo glorificato cõgruũ & delectabile obiectũ prębeat. Si Deũ hominẽ factũ asserim9, qđ decentius magis ue piũ ab optimo parente & opifice omniũ cõcedi potuit q̃ ut sedentes ĩ tenebris & ĩ umbra mortis p se met De9 ipse illuminaret, et de fine pfectaqꝫ uita eos certiores faciens pro illoꝝ peccatis pariter satisffaceret? Quib9 diluendis nemo alius sufficere poterat. Idcirco q ad delenda peccata uenerat, etiã sine peccati labe de uirgĩe nasci debuit & ĩ cruce mori: ut exemplũ nobis exhiberet pro iustitia nullũ genus mortis esse fugiẽdũ. Ipsuꝫ deniqꝫ resurgere & ĩ cęlũ ad Patris dexterã ascẽdere dignũ fuit: Vt oĩb9 resurrectiõis ęternęqꝫ uitę spes certior pręberet̃. Et q pro oĩbus factus reus iudiciũ ultro subiit, par est ut omnium Iudex supremus existat. Quid ĩsup circa moralia aut iudicialia a christiana relligione irrationale traditur? Cum nulla uita melior nullũqꝫ pfectius regimen q̃ christianæ institutiõis ĩueniat̃: Quicqd.n. boni sup his a philosophis doctissimisqꝫ uiris tractatum est, illa suscipit: nihilqꝫ ueri reiiciens perfectiora multa abundantius cumulauit. In cerimonialibus quoqꝫ nil ĩpossibile nil cõtra rationẽ admittit̃: Sed magnã ĩde sanctitatẽ diuinorũqꝫ delectationẽ homo acqrit. Quid simi

le quæso aliæ relligiones afferunt? An philosophi ĩ eius cōparatione uenire possunt? Qui nec de fine humanæ uitæ nec de ipso medio qcq̃ certi diffinientes, errores plurimos disseminarunt. Astrorum uero cultoribus fabulis ac uanis supstitionib9 occupatis nulli pnitiosi9 stultiusq3 delirāt. Idolatrę nihil ueri aut honesti hñt. Cōtra Iudæos signa, pmissa & oracula pphetarum sacerdotia, sacrificia oĩaq3 illius gētis monumēta, euētus deniq3 ipsi, ac mille iā & quadrĩgētorum qnquaginta pluriūq3 ānorum captiuitas extirpatioq3 ac dissipatio uastatioq3 reclamant. Hereticos euangeliū, & ĩter eos dissensio, ac demū pfligatio satis coarguit & iā funditus extixit. Cōtra Mahumetanos oĩs philosophia, oĩs recta ĩstitutio ĩuehit: In qbus nil solidū aut fide dignū repit. At doctrinā Christianā tot stabilitā uitę sāctissimę fundamētis totq3 bonorū in mūdo opum effectricē, quę tanto tpre cōtraq3 tot acerrimos ĩpugnatores sua sāctitate præualuit, nulla obiectio naturali uł supnaturali lumĩe eruta ĩfringere uel dānare pōt. Quis ergo recte sentiēs fidē hāc Christi saluberrimā nō imitādā & āplectēdā oĩo pponat? Desistite igit scioli ac temerarii, q nō aliter q̃ cōtra fidē blasphemādo sapiētes uideri posse putatis: Desinite tādē cōtra eā garrire, & ĩ pnitiē uestrā pfanis sacra latratibus temerare. Sed cū tāta temporum rerumq3 cōnexione sacris uaticiniis, manifestis signis, certo successu, saluberrima doctrina, ĩcōparabili uitę scĩmonia, prę clarissimorū uirorum approbatiōib9 & exēplis, miraculorūq3 frequētia ac celebritate, postremoq3 ĩnumerabiliū Martyrū sanguine ab exordio ĩ succedētia usq3 tēpora fundata, extructa roborataq3 sit, Cōcedite hāc unā uerissimā esse, Aliā hinc celeriter uitā sine ullo dubio expectātes: In qua tremēdi Iudicis sentētia subeūda est: Qui oues qdē.i.bonos a dextris, hędos āt.s. malos a sinistris statuet: Hiq3 ibūt ĩ suppliciū ęternū: Illi uero ĩ uitā æternā: Vbi ĩ Trinitate unū Deū ĩeffabilē ĩmēsūq3 uidebunt: Eoq3 ppetuo pfruent p gratiā ĩuictissimi triūphātisq3 redēptoris nostri Dñi Iesu Christi: Cui est honor, uirt9, potestas & imperium per infinita sæcula sæculorum Amen.

.LAVS DEO.

